কন্নকী

ব্লগ
অসম

হেম বৰুৱা

লোকপ্ৰিয় গোপীনাথ বৰদলৈ দেৱলৈ

শ্ৰদ্ধাস্পদেষু,

মোক মৰম আৰু অনুপ্ৰেৰণাৰে জগাই তোলা সকলৰ ভিতৰত আপুনি অন্যতম। আপুনি আজি আমাৰ মাজত নাই। আপোনাৰ স্মৃতি আছে। সেই স্মৃতিয়েই আমাৰ ধ্ৰুবতৰা, ‘কন্নকী’ আপোনাৰ স্মৃতিৰ উদ্দেশ্যে আগবঢ়ালোঁ, - অসীম শ্ৰদ্ধাৰে অন্তৰে, ওপচা আবেগেৰে ।

হেম বৰুৱা

বি. বৰুৱা কলেজ

গুৱাহাটী : ১৯৬০

পৰিচয়

কভালান আৰু কন্নকীৰ প্ৰেম-কথা সাহিত্যৰ এটা অতি বাছকবনীয়া প্ৰাচীন বস্তু। এই কাহিনী প্ৰায় খ্ৰীষ্টপূৰ্ব দ্বিতীয় শতাব্দীত ৰচিত বিখ্যাত তামিল ভাষাৰ কাব্য 'শিলপ্পদিকৰম'-ৰ এটা প্ৰধান বিষয়বস্তু। এই কাব্যখনৰ অনুক্ৰমণিকা 'মণিমেখলাই' তামিল সাহিত্যৰ পাঁচখন লেখত ল'বলগীয়া কাব্যৰ এখন। 'মণিমেখলাই'-ৰ ভাবধাৰা জটিল; ই দাৰ্শনিক তথ্যমূলক। এই কাব্যখনত এগৰাকী মনোৰমা যুৱতীৰ জীৱনত কেনেকৈনো ভগৱৎ প্ৰেমৰ মনোহৰ জ্যোতি ৰূপায়িত হ'ল, তাকেই দেখুৱা হৈছে। 'শিলপ্পদিকৰম' কাব্যত প্ৰকাশ কৰা হৈছে কভালান আৰু কন্নকীৰ সুমধুৰ দাম্পত্য জীৱনৰ এখন নিকা ছবি। অৱশেষত কাব্যৰ নায়ক কভালানৰ জীৱনলৈ আহি পৰিছিল আনিন্দ্য সুন্দৰী নৃত্যপটিয়সী মাধৱী। ইয়েই কাব্যখনক কৰুণ কোমল কৰি তুলিছে। আনহাতে বিৰহ-বিষাদত জ্বলাকলা হোৱা দাম্পত্য প্ৰেমৰ পুনৰ উদ্ধাৰ, সতীৰ অভিশাপত মাদুৰা নগৰী ভস্মীভূত হোৱা দৃশ্য ইত্যাদিয়ে কাৱখনক আকৰ্ষণীয় কৰি তুলিছে।

'শিলপ্পদিকৰম' কাব্যৰ ভাষা অতি সহজ, সৰল আৰু শ্ৰুতিমধুৰ। প্ৰেমৰ কাহিনী স্বৰূপে ইয়াৰ সৌৰভ জগতৰ বিখ্যাত প্ৰেম-গাথা 'নল দময়ন্তী', 'সত্যৱান সাৱিত্ৰী', 'ৰমিঅ' জুলিয়েট' আদিৰ সমকক্ষ। কন্নকীৰ স্বামী মাধৱীৰ প্ৰণয়-পাশত আৱদ্ধ আছিল। মাধৱীৰ মৰম আৰু প্ৰতিভাই তেওঁৰ অন্তৰৰ সূক্ষ্মতম ভঁৰবোৰ কঁপাই তুলিছিল। এই বিচ্ছেদৰ আঁৰে আঁৰে কন্নকীৰ দাম্পত্য-প্ৰেম স্বৰ্ণদীপ্ত হৈ জ্বলিছিল। প্ৰেম প্ৰকৃততে প্ৰাণৰ, আত্মাৰ। যি প্ৰেম সম্পূৰ্ণ ভোগ-লিপ্সাৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত, সেই প্ৰেম কেতিয়াও যাউতিযুগীয়া হ'ব নোৱাৰে। যুগে যুগে ভাৰতীয় সাহিত্যই প্ৰেম-প্ৰণয়ৰ এনে তৰহৰ আধ্যাত্মিক ৰূপৰহে প্ৰকাশ দি আহিছে। মৰমৰ

মঙহৰ নহয়। প্ৰাচ্যৰ পাশ্চাত্য জগতলৈ ই এটি অপূৰ্ব দান। বাছকবনীয়া বৰঙনি।

হেজাৰ হেজাৰ বছৰ ধৰি ভাৰতৰ দক্ষিণ অঞ্চলত পতিব্ৰতা নাৰীৰ উপাসনা চলি আহিছে। মালাবাৰ অঞ্চলত আজিও এনে ধৰণৰ নাৰী উপাসনা, দ্ৰৌপদী আমাৰ অৰ্চনা, ভগৱতী উপাসনা আদি পূজা-বিধিৰ লগত সংমিশ্ৰিত হৈ আছে। মাদুৰাৰ বহ্নি উপাসনা 'ভৱানী উৎসৱ' বুলি আজিও জনাজাত। প্ৰত্যেক বছৰেই এই উৎসৱ অনুষ্ঠিত হয়। জন-সাধাৰণৰ মাজত উদ্দীপনাৰ সৃষ্টি হয়।

আজিও নাট্যমঞ্চত কভালানৰ প্ৰেমৰ কাহিনী ৰূপায়িত হয়। ই সকলোৰে সমানে সমাদৰৰ বস্তু। অৱশ্যে পুৰণি কাহিনীৰ বহুখিনি বাদ দিহে ৰঙ্গমঞ্চত ইয়াক ৰূপায়িত কৰা হয়। এইটো স্বাভাৱিক কথা। নাট্য-সাহিত্যত, কিয় কব নোৱাৰো, মাধৱীক এগৰাকী সাধাৰণ নৰ্ত্তকী আৰু কন্নকীক এগৰাকী পৰিত্যক্তা নাৰী হিছাপেহে প্ৰকাশ কৰা হয়। সচৰাচৰ কাব্যখনত উজ্জ্বল হৈ থকা তেওঁলোকৰ মনোৰম জীৱন-আখ্যানৰ জিলিঙনি ইয়াত নাই।

ই যদিও সম্পূৰ্ণৰূপে তামিল কৃষ্টি আৰু যুগৰ পৰিচায়ক, তথাপি সমকালীন ভাবে ভাৰত জুৰি পৰিব্যাপ্তমান ব্ৰাহ্মণ্য ধৰ্ম্ম, বৌদ্ধ ধৰ্ম্ম আদিৰো সমুজ্জ্বল ছবি কাব্যখনত ব্যাপক ভাবে আছে। এই কাব্যখনৰ নায়ক নায়িকা সৰ্বসাধাৰণ বৈশ্য সম্প্ৰদায়ৰ মানুহ। আৰ্য্যাৱৰ্ত্তৰ সাহিত্যত সাধাৰণতে উচ্চ বৰ্ণগোষ্ঠীৰ জীৱনৰ ছবিহে সৰহীয়াকৈ পোৱা যায়। তামিল সাহিত্যত প্ৰকাশ পোৱাৰ দৰে নিম্নস্তৰৰ সম্প্ৰদায়সমূহৰ লেখ লোৱা নহয়। আৰ্য্যৰ জীৱনত যেনেকৈ, সাহিত্যতো তেনেকৈ, ব্ৰাহ্মণ আৰু ক্ষত্ৰিয় সমাজৰ প্ৰাধান্য প্ৰচুৰ।

সকলো সম্প্ৰদায়ৰ মাজত সদ্‌ভাৱৰ পৰিচয় কাব্যখনত উজ্জ্বল হৈ আছে। 'মণিমেখলাই' বা 'শিলপ্পদিকৰম' কাব্যত সাম্প্ৰদায়িক মনোভাব বা

বিদ্বেষৰ কোনো প্ৰতিচ্ছবি পোৱা নেযায়। মন্দিৰৰ দুৱাৰ সকলো সম্প্ৰদায়ৰ মানুহৰ কাৰণে মুকলি। জৈন, বৌদ্ধ, হিন্দু, - সকলো মন্দিৰতে নিজা বিধি অনুসৰি পূজা-অৰ্চনাৰ কাৰ্য্য সমাপন হৈছে। ক’তো বিদ্বেষৰ ভাব নাই।

ধনিক সম্প্ৰদায়ৰ ঐশ্বৰ্য-বিভূতি অপৰিসীম। সকলোবিধ শিল্পকলা, নৃত্য, সঙ্গীত চিত্ৰ, ভাস্কৰ্য্য ইত্যাদিৰ সমানে চৰ্চা হৈছিল। শিল্প-কলাৰ প্ৰতি ধাউতি আৰু একগ্ৰতা সমগ্ৰ দেশতে বিয়পি পৰিছিল। প্ৰজাৰ সুখ-সম্ভোগৰ মাজেদিয়েই, জীৱন অতিৱাহিত হৈছিল। তেওঁলোক আছিল ন্যায়পৰায়ণ, ধৰ্মভীৰু, কৰ্ম্মপ্ৰাণ।

সমগ্ৰ ৰাজ্যতে নৃত্যপটিয়সীসকলৰ প্ৰতিসমৰ্থ আৰু সমাদৰ যথেষ্ট আছিল। তেওঁলোকৰ সংখ্যাও আছিল প্ৰচুৰ। ৰজা-প্ৰজা ব্ৰাহ্মণ-সজ্জন, বিৱাহিত, অবিৱাহিত সকলোৱেই সমানে, সামাজিক কোনো বাধা নিষেধ নোহোৱাকৈ, নৰ্তকীৰ নৃত্য উপভোগ কৰি পাৰিছিল। মুঠতে কাব্যখন পতিব্ৰতা নাৰীৰ এক সুমধুৰ জীৱন কাহিনী। সংস্কৃত সাহিত্যৰ দৰে তামিল সাহিত্যতো নাৰীৰ নিৰ্ম্মল জীৱনৰ ওপৰত যথেষ্ট গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হয়। সংস্কৃত সাহিত্যৰ দৰে এই সাহিত্যতো কৰ্ম্মফল বিশ্বাসৰ প্ৰভাৱ ব্যাপক।

অতীজতে প্ৰায় ওঠৰ শ বছৰৰ পূৰ্বে আৰ্য্যাৱৰ্ত্ত আৰু দাক্ষিণাত্যৰ মাজত যথেষ্ট বিদ্বেষ ভাবৰ উদ্ভৱ হৈছিল। এই বিদ্বেষ চেৰা ৰাজ্যাধিপতিৰ বিজয়ী অভিযানৰ অৱশেষত বিশেষভাবে তীব্ৰ হৈ উঠা দেখা যায়। কাব্যখনক সমগ্ৰ দাক্ষিণাত্যৰ কৃষ্টি-সভ্যতা, সাহিত্য, শিল্প-কলা আদিৰ নিঃসন্দেহে প্ৰতিচ্ছবি বুলিব পাৰি।

অনাৰ্য্য কৃষ্টিৰ, সভ্যতাৰ মনোৰম জেউতি প্ৰতিফলিত হোৱা, প্ৰাচীন যুগ এটাৰ মনোহৰ ছবি ৰূপায়িত কৰা, এনে তৰহত বিখ্যাত কাব্য এখনৰ লগত সকলোৰে পৰিচয় থকাটো বাঞ্ছনীয়। এই উদ্দেশ্যকে সাৰোগত কৰি

এ. এছ্. পঙ্কপেকশ আয়াৰ এম. এ. (অক্সফোৰ্ড), বাৰ-এট-ল, আই. ছি. এছ., এফ. আৰ. এছ্., আই. মহোদয়ে ধুনীয়া ইংৰাজীত এই কিতাপখন উলিয়াইছে। কিতাপখনৰ পৰা কন্নকী কভালানৰ কাহিনীটো যুগুত কৰিবলৈ তাহানি মোক কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ এম. এ. (কেল্ এট্ অক্সন) মহোদয়ে দিছিল। এইয়া আজি প্ৰায় এযুগৰ কথা। সন্দিকৈ ডাঙৰীয়াৰ নিৰ্দেশ অনুসৰি কিতাপখন যুগুত কৰি সেই সময়ৰ 'আৱাহন' আলোচনীত ধাৰাবাহিকৰূপে উলিয়াইছিলো। তেখেকে মোক কেইবাদিনো কৈছিল : "এইখন, কিতাপ আকাৰেৰে উলিওয়াহে। তোমাৰ দৰ্মহাৰ পৰা মই কিছু আগধন দিওঁ।" তেতিয়া যোৰহাট কলেজত মই মাহিলী পয়সঁত্তৰ টকা দৰমহাত ইংৰাজীৰ অধ্যাপক। তেখেত সেই কলেজৰে তেতিয়া অধ্যক্ষ।

এইদৰে বহুত বছৰ বাগৰি গল। কিতাপখন প্ৰায় হেৰাই গৈছিল। এনেতে আমাৰ পুৰণি ছাত্ৰ নন্দ তালুকদাৰে ক'ৰবাৰ পৰা বস্তুটো আনি উদ্ধাৰ কৰি দিলেহি। এওঁৰ অসমীয়া সাহিত্য প্ৰীতিৰ মই তাৰিফ কৰিছো। ঈশ্বৰে এই আড়ম্বৰহীন ডেকাজনৰ কল্যাণ কৰক।

উদ্দেশ্যটো ব্যাখ্যা কৰি দিল্লীৰ পৰা আজি কিছুদিনৰ আগতে আয়াৰ চাহাবলৈ এখন চিঠি দিছিলো। এখেত বৰ্তমান মাদ্ৰাজ উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ। চিঠিৰ উত্তৰ তৎক্ষণাত আহিল। অতি চমৎকাৰ চিঠি। ইমান সহজে কিতাপখন উলিয়াবলৈ অনুমতি দিয়াৰ কাৰণে তেখেতৰ ওচৰত মই ঋণী। সন্দিকৈ ডাঙৰীয়াৰ ওচৰত মই ঋণী, এইদৰে ভাল বস্তু এটা আঙুলিয়াই দেখুৱাই দিয়াৰ কাৰণে। জনা বুজা মানুহৰ ওচৰত থাকিলে এইখিনিয়েই উপকাৰ।

এনে ধৰণৰ মহাকাব্য এখনৰ সৈতে অসমীয়া পঢ়ুৱৈ সমাজৰ পৰিচয় কৰি দিয়াৰ ধাউতি লৈয়েই আয়াৰ চাহাবৰ 'কন্নকী এণ্ড কভালান' বোলা কিতাপখনৰ পৰা 'কন্নকী' যুগুত কৰিলো। পঢ়ুৱৈ সমাজে কিতাপখন

পঢ়ি কেনে পায়, কব নোৱাৰো। ভাল পাব বুলি নিজে হাল ধৰি লৈছো। নেপালে নাই।

বয়সে আচোঁৰ পেলাব নোৱাৰা লয়ার্ছ বুকষ্টলৰ সৰবৰহী প্রোপ্রাইটাৰ বিচিত্র. নাৰায়ণ দত্তবৰুৱা ডাঙৰীয়াই কিতাপখনৰ প্রকাশৰ দায়িত্ব লোৱা কাৰণে মই কৃতজ্ঞ। মানুহজন চিৰঞ্জীৱি হওক - ইয়াকে কামনা কৰিলোঁ।

হেম বৰুৱা

বি. বৰুৱা কলেজ

গুৱাহাটী : ১৯৫৯

কন্নকী কভালানৰ মিলন

প্ৰায় ওঠৰশ বছৰৰ আগৰ কথা। পুহৰ নগৰ মহা পৰাক্ৰমী চোলা ৰাজ্যৰ ৰাজধানী আছিল। চোলা ৰাজ্যৰ কোঁৱৰসকল সূৰ্য্য আৰু শিৱিৰ বংশজ বুলি বহুতৰে ধাৰণা। নগৰখন আছিল কাৱেৰী নৈৰ মোহনাত। ই আছিল বেপাৰ-বাণিজ্যৰ কেন্দ্ৰথলী। আনকি গোটেই চোলা ৰাজ্যৰে ইয়াক কেন্দ্ৰথলী বুলি কলেও বৰ বেছি ভুল কৰা নহ'ব। সেই সময়ৰ চোলা ৰাজ্যৰ সীমা, উত্তৰে তিৰোপতি পৰ্বতমালা, দক্ষিণে ভেলাৰ নৈ, পূৱে বঙ্গোপসাগৰ, পশ্চিমে চেৰা ৰাজ্যই শেষ। চোলা ৰাজ্যৰ কাড়িবল নাম জনাজাত, যশস্বী ভূপতি গৰাকীয়ে এই ৰাজ্যৰ সৌন্দৰ্য্য, সমৃদ্ধি আদিৰ উন্নতি বিশেষভাৱে সাধন কৰিছিল। গোটেই ৰাজ্যত তেওঁ ধুনীয়া মঠ-মন্দিৰ, ৰাজকাৰেং, বিতোপন উদ্যান আদি সজাইছিল। কাৱেৰী নৈৰ শ শ যোজন বিস্তৃত মথাউৰি তেৱেঁই সজাইছিল। তাঞ্জোৰ প্ৰদেশখন হল দাক্ষিণাত্যৰ ধন-সোণৰ ভঁৰাল। নগৰখন হ'ল মণি-মৰকত, হীৰা-মুকুতা ইত্যাদিৰ উপৰিও উদ্ভিদজাত বস্তুৰ প্ৰধান বন্দৰ। এইজনা ৰজায়েই হিমালয়ৰ দাঁতিকাষৰীয়া ৰাজন্যবৰ্গক পৰাস্ত কৰি নিজ ৰাজ্যৰ খ্যাতি বঢ়াইছিল। পৰ্বতৰ শিলনিৰ বুকুত এৱেঁই ৰাজ্যৰ পতাকা-চিহ্ন (ব্যাঘ্ৰ-চিহ্ন) অঙ্কিত কৰাইছিল। সেই পৰ্বতৰে এটা গিৰি পথৰ নাম তেওঁ “চোলা গিৰিপথ” ৰাখিছিল। নাগবোৰক পৰাস্ত কৰি তেওঁলোকৰ ৰাজ্য নাগাপট্টম তেওঁৰ ৰাজ্যৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছিল। ভেনী যুদ্ধত চেৰা নৃপতিক পৰাজয় কৰিছিল। সিংহল দ্বীপ আক্ৰমণ কৰি শৌৰ্য-বীৰ্য্যৰ পৰিচয় দিছিল। অতি সমাৰোহেৰে “ইন্দ্ৰোৎসৱ” পালন কৰাৰ উপৰিও আন এটা উৎসৱ “নতুনোৎসৱ” নামেৰে অভিহিত কৰি এৱেঁই প্ৰচলন কৰাইছিল। এনেদৰেই পুহৰ নগৰবাসীৰ মাজত আনন্দৰ নিজৰা বৈছিল।

পুহৰ নগৰখন আহল বহল আছিল। ই দুটা ভাগত বিভক্ত আছিল। ইয়াৰে এটা ভাগ, মৰুভুপুৰত, চহৰৰ প্ৰায়বোৰ বিদেশী বণিকৰ সুবৃহৎ বাসভৱনসমূহ আছিল। এই অঞ্চলটোৰ হাটে-বাটে বিদেশী বণিক, বিদেশী নাৱিকসকলৰ লগত সাক্ষাত হোৱাটো এটা সৰ্বসাধাৰণ কথা। বজাৰবোৰত নানাবিধ ৰেশমি কাপোৰ, মণি-মুকুতা, নানা প্ৰকাৰৰ সুগন্ধী কাঠ আদিৰ বেচা-কিনাৰ পয়োভৰ সহজে চকুত পৰে। ৰজক, স্বৰ্ণকাৰ, মৎসজীৱী, সঙ্গীতজ্ঞ ইত্যাদি শ্ৰেণীৰ মানুহ এই অঞ্চলতেই বাস কৰিছিল। এই অঞ্চলৰ বাটে-ঘাটে বহুত প্ৰকাৰৰ ৰহন, ফুল, সুগন্ধী আতৰ আদি বেচোঁতাই বেচি ফুৰা দেখা যায়।

মৰুভূপুৰৰ পৰা পট্টিনপক্কম অঞ্চলটো কিছু পৃথক। দুয়োটা অঞ্চলৰ মাজত এখন বহল পথাৰ। ইয়াতেই চহৰৰ দৈনিক বজাৰ বহে। নগৰৰ এই পট্টিপক্কম ভাগটো বিশেষভাবে সমৃবৃদ্ধিশালী। ইয়াতেই বিশাল উদ্যানে আগুৰি থকা ৰাজপ্ৰসাদ, তামিল বণিক কোঁৱৰসকলৰ বিতোপন বৃহৎ কাৰেঙবোৰ অৱস্থিত। নগৰৰ ব্ৰাহ্মণ সজ্জন, ক্ষেত্ৰীয়' ভূ-সম্পত্তিৰ অধীশ্বৰ, মনোৰমা নৰ্ত্তকী আদিৰো ইয়েই বাসস্থান।

নগৰৰ সোঁ-মাজতে ভূট-চট্টকম বা নগৰৰক্ষী দেৱতাৰ মন্দিৰটো। মাজনিশা এইজনা দেৱতাৰ ভীষণ গৰ্জনে গোটেই নগৰখনতে ভয়ঙ্কৰ এক প্ৰতিধ্বনিৰ সৃষ্টি কৰে বুলি এটা জনপ্ৰৱাদ আছে। ভুৱা সাধু সন্যাসী, চৰিত্ৰহীন নাইবা আন প্ৰকাৰে কলঙ্কিত নৰ-নাৰী সকলোৱেই এইজনা দেৱতাৰ ভয়ত ত্ৰ্যস্তমান। সৰ্বসাধাৰণৰ বিশ্বাস, এনেবোৰক উপযুক্ত শাস্তি বিহিবলৈ দেৱতাজনা সদায়েই প্ৰস্তুত। বজাৰথলীত হেজাৰ হেজাৰ বাণিজ্য দ্ৰব্যৰ টোপোলা ৰক্ষকবিহীন হৈ এনেয়ে পৰি থাকে। তথাপি সেইবোৰৰ কোনো হানি-বিঘিনি নঘটে। নগৰত সিংহদ্বাৰ বা প্ৰহৰীৰ কোনো প্ৰয়োজন নাছিল। সেই দেৱতাজনেই নগৰখনক সকলো উপদ্ৰবৰ পৰা চিৰকাল ৰক্ষা

কৰিছিল। সেই নগৰখনতেই আন আন দেৱ-দেৱীৰো ভালেমান মন্দিৰ আছিল। বিষ্ণু মন্দিৰ, দুগ্ধ সলিলত অনন্তশয়নম ৰূপত বিষ্ণুৰ মূৰ্ত্তি সম্বলিত। আন আন মন্দিৰবোৰত শিৱ, বলোৰাম, ইন্দ্ৰ, কৰাভী (বিজয়িনী দেৱী) আদিৰ মূৰ্তি ৰখা হৈছিল। ইয়াৰ উপৰিও এজোপা বৌদ্ধ-বৃক্ষ, সাতোটা বৌদ্ধ-বিহাৰ আদিও আছিল। সাধাৰণৰ বিশ্বাস যে এই দেৱ-দেৱীৰ মন্দিৰবোৰ মানুহে হাতেৰে সজা নহয়। স্বয়ং ইন্দ্ৰ দেৱতাৰ দ্বাৰা এইবোৰ প্ৰতিষ্ঠিত। সমুখত নানাবিধ মণি-মৰকতৰে কাৰুকাৰ্য্য কৰা, অশোক বৃক্ষ এজোপাৰে, জৈন মন্দিৰ এটাও ইয়াতেই আছিল।

এনেখন পুহৰ নগৰীতেই মানাকন নামেৰে এজন যশস্বী মুদৈ কোঁৱৰ বাস কৰিছিল। তেওঁৰ ব্যৱসায়-বাণিজ্য সমুদ্ৰব্যাপি প্ৰসাৰিত আছিল। এওঁ আছিল অশেষ দানী, পৱিত্ৰ আত্মাৰ ব্যক্তি। এওঁৰ অট্টালিকাটো কাবেৰী নৈৰ পাৰতে আছিল। তেওঁৰ পত্নীৰ নাম আছিল আনদল । জীৱনৰ প্ৰায় মাজছোৱালৈকে তেওঁলোকে সতি-সন্ততিৰ মুখ দেখা নাছিল। অশেষ পূজা-অৰ্চনা দান-দক্ষিণা কৰাৰ পাছত এটি অতি ৰূপৱতী, তপ্তকাঞ্চন বৰণী কন্যা তেওঁলোকৰ লাভ হয়। এই কন্যাটিৰ তেওঁলোকে নাম ৰাখিলে কন্নকী। চৈধ্য বছৰীয়া দেওনা পাৰ হওঁতে নহওঁতেই তেওঁৰ ফুটন্ত যৌৱনৰ ৰূপৰ ছটাই সকলোকে মোহিত কৰিলে। শৰীৰৰ কমনীয়তাত তেওঁ আছিল সাক্ষাৎ লক্ষ্মী স্বৰূপিনী। অন্তৰৰ বিনম্ৰতা আৰু আন গুণৰাশিত সাক্ষাত অৰুদ্ধতী।

সেই পুহৰ নগৰীতে মাছাতুভান নামেৰে আন এজন বণিক কোঁৱৰ বাস কৰিছিল। তেওঁৰ বাণিজ্যৰ ক্ষেত্ৰ সমগ্ৰ দক্ষিণাত্য উপকূল বিস্তৃত হৈ আছিল। এসময়ত সেই ৰাজ্যত দুৰ্ভিক্ষ হোৱাত এই জনা বণিক-কোঁৱৰে প্ৰপীড়িতসকলৰ মাজত যথেষ্ট ধন-সোণ বিলাই দিছিল। এই দৰেই দুৰ্দশাগ্ৰস্থ বহুতৰেই তেওঁ প্ৰাণ ৰক্ষা কৰিছিল। এই মহৎ কাৰ্যৰ কাৰণেই মহাৰাজ কাৰিলে তেওঁক ৰাজকীয় বংশ-মৰ্যাদা প্ৰদান কৰি শ্ৰদ্ধা জনাইছিল।

তেওঁৰ কভালান নামেৰে সকলো কলাবিদ্যা বিশাৰদ অতি সুন্দৰ এটি পুত্ৰ সন্তান আছিল। বয়স প্ৰায় ষোল বছৰ। ৰূপ-গুণৰ পিনৰ পৰা শিৱ-তনয় সুব্ৰমণ্যৰ সমকক্ষ।

এই দুয়োটি ৰত্ন, কভালান আৰু কন্নকীৰ মিলন প্ৰায় সকলোৰে আকাঙ্ক্ষাৰ বস্তু। সকলোৰে মুখত দুয়োটিৰে গুণ-গৰিমাৰ কথা। কভালানৰ কাণত কন্নকীৰ ৰূপ যৌৱনৰ কথা পৰিছিলহি। কন্নকীয়েও সখীয়েকহঁতৰ মুখৰ পৰা কভালানৰ যশস্যাৰ কথা শুনিছিল । অজানিতে এখন অন্তৰ আন এখন অন্তৰৰ কাষচাপি আহিল। কিবা এক উৎসৱত এদিন অকস্মাৎ কন্নকী আৰু কভালান - দুয়োৰে দেখা হ'ল। সেই এক মুহূৰ্ততে দুয়োৰে মনৰ মাজত বিজুলী চমকি উঠিল। প্ৰণয়ৰ ইঙ্গিতত দুখন অন্তৰ গভীৰ হৈ উঠিল।

বৈশ্য শাস্ত্ৰানুসাৰে পূৰ্ণ যৌৱনা হোৱাৰ পূৰ্বেই কন্যাৰ বিবাহ কাৰ্য্য সমাধা হোৱা উচিত। কন্নকী বিবাহযোগ্যা হোৱা স্বত্বেও সেই পৰিমিত কোনো সুবিধা কৰিব নোৱাৰাৰ বাবে কন্যা-মাতা আনদলৰ মনত যথেষ্ট অশান্তি। এদিন সন্ধিয়া আনদল বিষাদ মনেৰে বহি আছিল। তাকে দেখি মানাকনে "কি হৈছে" বুলি সুধিলে। সোধাৰ লগে লগে আনদলৰ খং উঠি গ'ল: "কিনো হব। আৰু ! নাচি-বাগি ফুৰিবলৈ মোৰ কিবা ৰং লাগিছেনে ?" মানাকনে কৈ পেলালে: "তোমাৰ অকণো কাণ্ডজ্ঞান নাই হে। কথা এটা সুধিবই নোৱাৰি, যিহকে পায়, তিহকে কোৱা।"

শয়নকক্ষত মানাকনে ভালেমান সময় বাট চাই ৰল। তথাপি আনদল নাহিল। আনহাতে তেওঁও কন্নকীৰ বিয়াৰ কথাকে ভাবি-চিন্তি অস্থিৰ হৈ আছিল। আনদলৰ লগত এই বিষয়ে তেওঁ পৰামৰ্শ কৰিবলৈ বিচাৰিছিল। অৱশেষত তেতিয়াও নহা দেখি বেটী এজনী পঠাই দিলে, - পত্নীক মাতিবলৈ বুলি।

শয়নকক্ষত সোমায়েই আনদলে প্ৰশ্ন কৰিলে: "মোক কিয় মাতিছিল ?"

"তোমাৰ সৈতে পৰামৰ্শ কৰিব লগা এটা বিশেষ কথা আছে। আহাচোন, ওচৰতে বহা।"

"মোৰতো কোনো কাণ্ডজ্ঞান নাই। মোৰ লগত পৰামৰ্শ কৰাৰ পৰা কিবা জানো লাভ আছে ?"

"ইস্, তুমি ধেমালিও নুবুজা। তোমাক এনেয়ে জোকাইহে চাইছিলোঁ। এতিয়া আৰু সেইবোৰ কথা থোৱা। এটা কথা, আমাৰ এই কন্নকীজনীৰ বিয়াৰ কি দিহা কৰা যায় ?"

"কন্নকীৰ কথা," - একেবাৰেই আত্মহাৰা হৈ আনদল তেনেই ওচৰ চাপি আহিল। "আজি ভালেমান দিন মই তাইৰ বিয়াৰ কথাকে চিন্তা কৰি আছোঁ।"

"তেন্তে ইমান দিনে মোক কোৱা নাছিলা কিয়? তুমি ভাবা নেকি এই সমস্যাই মোক অস্থিৰ কৰা নাই বুলি ? আজি, বুজিছা, সন্ধিয়াৰ সেই ভোজ-উৎসৱত মাছাতুভানে মোক এফলীয়াকৈ মাতি নি আমাৰ লগত কিবা সম্বন্ধ স্থাপন কৰিবলৈ পালে যে ভাল পাব, তাৰেই ইঙ্গিত দিলে। মই অৱশ্যে তেওঁক মনৰ কথা এতিয়াও একো কোৱা নাই। তোমাৰ মত নোলোৱাকৈ কিবা এটা কোৱাটো জানো উচিত হব ? তুমি জানাই কভালানৰ গুণ-গৰিমাৰ কথা দেখোন প্ৰায় সকলোৰে মুখে মুখে। সিহঁত দুটা বেচ মিলিব, নহয় ?"

“বৰ ধুনীয়া হব। এই মুহূৰ্ততে কিবা এটা দিহা কৰক। অলপো বাট চোৱা যুগুত নহব। কিয় আপুনি দেখোন মোক নোসোধাকৈয়ে মত দি আহিব পাৰিলেহেঁতেন ?”

“ওঁহো। আজিলৈকে তোমাক নোসোধাকৈ মই জানো কিবা কৰিছো ? সকলো কথাতে আমাৰ মাজত আগতীয়াকৈ আলোচনা হোৱাটো ভাল।”

“তেন্তে কাইলৈ শুকুৰবাৰে যেনে তেনে মাছাতুভানক লগ ধৰি সকলোখিনি মীমাংসা কৰি পেলাব। কাইলৈ তাতে দিনটোও ভাল।”

সেই নিশা দুয়োৰে কল্পনাত জিলিকি উঠিল কন্নকীৰ ভৱিষ্যতৰ স্বপ্ন। একেটি মাথোন সন্তান। তাইৰ সোণোৱালী জীৱনৰ কথা কল্পনা কৰি দুয়ো আত্মহাৰা হৈ পৰিল। এইদৰেই বৰ্তমানৰ আৰু ভৱিষ্যতৰ অস্পষ্ট মধুৰ এক দোমোজাত নিশাটো অতিবাহিত হ’ল। নিশাৰ নিস্তব্ধতা ভেদি পুৱঁতিৰ চৰাইৰ কিৰিলিয়ে নতুন এটা দিনক নিমন্ত্ৰণ জনালে।

পুৱাই মানাকন মাছাতুভানৰ প্ৰসাদলৈ আহিল। সকলো কথাৰ পৰিপাটীকৈ আলোচনা হ’ল। দুয়োৰে ইচ্চা যাতে বিবাহৰ পূৰ্ব্বে বৰ-কন্যাৰ সাক্ষাৎ হয়। যাতে এনে শুভ-কাৰ্য দুয়োৰে অন্তৰৰ বিনিময়ত সমাধা কৰিব পাৰি, - সেই কাৰণে।

সকলো দিহা কৰা হ’ল। এই বিষয়ে সাজু হবলৈ কন্নকী আৰু কভালান, - উভয়লৈকে সংবাদ পঠোৱা হ’ল। কোনেও কাকো নেজানে। গতিক দুয়োৰে অন্তৰৰ আশা-নিৰাশাৰ অলেখ স্পন্দন উঠাটো স্বাভাৱিক। পিতৃৰ আজ্ঞা পালি, লাজ সংকোচ মনতে সাঁচি লৈ, দুয়ো আহি উপস্থিত হ’ল। দুয়োৰে মাজত মুহূৰ্ত্ততে বিজুলী শিহৰণ হ’ল। অলক্ষিতে দুয়োৰে অন্তৰত অজানিত আনন্দৰ, তৃপ্তিৰ জোৱাৰ উঠিল। তাৰে প্ৰতিবিম্ব চকুৱে মুখে দুয়োৰে বিৰিঙি উঠিল। সেই সহজাত আকৰ্ষণ লক্ষ্য কৰি মানাকন

আৰু মাছাতুভানে অতি শীঘ্ৰেই শুভ-কাৰ্য্য সমাপন কৰিবলৈ ঠিৰাং কৰিলে। লয়লাস ভঙ্গিমাৰে নগৰৰ যুৱতীহঁতে হাতীৰ পিঠিত আহৰণ কৰি সম্ভ্ৰান্ত পৰিয়ালসমূহক বিবাহ-কাৰ্যলৈ নিমন্ত্ৰণ জনালে। অতি সমাৰোহেৰে দৰা-কন্যাক সজাই পৰাই শোভাযাত্ৰা কৰি নগৰৰ মাজে মাজে লৈ যোৱা হ'ল। আকাশ বতাহ সঙ্গীতৰ সুৰত স্পন্দিত হৈ উঠিল। সন্ধিয়াৰ লগে লগে দৰা-কন্যাক নি ৰেশমি নীলিম চন্দ্ৰতাপৰ তলত, নানাবিধ মনি-মুকুতাৰে বুটা তোলা আসনত বহুৱা হ'ল। ৰভা-মণ্ডপৰ ৰত্নখচিত স্তম্ভবোৰ নানা ৰঙৰ বন্তিৰ পোহৰ পৰি জকমকাই উঠিল। গোটেই পৰিবেশটোৱেই কিবা এক অৱান্তৰ ছবিলৈ ৰূপান্তৰিত হ'ল। চন্দ্ৰ আৰু ৰোহিণী নক্ষত্ৰৰ সংগম ক্ষণত কভালানে অগ্নিদেৱতাক সাক্ষী কৰি সপ্তপদী কাৰ্য্য সমাধা কৰিলে, - কাষৰত সেই অনিন্দ্যসুন্দৰী কন্নকী। এই কাৰ্য্য সমাধা কৰি ৰাজন্যবৰ্গ, নগৰৰ গণ্য-মান্য সকলোৰে উপস্থিতিত কন্যাৰ ডিঙিত "টালী", বিয়াৰ অলঙ্কাৰ পিন্ধালে। চালে চকুৰোৱা ৰূপহীহঁত আহি দৰা-কন্যাক চন্দন ফুল, নানাবিধ সুগন্ধী আতৰ দি গলহি। তাৰ পিছত শাৰীয়ে শাৰীয়ে বন্তি জ্বলাই আনি নৱ-দম্পতীক প্ৰদক্ষিণ কৰি তেওঁলোকে উচ্চাৰণ কৰিবলৈ ধৰিলে ? "তোমালোকৰ এই দাম্পত্য জীৱন মধুৰ হওঁক। প্ৰণয় যাউতিযুগীয় হওক, -এইয়ে আমাৰ কামনা।" এনে দৰে মাঙ্গলিক কাৰ্য্য সমাধা কৰাৰ পিছত গাভৰুহঁতে বৰ-কন্যাক লৈ গ'ল সু-সজ্জিত শয়নকক্ষলৈ।

শয়নকক্ষ প্ৰৱেশ কৰিয়েই কন্নকী কভালান বহিল, নানাবিধ ৰত্নেৰে সু-শোভিত এখন পালেঙৰ ওপৰত। কভালানৰ ডিঙিত এধাৰি কামিনী ফুলৰ মালা। কন্নকীৰ ডিঙিত বিজুলী ফুলৰ মালাই শোভা বঢ়াইছিল। কভালানে লাহেকৈ নিজৰ ডিঙিৰ মালাধাৰি কন্নকীৰ ডিঙিত পিন্ধাই দিলে।

শয়নকক্ষৰ মৃদু পোহৰত কভালানৰ বুকুত জোৱাৰ উঠিছে। কন্নকীৰ বুকুতো। দুয়োৰে অন্তৰ গভীৰ হৈ পৰিছে। অৱশেষত কভালানৰ

মুখত লাহেকৈ নিগৰি পৰিল : “মোৰ বুকুৰ কাষ চাপি আহা, সোণ। তোমাৰ ওঁঠৰ মধুৰ স্পৰ্শই মোৰ অন্তৰত জগাই তুলিছে অলেখ কামনা, অসীম বাসনা। কামদেৱৰ নয়নযুৰিতকৈ তোমাৰ দেহ সুকোমল। পদুমতকৈ মনোহৰ। বিশ্ব-জগতৰ সকলো সৌন্দৰ্য যেন তোমাতেই মূৰ্তিমন্ত হৈ উঠিছে। ৰতি আৰু কামদেৱৰ বিচ্ছেদ সম্ভৱপৰ হ’লেও আমাৰ নহয়। ই হবই নোৱাৰে ।”

প্ৰাণৰ আবেগত কব নোৱাৰাকৈয়ে দুয়ো শয্যাত বাগৰি পৰিল। কভালানে প্ৰিয়তমাৰ ধুনীয়া বাহুযুগলত চন্দন সানি দিলে। কামদেৱৰ প্ৰণয়-চিহ্ন আঁকি দিলে। প্ৰিয়াক বুকুত আকৌ সাৱটি ললে। “প্ৰিয়ে, দেৱ-কন্যা তুমি। কামদেৱ, ইন্দ্ৰ, সুব্ৰমন্য,সকলো দেৱতা এক গোট হৈ তোমাক এই বিশ্ববিমোহিনী ৰূপ দিলে। তোমাৰ সৌন্দৰ্যৰ তুলনাত ময়ুৰৰ পেখমো অতি তুচ্ছ। তোমাৰ কণ্ঠস্বৰৰ তুলনাত কুলিৰ কণ্ঠ-সুৰ ম্লান হৈ যায়। দেৱী, তুমি পীনোন্নত পয়োধৰা। তোমাৰ মধ্যদেশ ইমান লাহী। ওঁঠ দুটা ইমান ৰঙা। নয়নযুৰি এনে নীলিম কান্তিময়। তোমাৰ দেহ-জ্যোতিৰ সমুখত সকলো ৰত্নৰাজিৰ জেউতি নিষ্প্ৰভ হৈ যায়। তুমি কামিনী-কাননৰ মুক্তা। তুমি স্বয়ং পাৰ্বতীতকৈয়ো মনোৰমা। লক্ষ্মীতকৈয়ো বিতোপনী। সৰস্বতীতকৈয়ো স্নিগ্ধ, নিৰ্মল । কন্নকী, ইমান সুন্দৰ তুমি। ইমান স্নিগ্ধ। ইমান নিৰ্মল । ইমান নিকা। আহা, মোৰ বুকুৰ মাজলৈ আহা, সোণ !”

অন্তৰত উথলি উঠা আবেগ-অনুৰাগৰ তীব্ৰতাত দুয়ো পাহৰি গ’ল বাহিৰৰ ধুনীয়া জোনাক নিশাটোৰ কথা, প্ৰাণ মতলীয়া কৰা প্ৰকৃতিৰ ৰূপৰাশিৰ কথা। সকলো বিস্মৃত হৈ গল শয়নকক্ষৰ যুটিয়া জীৱনৰ আধা-ছাঁ, আধা-পোহৰত। প্ৰণয়ৰ উত্তাপত দুয়ো আপোনপাহৰা, -দুয়ো আত্মহাৰা। তেওঁলোকৰ বাবে জোনপুৰ বাহিৰৰ নিশাটো উকা। কোনো অৰ্থই নাই। শয়নকক্ষৰ অন্তৰথলীৰ যুগ্ম জীৱনটোহে সঁচা।

বিচ্ছেদৰ কালিমা

এইদৰেই প্ৰণয়-অনুভূতিৰ জোৱাৰত উটি বুৰি কন্নকী আৰু কভালানে কিছুদিন মাছাতুভান পৰিয়ালৰ বাস-ভৱনত অতিবাহিত কৰিলে। নৱ-দম্পতী যোৰাৰ কাৰণে নানা মণি-মুক্তাৰে নির্মিত এটা সুকীয়া প্ৰাসাদ সজা হ'ল। নানা বেটী-বন্দী পৰিচর্যাৰ কাৰণে নিয়োজিত হ'ল। নৱ-পৰিণীতা পত্নীৰে সৈতে কভালানে তাতে থাকিবলৈ ললে। কন্নকীয়ে যাতে কোনো বাধা নোহাৱাকৈ ফুৰা-চকা কৰিব পাৰে, -এইয়ে হ'ল কভালান-মাতৃৰ মনৰ ইচ্ছা। তাৰ বাবেই এই স্বতন্তৰীয়া বাস-ভৱনৰ ব্যৱস্থা কৰা হ'ল।

এইদৰেই তিনিটা বছৰ অপৰিসীম প্ৰেম-প্ৰীতিৰ মাজেদি অতিবাহিত হ'ল। কন্নকীৰ গুণ-গৰিমা, যশ-খ্যাতি, দৰিদ্ৰ নিষ্পেষিতৰ প্ৰতি সহায় সমবেদনাৰ কথা গোটেই নগৰতে বিয়পি পৰিল। কভালানৰ স্বদেশ-প্ৰীতি, কলা-বিদ্যা, নৃত্য-সঙ্গীতৰ প্ৰতি অনুৰাগৰ কথাও চহৰত বিয়পি পৰিল। বাঁহী, বীণা আদি বাদ্যযন্ত্ৰত কভালানৰ পাৰদর্শিতাৰ কথা প্ৰায় সকলোৰে মুখে মুখে। সঙ্গীত-কলা সম্বন্ধীয় সকলো তথ্যমূলক বিষয়বস্তুৰ কথাও তেওঁ বঢ়িয়াকৈ জানিছিল। প্ৰাচীন আৰু আধুনিক দুয়োবিধ নৃত্য-কলাৰ বিষয়ে কভালানৰ যথেষ্ট ব্যুৎপত্তি আছিল। নগৰৰ সকলোবোৰ সঙ্গীত অধিবেশনতেই তেওঁৰ উপস্থিতি অপৰিহার্য আছিল। এইবোৰত তেওঁৰ উপস্থিতি সকলোৱে সূক্ষ্ম ভাবে কামনা কৰিছিল।

নগৰৰ বিখ্যাত চিত্ৰপতি সুনিপুণা এগৰাকী নৃত্যকলা-বিশাৰদা আছিল। তেওঁৰ নৃত্য-প্ৰদর্শনত ৰজা-প্ৰজা, কোঁৱৰ-কুঁৱৰী সকলো সমানে বিমুগ্ধ হৈছিল। এনেবোৰ নৃত্য-প্ৰদর্শনলৈ কভালান প্ৰায় সদায়েই আহিছিল। চিত্ৰপতিৰ অতি মনোৰমা, সুন্দৰী এগৰাকী কন্যা আছিল। নাম মাধৱী। নৃত্য গীত সকলোতে পটীয়সী। সেই পৰিয়ালত, অতীজতে অগস্ত্য মুনিৰ

অভিশাপত, বিদ্যাধাৰী উৰ্বশীৰ, মাধৱী নাম লৈ জন্ম হৈছিল বুলি এটা সৰ্বসাধাৰণ প্ৰবাদ আছে। এতিয়াৰ নৃত্য-পটীয়সী মাধৱীও যেন অপ্সৰা উৰ্ব্বশীৰেই এটি মনোৰম প্ৰতিবেদন।

স্বৰ্গৰ ইন্দ্ৰ-সভাত অনুষ্ঠিত হোৱা নৃত্য-গীতৰ এক অধিবেশনত ইন্দ্ৰৰ পুত্ৰ জয়ন্তৰ ৰূপ যৌৱন নিৰীক্ষণ কৰি বিমনা হোৱাত উৰ্বশীৰ নৃত্য-গতিৰ তাল ভাঙ্গিছিল। আনকি মুনি নাৰদেও সেই দৃশ্যত বিমুগ্ধ হৈ বীণত সুৰ সমাবেশ কৰিবলৈ পাহৰি গৈছিল। কৰ্ত্তব্যৰ প্ৰতি, কলাবিদ্যাৰ প্ৰতি এনে ধৰণৰ অসংযত অৱহেলা দেখি অগস্ত্য মুনি কোপ-অনলত দগ্ধ হ'ল। তেওঁ অভিশাপ দিলে: উৰ্বশী মৰ্তত নৰ্তকী হৈ জন্মগ্ৰহণ কৰিব। জয়ন্তই জন্ম লব সাধাৰণ বাঁহ গছ হৈ। পুহৰ নগৰত "ইন্দ্ৰোৎসৱ"-ত তেওঁ নৃত্য কৰিব হাতত "তালাইকল," অৰ্থাৎ এই জয়ন্ত বাঁহৰ এক অংশ লৈ। এইদৰেই জয়ন্ত পৃথিৱীলৈ গৈ উৰ্ব্বশীৰ নৃত্যবিদ্যাত সহায় হব। দুয়ো লগলাগি ইন্দ্ৰ দেৱতাৰ প্ৰতি অতলস্পৰ্শী শ্ৰদ্ধা নিবেদন জনাব। সঙ্গীতৰ প্ৰতি অৱহেলাৰ কাৰণে অগস্ত্য মুনিয়ে নাৰদক অভিশাপ দিলে এই বুলি: অন্যান্য বাদ্যযন্ত্ৰৰ তুলনাত বীণৰ প্ৰভাৱ অনেক গুণে হ্ৰাস পাই আহিব।

এই শাপভ্ৰষ্টা উৰ্বশীয়েই অতীজতে আহি মৰ্ত্য লোকত জন্ম গ্ৰহণ কৰিলে মাধৱী ৰূপে। সেই পৰিয়ালৰে বৰ্ত্তমান মধৱী অতি কম বয়সতে নৃত্য-গীতত পাৰদৰ্শী হৈ পৰিল। চোলাৰাজ্যৰ অধিপতি টদিহট মাম্বিয়ানে অগস্ত্য মুনিৰ পৰামৰ্শ মতে "ইন্দ্ৰোৎসৱ"ৰ দিহা কৰিলে। এই উৎসৱ প্ৰায় এমাহ কাল অতি সমাৰৰহেৰে ৰাজ্যত চলে। ইয়াৰ প্ৰকৃত উদ্দেশ্য আছিল ৰাজ্যৰ পৰা বিপদ-বিঘিনি; দুৰ্ভিক্ষ আদি দূৰীভূত কৰা। নগৰৰক্ষী দেৱতা ভুত-চতুক দেৱৰাজ ইন্দ্ৰৰ বশৱৰ্ত্তী। গতিকে ইন্দ্ৰ দেৱতাৰ পৰিতুষ্টি সাধন মানে তেওঁৰ পৰিতুষ্টি সাধন। প্ৰবাদ আছে যে অতীজত সেই শাপভ্ৰষ্টা উৰ্বশীয়েই হাতত জয়ন্তদণ্ড লৈ এই প্ৰথম "ইন্দ্ৰোৎসৱ"ত নৃত্য কৰিছিল।

অৱশেষত শাপমুক্ত হৈ দুয়ো দুনাই স্বৰ্গ-লোকলৈ প্ৰয়াণ কৰিলে। সেই মাধৱী বংশৰ কন্যায়েই যুগ যুগ ধৰি এই “ইন্দ্ৰোৎসৱ”-ত নৃত্য কৰি সকলোৰে অন্তৰ জয় কৰি আহিছিল।

চিত্ৰপতিৰ কন্যা মাধৱীৰ যেতিয়া বয়স প্ৰায় সাত বছৰ, তেতিয়াৰ পৰাই তেওঁৰ নৃত্য-গীতৰ প্ৰতি এক অভূতপূৰ্ব অনুৰাগ পৰিলক্ষিত হয়। নগৰৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ সঙ্গীতজ্ঞজন তেওঁৰ শিক্ষাৰ কাৰণে নিয়োজিত হ'ল। নৃত্য-গীতত, দেহৰ কমনীয়তাত, লয়লাস ভঙ্গীত মাধৱীৰ সমতুল্যা পুহৰ নগৰীত আন কোনো নাছিল । “দেশী” আৰু “মাৰ্গীয়”—দুয়োবিধ নৃত্য-কলাতেই মাধৱীৰ বিশেষ পাৰদৰ্শিতা প্ৰকাশ পাইছিল।

কভালান প্ৰায়েই চিত্ৰপতিৰ বাস-ভৱনলৈ যায়। তাতেই তেওঁ মাধৱীৰ নৃত্য-গীতৰ দ্বাৰা বিশেষ ভাৱে মোহিত হয়। মাধৱীৰ নৃত্য-কৌশল, মোহনভঙ্গিমাই কভালানক মতলীয়া কৰিছিল । তেওঁৰ মনত স্বাভাৱিকতে এটা ৰিজনিৰ অৱতাৰণা হ'ল। কন্নকীৰ নৃত্য-গীত সম্পৰ্কে অনভিজ্ঞতাই তেওঁৰ প্ৰাণত বেদনাৰ সৃষ্টি কৰিলে। নৃত্যকলা, সঙ্গীত, -এইবোৰ কি মাদকতাপূৰ্ণ বস্তু, কি মধুৰ। মাধৱীৰ দৰে আজি কন্নকীৰো যদি নৃত্য-গীত আদিত পাৰদৰ্শিতা থাকিলহেঁতেন, তেওঁৰ সেই ভুবনমোহিনী ৰূপৰ জেউতি কিমান গুণে চৰিলহেঁতেন !

এনে ধৰণৰ ৰিজনি হৈছে মাৰাত্মক বস্তু। এনেদৰে কব নোৱাৰাকৈ মাধৱীৰ প্ৰতি কভালানৰ এটি মৃদু আকৰ্ষণ হ'ল। এইয়া হৈছে সম্পূৰ্ণৰূপে তৃষ্ণাতুৰ শিল্পী এজনৰ সৌন্দৰ্যৰ প্ৰতি সূক্ষ্ম সন্মোহন। কভালানৰ ভালপোৱা ইমান সৰল, সহজ আছিল যে মাধৱীক তেওঁ এদিন নিজা বাস-ভৱনলৈ নিমন্ত্ৰণ জনালে, যাতে সেই নৃত্য-গীতৰ মাধুৰী কন্নকীয়ে উপভোগ কৰিবলৈ সুবিধা পায়। মাধৱীৰ নাচোন ভঙ্গিমাই কভালানৰ অন্তৰত অলেখ স্পন্দনৰ সৃষ্টি কৰিলে। মাধৱীৰ অন্তৰতো অজানিতে বাগৰি গ'ল অনুৰাগৰ এটি

নিজম লহৰ। কভালনৰ চকুত লহৰ তোলা আৱেগময়ী দৃষ্টিয়ে কন্নকীক যেন সঙ্কেত জনালে, - দাম্পত্য-জীৱনৰ সুখ-শান্তিৰ নিজৰাত যেন কোনোবাই মুঠিয়ে মুঠিয়ে বালিচন্দা সিঁচিছে। এই ব্যথা বেদনাৰ তীব্ৰতাৰ মাজতে কন্নকীয়ে নিজকে আশ্বাস দিবলৈ ধৰিলে: এইয়া স্বামীৰ নৃত্যকলাৰ প্ৰতি স্বাভাৱিক অনুৰাগৰ বাহিৰে আন একোৱে হব নোৱাৰে। এনে অৱস্থাত এনেদৰে মোৰ অযথা সন্দেহ হোৱাটো নিতান্তই অযুক্তিসঙ্গত হৈছে। ইমান চেষ্টা কৰা সত্বেও নৃত্য-গীত পৰিবেশনৰ কালছোৱাত কন্নকীয়ে অলপো নিজৰ প্ৰাণক বুজনি দিব নোৱৰিলে; যেতিয়া মুকুতাৰ মালাধাৰি হাতত লৈ মাধৱী আৰু চিত্ৰপতি তাৰ পৰা আঁতৰিল, তেতিয়াহে কন্নকীৰ শান্তি ঘূৰি আহিল।

নৃত্য-গীতৰ শেষ হ'ল। দুয়ো শয়ন কক্ষলৈ আহিল। আহিয়েই কন্নকীয়ে নিজ হাতে স্বামীক চন্দন, আতৰ আদি যাচিলেহি। কভালানৰ মনটো কোনোবা এক স্বপ্ন-লোকত নিবিষ্ট। অন্যমনস্ক হৈ তেওঁ লাহে লাহে তাৰে দুই এপদ বস্তু তুলি ললে।

"আপোনাৰ মুখত আজি বেজাৰৰ চিন কিয় ?"

"নাই ভাই, একো হোৱা নাই," - এই বুলি লাহেকৈ কন্নকীক বুকুত তেওঁ সাৱটি ললে।

"প্ৰিয়তম, আমাৰ বুকুৰ আবেগ বাস্তৱত পৰিণত হ'ব কেতিয়াকৈ ?"

কভালানে একো নুবুজাৰ দৰে সুধি পেলালে: "কিহৰ কথা কলা তুমি ?"

স্বামীৰ এই অন্যমনস্ক, উদাসভাবে কন্নকীক অস্থিৰ কৰি তুলিলে । চকুৰ পাহিত জিলিকি উঠিল তেওঁৰ টোপা টোপে মুকুতাৰ মণিবোৰ।

“নেকান্দিবা সোণ, তোমাৰ কথা মই বুজিছোঁ। কোঁচত এটি পাৰিজাত ফুল যেন কন্যা, নহয় নে বাৰু ?”।

মুহূৰ্ত্তলৈ সকলো ব্যথা-বেদনা, জীৱন উখল-মাখল লগোৱা সন্দেহৰ ছাঁ পাহৰিবলৈ যত্ন কৰি কন্নকী কুচিমুচি স্বামীৰ বুকুত সোমাই পৰিল: “আপুনি মোৰ সৰ্ব্বস্ব। মোৰ দেৱতা।”

সেই আবেগ অনুৰাগ, মৰম-চেনেহত কভালান বিহ্বল হৈ পৰিল। পত্নীৰ ধুনীয়া মুখখনত হাত বুলাই দি তেওঁ মৰম কৰিবলৈ ধৰিলে। কন্নকীৰ নীলা চকুযুৰি এটা স্নিগ্ধ স্নেহত উজলি উঠিল। কভালান সেই কৰুণ-কোমল দৃশ্যত অস্থিৰ হৈ পৰিল। কি যে এক উন্মাদনা ! সেমেকি থকা ওঁঠ দুটাত অলেখ চুমাৰ স্পন্দন সৃষ্টি হ’ল। কন্নকী স্পন্দিত হৈ উঠিল।

“তোমাৰ চকুত ইমান চকুলো কিয় ?”

“প্ৰিয়তম, অন্তৰৰ আনন্দৰ বেগ সামৰিব নোৱাৰিহে মই এনেদৰে কান্দি পেলাইছোঁ।”

“ওহো, মই বিশ্বাস নকৰোঁ। এইয়া সঁচা নহয়। তোমাৰ এই চকুলো বেদনাৰ, আনন্দৰ নহয়। মোক ক্ষমা কৰিবা, -মোৰ অৱহেলাই তোমাক বেদনাম্লান কৰি পেলাইছে, বুজিছোঁ। সঙ্গীতৰ প্ৰতি মোৰ প্ৰাণত যি প্ৰৱল তৃষ্ণা, সেই তৃষ্ণাই মোক মতলীয়া কৰিছে, সোণ। মোক ক্ষমা কৰিবানে তুমি ?”

“এনে এটি নিৰ্ম্মল তৃষ্ণা, - ই কেতিয়াও দোষণীয় হব নোৱাৰে। মোৰ প্ৰাণত, ভুল বুজিলে মই দুখ পাম, কেতিয়াও ঈৰ্ষাৰ বহ্নি জ্বলি উঠা

নাই। মই বিচাৰোঁ আপোনাৰ চিৰানন্দ ৰূপ নিৰীক্ষণ কৰি আপোন-পাহৰা হবলৈ।”

“সোণ তুমি কিমান মহৎ ! কিমান উদাৰ ! তোমাৰ এই নিৰ্ম্মল প্ৰণয়ৰ জানো মই উপযোগী ?”

উদাৰতাৰ এই নিটোল আদৰ্শই কভালানক বিচলিত কৰি তুলিলে। অন্তৰৰ আবেগ অনুভূতি সকলোখিনি সজাগ হৈ উঠিল। দেহৰ মৃদু আকৰ্ষণত কন্নকীৰ পদমূলৰ অলঙ্কাৰযোৰ শব্দ কৰি বাজি উঠিল। কভালানে কৈ পেলালে: “তোমাৰ এই অলঙ্কাৰযোৰ বৰ মূল্যৱান।”

“এই যে অলঙ্কাৰযোৰ, - এই যোৰ মোৰ জননীৰ বৰ আদৰৰ উপহাৰ। ইন্দ্ৰোৎসৱৰ উদ্যোক্তা অতীজৰ ভূপতি ছম্বিয়ানে আমাৰ পৰিয়ালক এই বহুমূলীয় বস্তুটো দিছিল। ইয়াৰ ভিতৰত আছে আত্ম-উদ্ভাসিত ভালেমান অতি মূল্যৱান ৰক্তবৰ্ণৰ মণি-মুক্তা। ই বৰ আপুৰুগীয়া বস্তু।”

কন্নকীৰ এই অনাড়ম্বৰ কথাত কভালান উতলি উঠিল। চুমাৰে তেওঁক ওপচাই দিলে। “মোৰ বুকুত এইয়া এবুকু যৌৱন। ইমান সুন্দৰ। ইমান নিপোটল।” কভালানে গুণ-গুণাবলৈ ধৰিলে। “এই অলঙ্কাৰযোৰৰ দৰেই তুমিও যে আপুৰুগীয়া !”

সেই মুহূৰ্তত মনে মনে কভালানে চিত্ৰপতিৰ বাসস্থানলৈ দুনাই নেযাবলৈ সঙ্কল্প কৰিলে।

কেইমাহমানৰ কাৰণে চিত্ৰপতিৰ বাস-ভবন তেওঁ সম্পূৰ্ণৰূপে পৰিত্যাগ কৰিলে। আনকি সেই পথেদি যোৱাটোকে বন্ধ কৰি দিলে। কন্নকী কভালানৰ যুটীয়া জীৱন দুনাই সঞ্জীৱিত হৈ উঠিল, পুনৰ মুখৰ হৈ পৰিল।

কন্নকীৰ অন্তৰৰ পৰা সকলে আশঙ্কাৰ ছাঁ অন্তৰ্ধান হ'ল। মনৰ ঘন চিয়াঁহিবুলীয়া ডাৱৰবোৰ বলাকাৰ ওপঙি ফুৰা ৰূপালী পাখি হ'ল।

বিচ্ছেদ

জীৱনৰ ওপচা সুখ-সন্তোষৰ মাজেদি এনেদৰে ছটা মাহো অতিবাহিত হবলৈ নেপালে। বিচ্ছেদৰ কাৰেখা জিলিকি উঠিল। “ইন্দ্রোৎসব”-ৰ দিন আগতপ্রায়। এই উৎসৱতেই বহুদিনীয়া প্রথা অনুসৰি ৰজা-প্রজা সকলোৰে সাক্ষাতত ৰজ-নর্তকী স্বৰূপে পোন প্রথমবাৰৰ কাৰণে মাধৱী আবির্ভাব হব। সেই উৎসৱতেই চলিত প্রথা অনুসৰি নগৰৰ কোনোবা যুৱকক তেওঁ মুখ্য পৃষ্ঠপোষক হিছাপে বৰণ কৰিব এই বাতৰি নগৰৰ যুৱক-যুৱতী সকলোৰে মুখে মুখে বাৰিষাৰ ঢল বাগদি বাগৰিল; কভালানৰ প্রত্যেকজন বন্ধুৱেই সেই উৎসৱত যোগ দিয়াটো মনস্থ কৰিলে। কভালানৰ আনহাতে তাত উপস্থিত থাকিবলৈ লেশমানো মন যোৱা নাছিল - মাধৱীৰ পুনৰ দর্শনে অন্তৰত কামনাৰ তুঁহ জুইকুৰা দুনাই জ্বলাই তোলাৰ আশঙ্কাত।

ৰাজ-নিমন্ত্রণ অলঙ্ঘনীয়। গতিকে কভালান এৰাব নোৱাৰা হ’ল। যাবই লাগিব। নগ’লে যে নহব। অন্তৰত দুনাই মাধৱীৰ ৰূপ-মাধুৰী পান কৰিবলৈ, নৃত্য-গীত উপভোগ কৰিবলৈ, এটা প্রৱল স্পৃহা তুঁহজুই জ্বলাদি জ্বলিবলৈ ধৰিলে। কন্নকীয়ে কলে: “যাবই লাগিব। ৰাজ-নিমন্ত্রণ ৰক্ষা নকৰাকৈ নেথাকিব। অনুচিত হ’ব।” কন্নকীৰ মনতে বিশ্বাস, - মাধৱীৰ প্রতি হোৱা স্বামীৰ আকর্ষণ কেতিয়াবাই অন্ত হৈছে। যোৱা ছমাহৰ মৰমৰ ঢলে মনৰ মাজৰ সন্দেহৰ মাজুলী কেতিয়াবাই উটুৱাই লৈ গৈছে। এজনা নর্তকীৰ প্রতি মুহূর্তৰ সন্মোহন আৰু পতিৰ মৰমৰ বিমল পোহৰ - দুয়োটাৰ মাজত পার্থক্য কিমান !

কভালানৰ মনতো নানা তৰহৰ সংঘর্ষকামী চিন্তা-দুশ্চিন্তাই জুমুৰিদি ধৰিলেহি। ছিথিৰাই মাহৰ পূর্ণিমা নিশা - সেই “ইন্দ্রোৎসব”, মাধৱীৰ লীলায়িত দেহ সঞ্চালনৰ কল্পনাই তেওঁৰ অন্তৰ ব্যথা-বেদনাৰে ওপচাই

পেলালে। এক স্বপ্নাতুৰ পৰিবেশে কভালানৰ মনটো আচ্ছন্ন কৰি পেলালে। মনতে ভাব হ'ল: মোৰ জীৱন কেনে মধুৰ। কেনে প্ৰেমময়। কাষত মোৰ কন্নকী। মাধৱীতো কন্নকী নহয়। দেৱ-কন্যা মানৱী ৰূপেৰে মোৰ বাহুত ধৰা দিছেহি। আৰু মই ? মই আজি এজনী নৰ্তকীৰ প্ৰেমত মতলীয়া। ওঁহো, নৃত্য-গীতৰ কি অসীম শক্তি ! কি বিশ্ববিমোহিনী ৰূপত উদয় হৈ মানুহৰ মন-প্ৰাণ জয় কৰেহি। কন্নকীয়ে নৃত্য-গীতৰ এই সমাৰোহত মোক উপস্থিত থাকিবলৈ মিনতি জনাইছে। ৰাজ-নিমন্ত্ৰণ উপেক্ষা নকৰিবলৈ দঢ়াই দঢ়াই কৈছে। মোৰ অন্তৰত থকা নৃত্য-গীতৰ প্ৰতি অনুৰাগৰ কথা তেওঁ জানে। তথাপি তেওঁৰ অন্তৰত অজানিতে যি যাতনাই আজি দেখা দিবহি, সিয়েই মোক অস্থিৰ কৰি তুলিব। মই যে কি দুৰ্বল ! মনটো বান্ধি ৰাখিবলৈ যি কণ শক্তিৰ প্ৰয়োজন, সেই শক্তিকণো মোৰ আজি নোহোৱা হৈছে। মাধৱীৰ নৃত্যকলাই মোক একেবাৰে উন্মাদ কৰি পেলাইছে। মই হে একেবাৰে হেৰাই গৈছোঁ। সাধাৰণ এটা মদ্যপায়ীৰ দৰে মাধৱীৰ এটা চকুৰ চাৱনি, মুখৰ এটা হাঁহিৰ কাৰণে মই হৈ যাওঁ অস্থিৰ উন্মাদ। মই নেযাওঁ। তাইৰ নৃত্যৰ লয়লাসে, লাহী দেহৰ গতি-চঞ্চলতাই মোক বাতুল কৰি তুলিব। অন্তৰৰ জুইকুৰা মই আৰু তুলিব নোখোজোঁ।"

এইদৰে অন্তৰত এক গভীৰ বেদনা লৈ অনাই বনাই ফুৰোঁতে আকস্মাৎ তেওঁৰ চকুত পৰিল, - দূৰৈত এটা মানুহ। মিছা সাক্ষ্য দিয়াৰ কাৰণে ৰাজ কৰ্মচাৰীয়ে তাক শাস্তি বিহিবলৈ দিহা কৰিছে। ওচৰতে তাৰ পত্নীৰ হিয়াভগা কান্দোন, বুকুফটা চিঞৰ। কোঁচত তাইৰ এটা কেচুৱা। "পিতাকৰ অবিহনে এই সন্তানটোক লালন-পালন কৰিব কোনে," - বুলি তাই বিনাবলৈ ধৰিলে। এই দৃশ্য দেখি কভালানৰ বুকু দুৰুদুৰুকৈ কঁপি উঠিল। তেওঁ ৰাজকৰ্মচাৰী জনৰ কাষ চাপি গ'ল। অপৰাধীজনক মুক্তি দি সেই মৃত্যুদণ্ড তেওঁৰ ওপৰত প্ৰয়োগ কৰিবলৈ মিনতি জনালে। এনে

আচৰিত আচৰণ দেখি ৰাজ-বিষয়াজন হতবাক হ'ল, ই কি বলিয়া ? ওচৰ চাপি আহি তেওঁ কভালানৰ গাটো নিৰীক্ষণ কৰি চালে। চকুত পৰিল গাৰ মূল্যৱান সাজপাৰ, মুখমণ্ডলৰ ধীৰ স্থিৰ লক্ষণ, - এইবোৰ দেখি শুনি ৰাজ-কৰ্মচাৰীৰ বুজিবলৈ বাকী নেথাকিল, মানুহজন নিশ্চয় কোনোবা সম্ভ্ৰান্ত পৰিয়ালৰ।

"এনে অসৎ ব্যৱহাৰৰ কাৰণে মোক ক্ষমা কৰিবনে ? উদাৰতাৰ এনে পৰিচয় মই আগতে কেতিয়াও পোৱা নাছিলোঁ। আপুনি মহৎ আদৰ্শবান পুৰুষ।"

"সংশয় কৰিবৰ কোনো প্ৰয়োজন নাই। তুমি মোৰ অনুৰোধ ৰক্ষা কৰা।"

"আপোনাৰ নিচিনা আমাৰ জন্মভূমিৰ এজন কৃতী সন্তানক এনে এটা নীচ প্ৰকৃতিৰ মিথ্যাবাদীৰ সলনি হত্যা কৰিব মই কেতিয়াও নোৱাৰোঁ। এনে অশোভনীয় কাম কৰি বলিয়ালিৰ পৰিচয় কেতিয়াও মই দিব নোখোজোঁ। আজি কুৰি বছৰে অবিচলিতভাবে ৰাজ-আজ্ঞা পালন কৰি যি প্ৰশংসা আৰ্জিছোঁ, সেই প্ৰশংসা মই একে দিনে কেতিয়াও মষিমূৰ কৰি দিব নোখোজোঁ। আপোনাৰ মহত্বত মই মুগ্ধ হৈছোঁ। তথাপি এই অপৰাধীটোক উপযুক্ত শাস্তি বিহিবই লাগিব।" এই শেষৰষাৰ বাক্য উচ্চাৰণ কৰাৰ লগে লগে শুনা গল যন্ত্ৰণাৰ এক বিৰাট কলৰব।

মৃত্যুদণ্ড উচ্চাৰিত হোৱাৰ লগে লগে অপৰাধীৰ স্ত্ৰী মাটিত অচেতন হৈ বাগৰি পৰিল। কভালানৰ শুশ্ৰুষাত তাই পুনৰ চেতনা পাই উঠিলে। চেতন হোৱা মুহূৰ্ততে কভালনে তাইৰ হাতত তুলি দিলে এশ সোণৰ মুদ্ৰা। আৰু এহেজাৰ সময়ত পঠাব বুলি প্ৰতিশ্ৰুতিও দিলে। এনে মহত্ব, এনে উদাৰতাৰ নিদৰ্শনত তাইৰ দুচকুৰেদি ধাৰাৰে বাৰিষাৰ বাণ নামিল।

“আপুনি মোৰ মৃত্যুমুখী সন্তানটোৰ প্ৰাণ দিলে। আপোনাক ভগৱানে এনে এটি সন্তান দিয়ক যাৰ মহত্বই জগত জয় কৰিব।” ৰাজ-কৰ্মচাৰীজনে ইমান সময়ে সকলোখিনি কথা লক্ষ্য কৰি আছিল। “মই যে মোৰ কৰ্তব্য কৰিছোঁ, - এই কৰ্ত্তব্য জ্ঞানৰ বঁটা মোৰ ভাগ্যত নঘটিব নেকি ?”

কভালানে আশ্বাস দিলে: “আজি নহয় । আন এদিনালৈহে।”

“মোৰো এটি সন্তান আছে। মোৰ যি দুৰৱস্থা সেই অৱস্থাত তাৰ ভৰণ-পোষণ অসম্ভৱ হৈ পৰিছে।”

কভালানে কৰ্মচাৰীজনৰ হাতত দহোটি সোণৰ মুদ্ৰা তুলি দিলে। “এইয়া লোৱা, তোমাৰ সন্তানটিৰ বাবে যৎকিঞ্চিৎ।” মানুহজনৰ গোটেই মুখমণ্ডলত এটি আনন্দৰ ৰেখা জিলিকি উঠিল। “আপুনি ইমান মহৎ। আপোনাৰ স্থান বৈকুণ্ঠপুৰীত। যুগ যুগ ধৰি আপোনাৰ খ্যাতি-যশস্যা পৃথিৱীত বিয়পি থাকিব।”

অতি পয়োভৰেৰে “ইন্দ্ৰোৎসৱ” আৰম্ভ হ’ল । বাটে বাটে ভীষণ জনতা। মাধৱীয়ে যিটো মণ্ডপত নৃত্যগীত কৰিছিল, সেই ঠাইত জনতাৰ সমাগম আৰু উভৈনদী। গোটেই নৃত্য-মণ্ডপটো মনোৰমকৈ সজোৱা হৈছিল। বন্তিৰ পোহৰত উদ্ভাসিত হৈ উঠিছিল। ৰঙ্গমঞ্চৰ কেউকাষে নানা দেৱ-দেৱীৰ বাছকবনীয়া ছবিবোৰ অঁৰা আছিল। স্তম্ভবোৰৰ মাজে মাজে বন্তিবোৰ ওলোমাই দিয়া হৈছিল। ওপৰৰ চন্দ্ৰতাপখন শুধ ৰেশমৰ, মাজে মাজে মনোহৰ চানেকীৰ বুটাতোল।

মাধৱীৰ “টালাইকল” হ’ল কোনোবা এক পৰাজিত আৰ্যকোঁৱৰৰ ছত্ৰদণ্ড। ইয়াত প্ৰাচীন ঐতিহ্য-স্পন্দিত জয়ন্তৰ মূৰ্তি অঙ্কিত কৰা আছিল। সমগ্ৰ ছত্ৰদণ্ডৰ ওপৰভাগ সোণ-ৰূপ আদি বহুমূলীয়া ৰত্নৰাজিৰে সু-শোভিত। উৎসৱৰ আগদিনা ৰাজপ্ৰাসাদত সোণৰ কলচি পৰিপূৰ্ণ গঙ্গাজলেৰে ইয়াক

স্নান কৰোৱা হ'ল। এইয়ে চিৰাচৰিত ৰীতি। স্নান-কাৰ্য সমাধা হোৱাৰ অন্তত পুষ্পহাৰ পিন্ধাই দিয়া হ'ল । ইয়াৰ পিছত আৰম্ভ হ'ল পূজা অৰ্চনাৰ সকলো বিধি-বিধান শেষ হোৱাৰ পিছত ব্ৰাহ্মণ-সজ্জনে আশীৰ্বাদৰ জাউৰি তুলিলে, - অৱশেষত শোভাযাত্ৰা আৰম্ভ হ'ল। এখন ৰথ। এটা হীৰা-মুক্তাৰে সু-সজ্জিত হাতী। মহাৰাজ আৰু তেওঁৰ প্ৰধান পাঁচজন ডা-ডাঙৰীয়াই প্ৰদক্ষিণ কৰি দিয়াৰ পিছত যাত্ৰা আৰম্ভ হ'ল। নানাবিধ বাদ্যযন্ত্ৰ ঝঙ্কাৰি উঠিল। ৰথত আৰোহণ কৰা ৰাজসভাৰ সঙ্গীত-শিল্পী, কবিসকলৰ হাতত “টালাইকল” দণ্ড অৰ্পণ কৰা হ'ল। শোভাযাত্ৰাৰ অন্তত ৰাইজৰ জয়ধ্বনিৰ মাজত শিল্পীসকল আহি সভামণ্ডপত উপনীত হ'লহি। তাৰ পিছত সেই দণ্ড যথাযোগ্য নিয়মেৰে স্থাপন কৰা হ'ল।

সময় হলত সঙ্গীতজ্ঞসকল নিজ নিজ ঠাইত উপবিষ্ট হ'ল। নানা বাছকবনীয়া আ-অলঙ্কাৰেৰে সু-সজ্জিত হৈ মাধৱী আহি সভামণ্ডপৰ এটা সুবৃহৎ স্তম্ভৰ সোঁহাতে ৰলহি। মাধৱীৰ মাক চিত্ৰপতি, সখীয়েক বসন্তমালা আৰু যুৱতীজাক ৰলহি স্তম্ভটাৰ বাওঁহাতে। অৱশেষত স্তুতি গীত গোৱা হ'ল - মৰ্ত্যত পুনৰ নৈ চিৰ প্ৰৱহমান হওঁক, ইয়াকে কামনা কৰি। সেই মুহূৰ্ততে সকলোবোৰ বাদ্যযন্ত্ৰ সমলয়ী সুৰত বাজি উঠিল। বাঁহী, বীণ, মৃদঙ্গ, ঘট, - সকলোবোৰৰ সংমিশ্ৰণত এক মধুৰ সঙ্গীতৰ সমাবেশ হ'ল। জাতীয় নৃত্য এটিৰ তালে তালে চাৰি ভাগত বিভক্ত স্তুতি-গীত এটি গোৱা হ'ল। এই নৃত্যটিৰ অন্তত “বিছক” নৃত্যৰ আৰম্ভ হ'ল।

নৃত্য-ভঙ্গীৰ তালে তালে মাধৱী এডালি সচেতন, স্পন্দনযুক্ত সোণোৱালী লতা যেন হৈ পৰিল। এই নৃত্যটো সকলো প্ৰকাৰে মনোৰম বুলি পৰিগণিত হ'ল। সেই নৃত্যত তুষ্ট হৈ দেশৰ প্ৰথা অনুসৰি চেলাধপতিয়ে মাধৱীক এহেজাৰ আঠটা সোণৰ মুদ্ৰা আৰু এডালি সেউজী পাতৰ মালা

প্ৰদান কৰিলে। এই দৰে প্ৰশংসাৰ প্ৰকাশ দি মহাৰাজ ৰাজপ্ৰাসাদলৈ প্ৰত্যাৱৰ্তন কৰিলে।

চিত্ৰপতি, বসন্তমালা, মাধৱী, - এওঁলোকে নিজ কক্ষলৈ প্ৰত্যাগমন কৰিলে। দেশৰ প্ৰথামতে মাধৱীয়ে তেওঁৰ কুঁজী বেটী ছেলামৰ হাতত মালা এধাৰি দি বাস-ভৱনৰ সমুখত সমৱেত হোৱা সভ্ৰান্ত লোকসকলৰ মাজত এই বুলি ঘোষণা কৰিবলৈ পাচিলে: এই মালাধাৰিৰ মূল্য এহেজাৰ আঠটা সোণৰ মোহৰ। ক্ৰয় কৰোঁতাজনক মনোৰমা মাধৱীয়ে প্ৰিয়তম বুলি গ্ৰহণ কৰিব।

চতুৰ বসন্তমালাই কথাৰ গতি বুজিব পাৰিছিল । "তুমি হবলা ভাবিছা মালাধাৰি কভালানে কিনিব বুলি ?"

"ওঁ, ভাবো তো।"

চিত্ৰপতিয়ে উচ্ছাসত কৈ পেলালে। "কিনিব। নিকিনাকৈ সি কেতিয়াও নেথাকে। ঘোষণাটোলৈহে সি বাট চাই আছে।"

এনেতে ৰাজপথলৈ গৈ বেটীজনীয়ে ঘোষণা কৰিলে, - কথাষাৰ। কভালানৰ অন্তৰৰ মোহ-মদিৰা মাধৱীৰ নৃত্য-ভঙ্গীয়ে, কলা কৌশলে দুনাই জগাই তুলিলে। নৃত্যৰ মাজে মাজে বিয়পি পৰা মৃদু হাঁহি, চঞ্চল চাৱনি, - মাধৱীৰ এই সকলোবোৰ কভালানৰ উদ্দেশ্যেই নিগৰি পৰিছিল। অন্তৰৰ আবেগ অনুৰাগ এইদৰেই প্ৰৱল হৈ পৰিল। তীক্ষ্ণ হৈ উঠিল। কভালান হৈ পৰিল একেবাৰেই মতলীয়া। জীৱনৰ সকলোখিনি উছৰ্গা কৰি হলেও মাধৱীৰ প্ৰণয়প্ৰাৰ্থী হবই, এয়েই হ'ল তেওঁৰ মনৰ কামনা। বেটীজনীয়ে ঘোষণা কৰাৰ মাত্ৰকে কভালান দ্ৰুত বেগেৰে গৈ তাইৰ হাতৰ পৰা মালাধাৰি তুলি ললে। ইয়াৰ পিছত কভালানৰ প্ৰৱেশ হ'ল মাধৱীৰ মনোৰমকৈ সজোৱা শয়নকক্ষত।

মাধৱী তেতিয়া শয্যাত ইকাটি সিকাটিকৈ বাগৰি আছিল। সাজসজ্জাৰ একো লাগ বান্ধ নাই। জিলমিল ৰেশমি সাজযোৰৰ ভিতৰেদি তেওঁৰ শৰীৰৰ ওখ চাপৰ শোভাৰাশি উথলি আছিল। পুহৰ নগৰীৰ অনুপম যুৱকজনক প্ৰণয়প্ৰাৰ্থী হিছাপে পাই মাধৱীৰ মন উলাহত উচাটন হৈ পৰিল। তেওঁ নিজেই আগবাঢ়ি গল স্বপ্ন-লোকৰ সেই দেৱ-কুমাৰক আকোৱালি লবলৈ। কভালান অশান্ত হৈ পৰিল। মাধৱীৰ ডিঙিত তেওঁ মালা পিন্ধাই দিলে। অন্তৰৰ সকলোখিনি অনুৰাগ উবুৰিয়াই দি বুকুত তেওঁক সাৱটি ললে। সেই মধুমিলনৰ পোহৰে যেন দুয়োকে বাট দেখুৱাই লৈ গ'ল সৰগৰ অমৰাৱতীলৈ। কভালনৰ কামনাদীপ্ত মনটোৱে বিচাৰিলে মাধৱীক গোটেই জীৱনটো বুকুত সেইদৰে সাৱটি লৈ থাকিবলৈ। ৰূপৱতী ভাৰ্যাৰ কথা তেওঁৰ সম্পূৰ্ণৰূপে বিস্মৃতিৰ গৰ্ভত হেৰাই গ'ল। হেৰাই গ'ল প্ৰাণ আচ্ছন্ন কৰা দাম্পত্য জীৱনৰ কথা। নিষ্ঠুৰ এখন হাতেৰে যেন কোনোবাই সেই মধুময় অতীতৰ বুকুত এখন যৱনিকা আঁৰি দিলে। সকলো শেষ হৈ গ'ল।

পুৱাৰ পোহৰে আকৌ দিনটো জগাই তুলিলে। নিশাৰ অন্ততো কভালান নিজা বাস-ভৱনলৈ আৰু দুনাই উলটি নাহিল। মাধৱীৰ বাস-ভৱনৰ কাষতেই কন্নকীৰ সঙ্গ পৰিত্যাগ কৰি নিজা ঘৰ এটাতে থকাটো তেওঁ দিহা কৰিলে। কভালানৰ অন্তৰখন সম্পূৰ্ণৰূপে হৈ পৰিল মাধৱীময়। জীৱনৰ প্ৰত্যেক মুহূৰ্ততে মাধৱীৰ চিন্তাই তেওঁক ব্যাকুল কৰি তুলিলে। কভালানে সকলো পৰিত্যাগ কৰিলে, - পিতৃ-মাতৃ, মৰমী ভাৰ্য্যা, আনকি নিজা ব্যৱসায়-বাণিজ্যও। গোটেই জীৱনটোকে - তেওঁ উটুৱাই দিলে মাধৱীৰ প্ৰখৰ প্ৰণয়ৰ উৰ্ম্মিমালাৰ বুকুত। সেই উৰ্ম্মিমালাৰ যেন অন্ত নাই। নিতৌ নতুন ছন্দই যেন ৰূপ লৈছে। জীৱনটো যেন নিটোল হৈছে।

মণিমেখলাইৰ জন্ম

এই মধুৰ্মিলনৰ তিনি মাহমান পিছতেই মাধৱীৰ দেহাত মাতৃত্বৰ চিন পৰিলক্ষিত হ'ল। দুয়োৰে মনত এই নতুনৰ সঁহাৰি পাই এক বিপুল আনন্দ। এই আগন্তুক আনন্দৰ বাতৰিয়ে কেৱল চিত্ৰপতিৰ মনোটোহে নিৰানন্দ কৰি পেলালে। চিত্ৰপতিয়ে ভাবিবলৈ ধৰিলে: ইমান কম বয়সতে মাধৱীয়ে জানো মাতৃত্বৰ বোজা বহন কৰাটো উচিত হৈছে ? মনৰ আবেগ সামৰিব নোৱাৰি তেওঁ এদিন বসন্তমালাক কৈ পেলালে: “কেনে এক শোকাবহ কথা ! সন্তান জন্ম হোৱাৰ পিছতেই মাধৱীৰ দেহৰ কমনীয়তা যে বহু গুণে হ্ৰাস পাব, সেই বিষয়ে সন্দেহ নাই। তাইৰ নাচোন ভঙ্গীত আজিৰ এই লীলায়িত ৰূপ আৰু নেথাকিব। নাৰীৰ সৌন্দৰ্য, যৌৱন, - সকলোখিনি সন্তান জন্মাৰ লগে লগেই নাশ পায়।”

“ভাবিলে কি হব ? এতিয়াতো আৰু উপায় নাই। আমাৰ সমুখত কৰ্তব্য এতিয়া এটা, - মাধৱীৰ যাতে দেহ-লাৱণ্য অকণো খতি-খুন নোহোৱাকৈ সন্তানটি জন্ম পায়, সেয়ে।” এই বুলি বসন্তমালাই তেওঁক প্ৰবোধ দিলে।

“মোৰ নিজৰ জীৱনতেই এইষাৰ কথাৰ প্ৰমাণ পাইছোঁ। মাধৱীৰ জন্মৰ পিছৰ পৰাই মই নৃত্যকালত ক্ৰমাৎ দক্ষতা হেৰুৱাই পেলালোঁ।”

“সঁচা কথা। কিন্তু এই ত্যাগৰ কাৰণেইতো আজি মাধৱীৰ নিচিনা নৰ্তকীৰ জন্ম। কুশিকৰে কবৰ দৰে: মানুহে অমৰত্ব লাভ কৰে যুগযুগান্তৰে জীৱন-শক্তি দান কৰি।” বসন্তমালাই এই বুলি আশ্বাস দিলে ।

“কুশিকৰে সেই দৰে কোৱাৰ যথেষ্ট কাৰণ আছে। মোৰ কলা-কৌশল তেওঁৰ কাৰণেই নাশ পালে। বহুখিনি দোষ তেওঁৰ গাত।

গতিকেই তেওঁ এইবোৰ আত্মৰক্ষামূলক তথ্য উলিয়াইছে। নিজৰ দোষক ধুনীয়া তথ্যৰ আঁৰকাপোৰেৰে ঢাকনি দিয়াত তেওঁ সিদ্ধহস্ত। এইদৰেই তেওঁৰ তথ্যৰ উৎপত্তি।"

এনেতে কুশিকৰক তেওঁলোকে সেই পিনেই অহা দেখিলে। "এইয়া, তেওঁৰ কথাকে আলোচনা কৰি থাকোঁতেই আহি ওলালেহি। ভালেই হৈছে। পৰামৰ্শ লোৱা যাওক, - এনে অৱস্থাত মাধৱীৰ কেনে ধৰণৰে যত্ন লোৱাটো উচিত, সুধি মেলি লোৱা যাওক।"

কুশিকৰ চিত্ৰপতি আৰু বসন্তমালাৰ সমুখত উপনীত হলহি। তেওঁ কুলত ব্ৰাহ্মণ। বয়স প্ৰায় ৪৫ বছৰ। মানুহ জনৰ জ্ঞানগধুৰ চকুত জিলিকি আছে এক অপূৰ্ব জেউতি। চুলিৰ কৰবাত দুই এডালি পক ধৰিছে যদিও চলন ভঙ্গীত তেওঁ একেবাৰেই যৌৱনৰ প্ৰতীক। তামোলৰ ৰঙচুৱা বেলে ওঁঠ দুটা তেওঁৰ ৰেঙাই তুলিছে। বসন্তমালাই জোকাই লওঁ বুলি কলে: "আপুনি হবলা তামোল চোবায়েই আছে ? কিয় ? চিত্ৰপতিয়ে দিবলৈ বাট নেচালে কিয় ?"

"আইটি, পালে আৰু এখন খাওঁ। পিছে, মাধৱীজনীৰ খবৰ কেনে ?"

মাধৱীৰ খবৰ লোৱা দেখি চিত্ৰপতিয়ে কৃত্ৰিম খং দেখুৱাই কলে: "চোৱাহে বসন্ত - মোৰ আজিকালি এওঁ খবৰ নোলোৱাত পৰিল। পুৰুষৰ প্ৰকৃতিয়েই এনে। তিৰোতাৰ বয়স বাঢ়ি অহাৰ লগে লগে এওঁলোকে খবৰ লবলৈ পাহৰি যায়।"

"ওঁহো, সেইটো নহয় হে। মাধৱীজনীক আজি ভালেমান দিন দেখা নাই। সেই কাৰণেহে খবৰ লবলৈ বাধ্য হৈছোঁ। তোমালোককতো দেখিছোৱেই। ভালেই আছা।"

বসন্তমালাই মাত মাতি উঠিল ? “ইস্, ভালে আছোঁ বুলি জানিলা কেনেকৈ ?”

“হেৰা, বুজিছা ? মানুহৰ মুখমণ্ডল হৈছে দাপোনাসদৃশ। ইয়াতেই অন্তৰৰ সকলো, নিগূঢ়তম ভাবধাৰাও প্ৰতিবিম্বিত হয়।” এই বুলি কুশিকৰে উত্তৰ দিলে।

তথাপিতো মানুহৰ অন্তৰত এনে কিছুমান ভাবানুবেগ গুজৰি গুমৰি থাকে, যাৰ তীব্ৰতাত গা মন ভাগিছিগি উৰঁলি যায়।” এইবুলি বসন্তমালাই যোগ দিলে।

“তুমি কোৱা কথাষাৰ মিছা নহয়। চিত্ৰপতি আজি মোৰ কুৰি বছৰৰো অধিক কাল পৰিচিতা। মই জনাত তেওঁৰ অন্তৰত এনে কোনো বেদনাৰ ফল্গু নাই, নিশ্চয়। কি কোৱা ?” এই বুলি কৈয়ে কুশিকৰে বিজেতাৰ ভঙ্গীত হাঁহিবলৈ ধৰিলে।

এনেতে চিত্ৰপতিয়ে মৰম মিহলাই কলে : “তোমাৰ সদায়েই জয়। এতিয়া বাৰু সেইবোৰ কথা থোৱা। “তোমাৰ পৰা মোৰ পৰামৰ্শ লব লগা বহুত কথা আছে, - বুজিছা ? এটা কথা তুমি জানানে, - আমাৰ মাধৱী যে বৰ্তমান অন্তঃসত্বা।”

কুশিকৰৰ মুখখন তৃপ্তিত উচলি উঠিল : “মই আগৰবাৰ মাধৱীক দেখিয়েই সন্দেহ কৰিছিলোঁ।”

“তুমি সদায়েই সকলোবোৰ কথা আগতীয়াকৈয়ে জানা,” এই বুলি চিত্ৰপতিয়ে মৰম লগাকৈ কলে।

“বিশ্বাস কৰা। মাধৱীৰ শৰীৰৰ পৰিবৰ্ত্তনবোৰৰ পৰাই মোৰ এই ধাৰণা গভীৰ হৈ উঠিছিল।”

"মাতৃত্বৰ বিষয়ে পুৰুষতকৈ আমাৰ অভিজ্ঞতা বেচি। কাৰণ ই নাৰীৰ ব্যক্তিগত অভিজ্ঞতা। ৰোগীতকৈ চিকিৎসকে ব্যাধিৰ মোল বেচি বুজে।"

"তোমাৰ দেখিছোঁ অসীম সাহস। এনে এটা গৌৰৱময় বস্তু, মাতৃত্বৰ বোজা, তাক তুমি তুলনা কৰিছা ব্যধিৰ লগত। নহয় নে বাৰু ?"

কুশিকৰে সুৰ সলাই কলে : "মই মাথোন এটা উদাহৰণহে দিছোঁ। মাতৃত্বৰ গৰিমা পৃথিৱীৰ এক অপূৰ্ব সম্পদ। ই কেতিয়াও ব্যাধি হব নোৱাৰে।"

"শুনাচোন । মাধৱীৰ যাতে স্বাস্থ্য হানি হয়, তাৰৈ চকু ৰাখি আমি কেনে উপায় অৱলম্বন কৰাটো উচিত বুলি তুমি ভাবা ?"

"এই গৰ্ভধাৰণ অৱস্থাত মনত কোনো বিষাদ ছাঁ পৰিবলৈ নিদিবা। স্বাস্থ্য ৰক্ষাৰ্থে দিনে দুবাটিকৈ গাখীৰ আৰু চাৰি বাটিকৈ চেঁচা পানী তেওঁক খাবলৈ দিবা।"

বসন্তমালা আচৰিত হৈ গ'ল : "ইমানবোৰ পানী কেলৈ ?"

"কিয়, মাক আৰু সন্তান, উভয়ৰে স্বাস্থ্য ৰক্ষাৰ্থে পানী জানো নেলাগে ?"

"সন্তানক আকৌ কিহৰ পানী লাগিছে ? মাধৱীয়ে সন্তান ধাৰণ কৰা আজি প্ৰায় ছমাহ মানহে হৈছে। এতিয়াই ইমানবোৰ পানী কেলৈ ?"

"শুনা। মাকৰ গৰ্ভৰ সন্তানটি এতিয়া প্ৰায় মোৰ বুঢ়া আঙুলিটোৰ সমান। শৰীৰৰ সকলোবোৰ অঙ্গ-প্ৰত্যঙ্গ, আনকি হাত ভৰিৰ আঙুলি পৰ্যন্ত ইয়াৰ স্ৰজন কৰা হৈ গৈছে। আচৰিত হব লগা কোনো কাৰণ নাই।

তোমালোকে গৰ্ভধাৰণ যদিও কৰা, তথাপি এনেবোৰ তথ্যপাতিৰ বিষয়ে একোকে নেজানা।”

বসন্তমালাৰ কৌতুহল জন্মিল : “হলেই যেনিবা সম্পূৰ্ণ, তথাপি ই জানো গৰ্ভৰ ভিতৰতে আহাৰ খায় ?”

“সৃষ্টিকৰ্তাই ইয়াৰো এটা সুন্দৰ উপায় কৰিছে। জন্মৰ পিছত শিশুৰ যি নাড়ীচ্ছেদ কৰা হয়, ইয়াৰ দ্বাৰাই শিশু আৰু গৰ্ভধাত্ৰীৰ মাজত সংযোগ সংস্থাপিত হয়। ইয়াৰ সহায়তে দেহৰ পুষ্টিৰ বাবে শিশুৱে আহাৰ, বায়ু সকলোখিনি সেৱন কৰে।”

“উস্, ইমান আচৰিত।” চিত্ৰপতি, বসন্তমালা, - কথা শুনি দুয়ো আচৰিত হৈ গ’ল।

“ইয়াতোকৈ আৰু আচৰিত কথা, - শিশুৱে গৰ্ভত অৱস্থিতিৰ প্ৰায় ছমাহ কাললৈ জীৱন-শক্তিৰ কোনো পৰিচয় নিদিয়ে। তথাপি শিশুটিয়ে এনে অৱস্থাতে যথা নিয়মে আহাৰ গ্ৰহণ কৰে।”

কথা শুনি সঙ্কোচবিহীনা বসন্তমালাৰ উৎসাহ দোপদোপে বাঢ়ি গল : “আৰু গৰ্ভত থকা সন্তানটি লৰা হব নে ছোৱালী হব, তাৰ কিবা সম্ভেদ পূৰ্বেই পোৱা যায় নে ?”

“ওঁ, যায়তো। ভূমিষ্ঠ হোৱা মাত্ৰকে সন্তানটি লৰা নে ছোৱালী তৎক্ষণাত কৈ দিব পাৰি।” কথাষাৰত হাঁহিৰ ৰোল উঠিল। বসন্তমালাই কথা উলিয়াবৰ চলেৰে আকৌ কলে : “ক’তা, জ্যোতিষীয়ে দেখোন সন্তান জন্মৰ পুৰ্বেই সকলো কথা কৈ দিব পাৰে।”

“কব পাৰেতো। জ্যোতীষীয়ে ভাগ্যক ধিয়াই ফৰ্ম্মুটি মাৰি পঠায়। লাগিলে লাগিল। নেলাগিলে নাই। ৰবা, মোৰ এটা ঘটনা মনত পৰিছে।

এবাৰ এজন জ্যোতিষীয়ে কোনেও নেদেখাকৈ দুৱাৰ খনত দুটা চিন দি গল । লৰা, ছোৱালী। সন্তান ভূমিষ্ঠ হোৱা মাত্ৰকে তেওঁ লৰা হব বোলা চিনটো দেখুৱাই সকলোকে স্তম্ভিত কৰিলে। এই বিদ্যাটো মোকো শিকাই দিবলৈ তেওঁক অনুৰোধ জনালোঁ। অৱশেষত এৰাব নোৱাৰি এই দুতৰপীয়া কৌশলটো তেওঁ মোক শিকাই দিলে। আজিকোপতি মই অৱশ্যে ক'তো প্ৰয়োগ কৰাই নাই।"

"আৰু এটা কথা। পিতৃ-মাতৃৰ ইচ্ছানুযায়ী সন্তান লৰা বা ছোৱালী হিছাপে পাব পাৰি নে ?"

"আইটি, এইষাৰ কথা সম্পূৰ্ণৰূপে নিৰ্ভৰ কৰে সৃষ্টিকৰ্তাৰ ওপৰত । ইয়াত মানুহৰ কোনো হাত নাই।"

চিত্ৰপতিয়েও অৱশেষত ইমান পৰে ধৰি থকা মৌনতা ভঙ্গ কৰিলে : "মধৰী বৰ বেচি স্বাস্থ্যৱতী ছোৱালী। তাইৰ সন্তানটি চাবা, ছোৱালীয়েই হব।"

"এইবাৰ ধৰা পৰিলা," - বসন্তমালাই বৰ উৎসাহেৰে কৈ পেলালে : "তুমি তেন্তে স্বীকাৰ কৰিছা তোমাতকৈ চিত্ৰপতি বেচি স্বাস্থ্যৱতী। নহয় নে ?"

"হয়তো, মই চিত্ৰপতিতকৈ দুৰ্বল। মোৰ মানসিক দুৰ্বলতাৰ কাৰণেইতো তেওঁক ইমান ভাল পাওঁ। তেওঁৰ ওচৰলৈ বাৰে বাৰে আশাত বলিয়া হৈ লৰি আহে। নোহোৱা হ'লে কেতিয়াবাই নতুন এখন সংসাৰ পাতি শান্তিৰে থাকিলোঁহেঁতেন। নহয় জানো ?"

গৰ্বিত চিত্ৰপতি উৎসাহিত হ'ল: "তোমাৰ এই দুৰ্বলতাই মোৰেই গৌৰৱ ঘোষণা কৰে।"

“এতিয়া শুনা, এই অৱাস্তৱ কথাবোৰ পাতি আৰু লাভ নাই। আমি আজি সকলেবোৰ কথা মুকলি ভাবে আলোচনা কৰিব পৰা, হৈছোহঁক।”

কথা শুনি চিত্ৰপতিৰ সকলো উদ্যম তল পৰি গ’ল। “বাৰু, এইবোৰ কথা এতিয়া এৰা আৰু। কোৱাচোন, মাধৱীয়ে এই অৱস্থাত কি কি আহাৰ কৰা উচিত।”

“তাইক প্ৰচুৰ পৰিমাণে ফলমূল, শাক-পাচলি খাবলৈ দিবা। কেতিয়াও মাংস বা সুৰা স্পৰ্শ কৰিবলৈ নিদিবা।”

“হেৰা, তাহানি এই একেবোৰ উপদেশকেই তুমি মোক দিছিলা। এতিয়া ইয়াতোকৈ বেচি কিবা জানানে কোৱা। নতুন কথা।”

“মোৰ কথা শুনা বাবেইতো তোমাৰ মাধৱীজনী ইমান ধুনীয়া হৈছে। তোমাৰ স্বাস্থ্য-সৌন্দৰ্যৰ একো বিঘিনি নঘটাকৈ থাকিল।”

“হ’ব পাৰে। সেই বুলি মোৰ এটা ডাঙৰ খতি নোহোৱাকৈ থকা নাই। স্বাস্থ্য-সৌন্দৰ্যৰ হয়তো নহয়। কিন্তু নৃত্য-নৈপুণ্য যে মোৰ অনেক গুণে কমি গ’ল, সেই বিষয়ে সন্দেহ নাই।”

“সেইটো অৱশ্যে একেবাৰে মিছা নহয়। তথাপি তোমাৰ নৃত্য-গীত সকলোৱেই সমানে উপভোগ কৰি আহিছে। নাই কৰা জানো ? ইয়াৰ মাদকতা কমি গ’ল সিদিনাৰ পৰা, যিদিনা মাধৱী আহি দৰ্শকৰ আগত উপনীত হ’ল। মই ভুল কৈছোঁ ?”

“সেইবোৰ কথা থোৱা। মাধৱীৰ বিষয়ে আৰু কি কব লগা আছে কোৱা।”

"বুজিছা চিত্রা, গৰ্ভ ধাৰণৰ ছমাহ পুৰ হোৱাৰ পিছত তোমাৰ কক্ষত মাধৱীক শুবলৈ দিবা। কভালানৰ সৈতে মাজে মাজে কথা-বতৰা হবলৈ দিবা, -বুজিছা ?"

"হেৰা, এইটো দেখোন তেনেই নতুন উপদেশ। তাহানি তুমিতো মোক এই উপদেশ দিয়া নাছিল। উপদেশটো অৱশ্যে ইহঁতৰ ক্ষেত্ৰত কামত পৰিণত কৰাটো কিছু টান হ'ব। কভালান যিটোহে, - সি মাধৱীক এৰিবকে নোখোজে। আনকি দিনতো।"

"নিদিব পাৰো। চিকিৎসকে ৰোগীৰ কাৰণে অনুমোদন কৰা বহুত ঔষধকেই নিজে ব্যৱহাৰ নকৰে, বুজিছা ?" সেই বুলি ঔষধটো বেয়া বুলি ভবাটো জানো উচিত হ'ব ?

"ইস্, তুমি ইমানবোৰ কথা জানা ? ইয়াৰ বাহিৰে তুমি আৰু কি উপায় অৱলম্বন কৰাটো উচিত বুলি ভাবা ? কোৱা না।"

"আৰু কিবা কব লাগিব নেকি ?" বাৰু ওচৰ চাপি আহা। কাণে কাণে এটা কথা কৈ যাওঁ।"

এই বুলি চিত্ৰপতিক বাহুত ধৰি ওচৰলৈ টানি আনিলে: "এটা কথা বুজিছা চিত্ৰা - চাবা, কভালানে মাক আৰু সন্তান উভয়ৰ কাৰণে যাতে যথেষ্ট অৰ্থ-সম্পত্তি থৈ যায়। নহ'লে আহুকাল হ'ব। বহুত যুৱককেই দেখিছোঁ, - এটিমান সন্তান হোৱাৰ পিছতেই সকলো পৰিত্যাগ কৰি আন যুৱতীৰ অন্বেষণত ওলায়।

"ইয়াৰ দিহা মই কৰিম । তুমি নোকোৱাকৈয়ে এই বিষয়ে বহুত খিনি মই আগবাঢ়িছোঁৱেই বুলিব লাগে। আৰু এটা কথা, ক'তা তুমিতো

মোক পৰিত্যাগ কৰা নাই। কিয় তেন্তে মাধৱীৰ প্ৰতি কভালানে তেনে আচৰণ কৰিব পাৰে বুলি আশঙ্কা কৰিছা ?”

“হেৰা, মোৰ কথা একেবাৰে বেলেগ। কভালানৰ দৰে মইতো অপৰ্যাপ্ত সম্পত্তিৰ গৰাকী নহওঁ।”

“তুমি দেখিছোঁ নিজৰ মূল্য সদায়েই কমাই বৰ তৃপ্তি পোৱা নহয় ?”

এইদৰে গোপনে সকলোখিনি মীমাংসা হৈ যোৱাৰ পিছত দুয়ো আহি বসন্তমালাৰ কাষ চাপিলহি।

বসন্তমালাই আকৌ প্ৰশ্ন আৰম্ভ কৰিলে। “বাৰু, সন্তান-সন্ততিয়ে পিতৃৰ পৰা কি লাভ কৰে, - আৰু মাতৃৰ পৰা কি ?”

“সন্তানে মাতৃৰ পৰা পায় শৰীৰৰ বৰণ, মাংসপেশী, তেজ-স্ৰোত ইত্যাদি। পিতৃৰ পৰা পায় হাড়ৰ সমষ্টি, গঠন-প্ৰকৃতি ইত্যাদি। মাধৱীৰ শৰীৰৰ কান্তিয়েতো ইয়াৰে পৰিচয় দিয়ে।”

“বাৰু, গৰ্ভধাৰণ কালত তিৰোতাৰ মনৰ অৱস্থা কেনে ধৰণৰ হোৱাটো স্বাভাৱিক ?”

“বেচ ভাল কথাকেই সুধিলা। এনে অৱস্থাত তিৰোতাৰ ব্যৱহাৰধাৰা, মনৰ হাবিলাস - সকলোবোৰ বৰ আচৰিত ধৰণৰ হয়। কোনো কোনো তিৰোতাই শুকান চাউল চোবাই ভাল পায়। কোনো কোনোৱে আকৌ অদ্ভুত বস্তু খাবলৈ হাৰিয়াস কৰে। আন কোনো কোনোৱে স্বামীক সকলো সময়তে কাষতে বিচৰাটোও দেখা যায়। যিমান দূৰ সম্ভৱ, দেখাত অদ্ভুত যেনে লাগিলেও, এনেবোৰ আশা-আকাঙ্ক্ষা পাৰ্যমানে পূৰণ কৰিবলৈ চাব লাগে।”

এনেদৰে কথোপকথন হৈ থাকোঁতেই কৰবাৰ পৰা অকস্মাতে মাধৱী আহি উপস্থিত। “ইস্, ইমান পৰে আপোনালোকে এইবোৰ কি কথা পাতিছে ?” মাধৱীয়ে হাঁহি হাঁহি কুশিকৰক কলে।

“তুমি আমাৰ কথাবোৰ শুনি আছিলা নেকি ?”

“শুনি আছিলোঁতো। কেৱল মাৰ কাণে কাণে কোৱা কথাখিনিহে নুশুনিলোঁ।”

চিত্ৰপতিয়ে জীয়েকৰ চকুলৈ চাই কলে : “সঁচাই শুনিছ নেকি ? শুনিছ যদি ভালেই হ’ল । মোৰ তেওঁ এটা ডাঙৰ চিন্তা কমিল।”

মাধৱীয়ে কলে : “বৰ আচৰিত। সন্তানটো এতিয়াও বুঢ়া আঙুলিটোৰহে সমান। ই এতিয়াও জীৱন-শক্তিৰ পৰিচয় দিয়া নাই কিয় ?”

“সকলোৰে হৃদয় ভগৱানৰ আলয়। কিন্তু বহুতৰে হৃদয়ত সেই ভগৱান থকাৰ কোনো পৰিচয় পোৱা নেযায়।” এই বুলি কুশিকৰে তেওঁৰ কথাত এটা আধ্যাত্মিক সুৰ মিলাই কলে ।

“সেই কাৰণেই হবলা তুমি ভগৱানৰ নামত সদায়েই স্তুতি-গীত গোৱা।”

“তাকে নকৰি কি কৰিব লাগে কোৱা, চিত্ৰা।”

কথাৰ সামৰণি মাৰি কুশিকৰ লৰালৰিকৈ যাবলৈ ওলাল। যাবৰ সময়ত মাধৱীক কৈ গ’ল: মাধৱী, মানুহৰ জীৱনত এনে এটা সময় উপস্থিত হয়হি যেতিয়া সকলো চিন্তা-ভাৱনা কেৱলমাত্ৰ সন্তান-সন্ততিতে কেন্দ্ৰীভূত হৈ পৰে।”

সেই নিশা কভালানক মাধৱীয়ে সকলোবোৰ কথা আঁতিগুৰি মাৰি কলে। কভালানৰ হিয়া আবেগত নাছি উঠিল পিতৃত্বৰ গৌৰৱে মুখখন অসম্ভৱ ভাৱে জ্যোতিৰ্ময় কৰি তুলিলে। কুশিকৰৰ উপদেশ মানি চলিবলৈ তেওঁ দৃঢ় সঙ্কল্প কৰিলে। কভালান আৰু মাধৱী - দুয়োৰো কথোপকথন সেই দিনাৰ পৰা আগন্তুক সন্তানক কেন্দ্ৰ কৰি চলিবলৈ ধৰিলে।

ছমাহ মানৰ পিছত গৰ্ভথলীৰ সন্তানটিৰ স্পন্দন অনুভূত হ'ল। হৃদয় যন্ত্ৰৰ জীৱন-শক্তি মাধৱীৰ কৰ্ণগোচৰ হ'ল। কভালানৰ আনন্দ মণিমেখলাইৰ জন্ম চাই কোনে ? তেওঁ যেন সকলো সময়তে গৰ্ভথলীত কাণখন থৈ সেই জীৱন-স্পন্দন অনুভৱ কৰিয়েই থাকিব। বিশ্ব-সৃষ্টি অতীব ৰহস্যময় ! সন্তানটিৰ জীৱন-শক্তিৰ পৰিচয় এতিয়াৰ পৰাই পোৱাটো কোনো আচৰিত কথা ! দেহত দেখা দিয়া প্ৰত্যেকটো পৰিবৰ্ত্তনকে মাধৱীয়ে কভালানৰ মাতি মাতি দেখুৱায়। মাধৱীৰ প্ৰত্যেকটো পৰিবৰ্তনে কভালানৰ অন্তৰত বিপুল পুলক জগায় ।

মাহৰ পিছত মাহকৈ অতিবাহিত হ'ল। সময় অতিবাহিত হোৱাৰ লগে লগে কভালানৰ অন্তৰ আনন্দত উপচি পৰিল। প্ৰত্যেক দিনেই তেওঁ অনুভৱ কৰে,-সন্তানটি দিনক দিনে একলা দুকলাকৈ বাঢ়ি আহিছে। এই যে এন্ধাৰ গৰ্ভথলীৰ সন্তানটি, এদিন অকস্মাতে ই পোহৰলৈ আহিব। এই আগন্তুক আনন্দৰ কথা কল্পনা কৰি কভালান তন্ময় হৈ যায়।

কেইদিনমানৰ ভিতৰতে সমগ্ৰ সম্পত্তিৰ অৰ্ধেক কভালানে মাধৱীৰ নামত অৰ্পণ কৰিলে। ইয়াৰ উপৰিও মাধৱীৰ ঘৰৰ প্ৰায়বোৰৰে নামত তেওঁ অৰ্থ-সম্পত্তি বিতৰণ কৰিলে। সন্তানটিৰ যাতে কোনো অপায় অমঙ্গল নহয়, তাৰ উদ্দেশ্যে ভালেমান দেৱ-দেৱীৰ মন্দিৰত পূজা দিলে। কিমান যে দৰিদ্ৰ -নাৰায়ণ সেৱা কৰিলে তাৰ কোনো লেখ-জোখ নাই। মাধৱীৰ আপত্তি সত্বেও কভালানে কুশিকৰৰ উপদেশ মানি চলাত লেশমানো ত্ৰুটি নকৰিলে।

“তোমাৰ আৰু সন্তানটিৰ কল্যাণৰ কাৰণে মই পৃথিৱীৰ সকলোখিনি ত্যাগ কৰিবলৈ প্ৰস্তুত।”

অৱশেষত সেই শুভ-মুহূৰ্ত্ত উপনীত হ’ল। নগৰৰ বাছকবনীয়া ধাত্ৰীসকলক অনা হ’ল। সহায় কৰিবলৈ অহা তিৰোতাৰে ঘৰ নধৰা হ’ল। ধাত্ৰী-কক্ষৰ বাহিৰত এখন দুৰু দুৰু অন্তৰ লৈ কভালান বাট চাই ৰল। মাধৱীয়ে প্ৰসৱ-বেদনা সহ্য কৰিব লগা হ’ল দুদিন ধৰি। অৱশেষত এটি সন্তানৰ জন্ম হ’ল - অতি ক্ষীণ, অতি দুৰ্বল। স্নানকাৰ্য শেষ কৰি শিশুটিক নানাবিধ ৰেশমি সাজেৰে সজাই আনন্দত অধীৰ হৈ থকা পিতাকৰ আগত উপস্থিত কৰা হ’ল।

শিশুটিৰ ৰূপৰ জেউতিত সকলো মোহিত হ’ল। কভালান আৰু মাধৱী, - দুয়ো আনন্দত আপোনপাহৰা হ’ল। এই নৱাগতৰ কল্যাণাৰ্থে কভালানে ভালেমান সোণ-ৰূপৰ মুদ্ৰা ব্ৰাহ্মণ-সজ্জন, দুখীয়া-দাৰিদ্ৰক দান কৰিলে; নৱাগতা ছোৱালীজনীৰ নাম মণিমেখলাই দিবলৈ তেওঁলোকে সিদ্ধান্ত কৰিলে। মণিমেখলাই হৈছে এগৰাকী অধিষ্ঠাত্ৰী দেৱী। অতীজতে কভালানৰ উপৰি পুৰুষ সমুদ্ৰত জাহাজ বুৰি উঠি যাওঁতে এই গৰাকী দেৱীয়েই তেওঁক পৰিত্ৰাণ কৰিছিল। গতিকেই কভালানে জীয়েকৰ নাম মণিমেখলাই ৰাখিলে। “আজি দুদিনে মোৰ এই সন্তানটি জীৱন মৰণৰ সীমনাত উটি বুৰি ফুৰিছিল। মোৰ আশঙ্কা হৈছিল, - কেনেবাকৈ বন্তি গছি যদি নুমাই যায়।”

শিশুটিৰ জন্ম হোৱা আজি ছদিন হ’ল। এই কেইদিনৰ বিপুল আনন্দই, ক’ৰবাত কেনেবাকৈ আছিল যদিও, কন্নকীৰ স্মৃতি সম্পূৰ্ণৰূপে কভালানৰ মনৰ পৰা নিশ্চিহ্ন কৰি পেলালে। সপ্তম দিনৰ দিনা শিশুটিৰ বুকুত এটি ৰক্তবৰ্ণ চিহ্ন পৰিস্ফুট হোৱা দেখা গ’ল। কভালান আৰু মাধৱী আতঙ্কিত হৈ উঠিল। কিবা এক অজানিত আশঙ্কাই তেওঁলোকৰ মন আচ্ছন্ন কৰি পেলালে। দিনে নিশাই শিশুটিৰ জীৱন দানৰ কাৰণে দুয়ো প্ৰাচীন দেৱী

মণিমেখলাইৰ চৰণত কাতৰ প্ৰাৰ্থনা জনাবলৈ ধৰিলে। নিশাৰ ঘোপমৰা এন্ধাৰৰ মাজত দেৱীৰ কণ্ঠস্বৰ নিনাদিত হোৱা শুনা গল : “তোমালোকে মোৰ নামে সন্তানটিৰ ৰাখিছা। তাইক অতি পৱিত্ৰ ভাৱে তুলিতালি ডাঙৰ দীঘল কৰিবলৈ যত্ন কৰিবা। সন্তানটিক কন্নকীৰ ওচৰলৈ লৈ যাব। তেওঁ যদি তাইক নিজৰ বুকুত সুমুৱাই চুম্বন কৰে, তেতিয়াহ’লে জানিবা এইক কোনো বিপদ-বিঘিনিয়ে স্পৰ্শ কৰিব নোৱাৰে।”

কভালান উপায়বিহীন হৈ পৰিল । কন্নকীয়ে জানো মাধৱীৰ সন্তানক আকোৱালি লব ! ই যে অসম্ভৱ কথা। তথাপি তেওঁৰ কন্নকীৰ মহত্বৰ ওপৰত অসীম বিশ্বাস। গতিকে কন্নকীলৈ খৰৰ পঠালে, - সন্তানটি তেওঁৰ ওচৰলৈ পঠোৱাত কিবা আপত্তি আছে নে, এই বুলি।

কন্নকীক তেওঁৰ সহচৰী বিশালাক্ষী আৰু মাৰাকাভামে এনে এটা ঘৃণিত প্ৰস্তাৱ গ্ৰহণ নকৰিবলৈ দঢ়াই দঢ়াই অনুৰোধ জনালে। প্ৰস্তাৱ যদি গ্ৰহণ কৰা হয়ও তেন্তে এটা স্বত্বৰ ওপৰতহে। প্ৰস্তাৱটো হৈছে, - সন্তানটোক চুম্বনেৰে জীৱন দান দিয়াৰ পিছত মাধৱীক পৰিত্যাগ কৰি কভালান কন্নকীৰ ওচৰলৈ প্ৰত্যাৱৰ্তন কৰিব লাগিব। কথাষাৰ শুনি কন্নকী একেবাৰে অতিষ্ঠ হৈ উঠিল : “মই এনে নীচত্ব প্ৰাপ্ত হলোঁ নে যে এটি শিশুৰ জীৱন দানৰ কাৰণে এনে এটা স্বত্ব দাঙি ধৰিম ? সেই শিশুটিক এতিয়াই মোৰ ওচৰলৈ পঠিয়াবলৈ কোৱা। মোৰ স্বামীৰ সন্তান মোৰেই সন্তান। এবাৰ এই শিশুটিক কোলাত তুলি লবলৈ মোৰ কি যে আগ্ৰহ উপজিছে। তেওঁলোকৰ যদি কোনো আপত্তি নেথাকে, চিৰকাল এই সন্তানটিক স্বামীৰ এটি বহুমূলীয়া উপহাৰ হিছাপে বুকুত সযতনে সঁচি থবলৈ মই অকণো কুণ্ঠাবোধ নকৰো।”

সেই মুহূৰ্ততে কেচুৱা মণিমেখলাইক কন্নকীৰ ওচৰলৈ অনা হ'ল। কন্নকী শিশুটিৰ ৰূপত মুগ্ধ হ'ল। দুয়োখন গাল তাইৰ তেওঁ চুমাৰে ওপচাই দিলে। বুকত চেনেহৰে তাইক সাৱটি ললে।

ওচৰতে থিয় হৈ থকা বিশালাক্ষী আৰু মাৰাকাভামক কন্নকীয়ে সুধিলে: "এই সন্তানটি মোৰ যে নহয়, তাৰ কিবা প্ৰমাণ আছে জানো ? নাক, মুখ, দেহৰ গঠন - সকলো মোৰ স্বামীৰ লেখীয়া নহয় জানো ?"

বিশালাক্ষীৰ আপত্তি কৰিব লগা একো নেথাকিল : "উস্, এই যে সন্তানটো, সৰগৰ যেনিবা এপাহি পাৰিজাত ফুলহে। তোমালোকে চাই থাকা, – এই সন্তানটিয়ে সমগ্ৰ বিশ্বতেই কিবা এটা জ্যোতি বিলাব।"

কন্নকীৰ এনেধৰণৰ আনন্দ, উলাহ-উদাৰতা দেখি তেওঁলোক আচৰিত হ'ল। হাতত দি পাঠোৱা কভালানৰ মানুহটোৱে শিশুটি আকৌ ঘূৰাই ললে। যদি সম্ভৱ হয়, তেন্তে নিতৌ এবাৰ যাতে এই সৰগীয় শিশুটিৰ মুখ-দৰ্শন কৰিবলৈ সুযোগ পায়, - ইয়াকে অনুৰোধ কৰি তেওঁ বিদায় দিলে।

সেইদিন ধৰি মণিমেখলাই লহপহকৈ বাঢ়ি আহিবলৈ ধৰিলে। মাধৱী আৰু চিত্ৰপতি, - দুয়ো মানুহটোৰ পৰা কন্নকীৰ শিশুটিৰ প্ৰতি অভূতপূৰ্ব মৰম-চেনেহৰ কথা শুনিলে। সেইদিনাৰ পৰা পুনৰ মণিমেখলাইক তালৈ নপঠোৱাটোকে তেওঁলোকে সিদ্ধান্ত কৰিলে। "এইয়া মৰম-চেনেহ একোৱেই নহয়। এটা ভীষণ ষড়যন্ত্ৰ। মণিক আমাৰ পৰা কাঢ়ি নিয়াটোৱেই আচল উদ্দেশ্য। তাই এই অভিপ্ৰায় যদি কেনেবাকৈ কাৰ্যত পৰিণত হয়, তেন্তে আমাৰ এই পুহৰৰ বিখ্যাত নৰ্ত্তকী পৰিয়ালটো ধ্বংস হৈ যাব। বয়সত এই ৰূপৰ জেউতিয়ে ৰাজকোঁৱৰকো বিচলিত কৰিব, বলিয়া কৰিব। পৰিয়ালৰ নৃত্যখ্যাতি জীয়াই ৰাখিবই লাগিল।"

কেইবাবাৰো মণিমেখলাইক চোৱাৰ মানসেৰে বাতৰি পঠিয়াইও কন্নকী ব্যৰ্থ হ'ল। উপায়বিহীন হৈ বেচেৰীয়ে নিজকে নিজে সান্ত্বনা দিবলৈ ধৰিলে । "মণিকতো মই নিজৰ কলিজাৰ তেজ সানি গঢ়া নাই। মণিতো মোৰ সন্তান নহয়। এনে অৱস্থাত তাইক জানো মই এইদৰে আপোনকৈ পাবলৈ বিচৰাটো উচিত হৈছে ? আমাৰ বৈবাহিক জীৱনৰ তিনি বছৰৰ ভিতৰতত ভগৱানে দেখোন মোৰ কোঁচত এটি সন্তান নিদিলে। অকলশৰীয়াকৈ ফুল মৰহা দৰে মোৰ জীৱনটোও মৰহি যাব। এনে এক নিঃসঙ্গ অৱস্থাত এটি যদি সন্তান থাকিলেহেঁতেন, তাৰ মুখকে চাই বহুতখিনি শোক পাতলালোহেঁতেন। মানুহৰ প্ৰাণ, - ই কি? ই এক দুৰ্বলতাৰ স্মৃতিস্তম্ভ। এই মনটোৰ পৰিতৃপ্তিৰ কাৰণেই মানুহে নিৰ্ভৰ কৰে এখন অন্তৰৰ মৰম-চেনেহ, প্ৰেম-প্ৰীতিৰ ওপৰত। আৰু মানৱ-জীৱন ? ইয়ো এক ৰহস্যৰ ৰহঘৰা। মাধৱীৰ জীৱনৰ পূৰ্ণতাৰ গৌৰৱ ঘোষণা কৰিছে, - এই শিশুটিয়েই। মোৰ স্বামীৰো। আৰু এই শিশুটোকেই মই বিচাৰিছোঁ বুকুত সাৱটি লবলৈ। মোৰ নিচিনা হতভাগিনীৰ জীৱনত সুখৰ জিলিঙনি জানো পৰিব ? মাধৱী ! মাধৱীয়ে মোৰ বুকুৰ পৰা কাঢ়ি নিলে মোৰ স্বামীদেৱতাক। এইবোৰ কথা চিন্তা কৰি জানো অন্ত আছে ? শিশুটিৰ কল্যাণ হওক, - এইয়ে মোৰ গভীৰতম অন্তৰৰ সুন্দৰতম কামনা। শিশুটিৰ মহিমাই জগত মুখৰিত কৰক, - এয়ে মোৰ প্ৰাণৰ উচ্চতম বাসনা।"

পৰিত্যক্তা

ক্ৰমাৎ কন্নকীৰ জীৱন-যাত্ৰা হৈ পৰিল দুৰ্ব্বহ। অন্তৰ-ব্যথাই তেওঁক সম্পূৰ্ণৰূপে জুৰুলা কৰিল। তেওঁৰ প্ৰাণৰ দেৱতা, জীৱনসৰ্বস্ব আজি মাধৱীৰ প্ৰণয়-পাশত আৱদ্ধ। প্ৰত্যেক পুৱাতে নিদ্ৰাহীন পাটীখন এৰিয়েই ভাৱে, - আজিয়েই হয়তো তেওঁৰ স্বামী উলটি আহিব। ক'ত, তেওঁতো উলটি নাহিল। তাৰ পৰিবৰ্তে প্ৰত্যেক দিনাই আহে ধন সোণ বিচাৰি পঠোৱা মানুহ। কন্নকী জৰ্জৰিত হৈ পৰিল।

ব্যথা বেদনাত কন্নকী ক্ৰমাৎ মৰহি যাবলৈ ধৰিলে। উপায় যে নাই। মুখৰ সৌৰভ, চকুৰ আনন্দ-জ্যোতি, দেহৰ মাধুৰিমা, সকলোখিনি তেওঁৰ তিলতিলকৈ টুটি আহিবলৈ ধৰিলে। বিশালাক্ষীক তেওঁ এদিন কলে : "বুজিছা, মোৰ জীৱনটো এপিনে প্ৰৱল ভালপোৱা আৰু আনপিনে বিৰাট নিৰাশা, - দুয়োটাৰ প্ৰচণ্ড সংঘাতত চুৰমাৰ হওঁ হওঁ। মোৰ প্ৰাণে যে অকণো বুজনি নেমানে।"

বিশালাক্ষীয়ে আশ্বাস দি কলে : "উপায় ক'ত?"

"অন্তৰ উপচি পৰা ভাবাবেগে মোক অস্থিৰ কৰিছে। অকণমান সুৰুঙা এটি পালেই ভাব-অনুভূতি গুজৰি উঠে। বেজাৰ পাতলা দূৰৰ কথা, - যিমানেই দিনবোৰ বাগৰি গৈছে, সিমানেই হা-হুতাশবোৰে গুজৰি-গুমৰি অন্তৰখন মোৰ ডোখৰ ডোখৰ কৰিছে। স্বামী ওচৰত ইনাই বিনাই কান্দি তেওঁৰ সমবেদনা, পুতৌ বিচৰাটো মোৰ উদ্দেশ্য নহয়। পিতৃ- মাতৃৰো সহায় মই বিচাৰিব খোজা নাই।"

ইমান দুখ-বেদনাৰ মাজতো কন্নকীয়ে এদিনৰ বাবেও কভালানৰ বিষয়ে কটু বাক্য উচ্চাৰণ নকৰিলে। বিশালাক্ষীয়ে কিন্তু নেৰে। সুবিধা

পালেই কভালানৰ বিপক্ষে চোকা মন্তব্য প্ৰকাশ কৰে। “নিষ্ঠুৰ জনৰ বিপুল ঐশ্বৰ্য্য-সম্পত্তি, নানা সুকুমাৰ-কলাত ব্যুৎপত্তি, অতি শোভনীয় মুখমণ্ডল, - সকলো অসাৰ্থক। বাহ্যিক সৌন্দৰ্য্যই অন্তৰৰ কোনো সঁহাৰি নিদিয়ে।”

এনেবোৰ কটু কথাই কন্নকীৰ অন্তৰ-বেদনা বঢ়ায়হে, নকমায়।

“বিশা, প্ৰিয়তমক দোষাৰোপ নকৰিবা! মোৰ প্ৰাণে নসহে।”

“হ’ব পাৰে। কিন্তু এবাৰো ভাবি চাইছানে, স্বামীৰ এই অৱহেলা, এই নিষ্ঠুৰ অৱহেলা, কেনে এক কল্পনা কৰিব নোৱাৰা পাশৱিক অত্যাচাৰ ? এই অবিচাৰে তোমাক তিল-তিলকৈ মৰণৰ মুখলৈ আগবঢ়াই দিয়া নাই জানো ?”

“তুমি ভুল বুজিছা। মোৰ জীৱন মৰুভূসদৃশ কঠোৰ হৈ পৰিছে। আজি এই শাস্তি মই ভুগিছোঁ - পূৰ্বজন্মৰ কিবা পাপৰ ফলত। প্ৰিয়তমক মই দোষাৰোপ কৰিব নোৱাৰ। সেইয়া যে অবিচাৰ হ’ব। চিৰকাল তেওঁক মই অন্তৰৰ শ্ৰদ্ধাঞ্জলি যাচি আহিছো। আৰু যাচিমও।”

“তুমি যদি ইমানে বুজিছা, তেন্তে এনেদৰে চকুলো টুকি থকাৰ অৰ্থ কি ?”

“বেজাৰ কৰিব লগা আজি মোৰ একো নাই। নিজৰ স্বাৰ্থ সিদ্ধিৰ কাৰণে মই বেজাৰ কৰা নাই। বেজাৰ কৰিছো, কান্দিছো মাথোন এটা কথাৰ কাৰণে, - আজি মোহন্ধ হৈ এজনী সাধাৰণ নৰ্তকীৰ প্ৰেমত মোৰ স্বামীয়ে সকলো ঐশ্বৰ্য-সম্পত্তি, প্ৰেম-পৰিমল উটুৱাই দিছে। এইয়া প্ৰেম প্ৰাণৰ নহয়, আত্মাৰ নহয়।”

“তুমি যিয়েই নোকোৱা,মই বুজি নেপাওঁ কিয় ইমানবোৰ ঐশ্বৰ্য-সম্পত্তি তাইৰ ভালপোৱাৰ নামত উটুৱাই দিব লগা হৈছে। অন্তৰৰ

প্ৰতি কণা ভালপোৱা উবুৰিয়াই দিলেও, সকলে ঐশ্বৰ্য্য-সম্পদ হেলাৰঙে উটুৱাই দিলেও, এনেবোৰ হিয়াহীনা, দেহ-সৰ্বস্ব নাৰীৰ অন্তৰ স্পৰ্শ কৰাটো কিমান কঠিন। এইষাৰ কথা কভালানে বুজিব পৰা নাই কিয় ?”

“এই সাধাৰণ কথাষাৰৰো তুমি অৰ্থ বিচাৰি পোৱা নাই নে, বিশালাক্ষী ? নৰ্তকীয়ে বিচাৰে সোণ-ৰূপ, মণি-মুক্তা। সিহঁতে কাৰো অন্তৰ নিবিচাৰে। এইয়ে সিহঁতৰ ধৰ্ম ।”

“আমি এইদৰে আলোচনা কৰি থাকিলে জানো হ’ব ? এই কু-পথৰ পৰা তেওঁক কেনেকৈ আঁতৰাই আনিব পাৰি, তেনে কি ব্যৱস্থাৰ কথা চিন্তা কৰাটো জানো উচিত নহব ?”

“প্ৰণয়-পাশত আৱদ্ধ থকা অৱস্থাত কোনেও যুক্তিতৰ্ক মানিব নোখোজে। সকলো বিচাৰ-শক্তি শিথিল কৰি দিব পৰা প্ৰণয়ৰ এক সম্মোহিনী শক্তি আছে। মাদকতাৰ অন্ত পৰিলেহে সকলোখিনি ভুলভ্ৰান্তি উপলব্ধি কৰিব পৰা শক্তি মানুহে ঘূৰাই পায়।”

“কিন্তু এই যে মাদকতা, এই তন্ময়তাৰ ওৰ জানো সোনকালে পৰিব ? মই কিন্তু টান পাইছো।”

কন্নকীয়ে কথাৰ গতি সলনি কৰি কলে : “এই প্ৰণয়ৰ যে অন্ত পৰিবই, সেই বিষয়ে সঠিককৈ কোৱা টান। এই ভালপোৱা একেবাৰে যাউতিযুগীয়াও হব পাৰে।”

ইমান পৰে মাৰাকাভামে কথাবোৰ নীৰৱে শুনি আছিল। অৱশেষত তেওঁৰো মৌনতা ভাগিবলৈ বাধ্য হ’ল। “সৰহ দিন আৰু নাই। মই কৈছো সোনকালেই এই ভুৱা ভালপোৱাৰ পতন অনিবাৰ্য। এই প্ৰেম-প্ৰীতিতো প্ৰাণৰ বস্তু নহয়। ই একমাত্ৰ ধন-দৌলতৰহে বস্তু।”

"হেৰা, যিহকে নোকোৱা লাগিলে, - মই মোৰ প্ৰিয়তমৰ চিৰকালেই মঙ্গল কামনা কৰিম। ভগৱানে তেওঁৰ জীৱন, যাতে সুখৰ কৰে শান্তিৰ কৰে, এইয়ে মোৰ প্ৰাৰ্থনা।"

মাৰাকাভামে এনেবোৰ বতাহত ওপঙি ফুৰা নৈতিক যুক্তিৰ কেতিয়াও সমৰ্থন কৰিব নোখোজে। তেওঁৰ দৃষ্টি বাস্তৱমুখী। "তোমাৰ জীৱন যি এনেদৰে শোকাৱহ কৰি তুলিছে, তেওঁৰেই তুমি আকৌ মঙ্গল কামনা কৰা ! এইবোৰ কথা মই বুজিব নোৱাৰ, ভাই।"

"মাৰা, তুমি নেজানা। নাৰীৰ সৰ্বোচ্চ ধৰ্ম হৈছে পতি-সেৱা। সতীত্ব নাৰীৰ মনোমোহা ভূষণ। নাৰীৰ পতিয়েই শ্ৰেষ্ঠতম গুৰু, উচ্চতম দেৱতা। স্বামীৰ বাহিৰে নাৰীৰ আন কোনো দেৱতা নাই। বুজিছা ?"

"যদি সেইয়ে হয়, তেন্তে তোমাৰ আৰাধনাৰ মোহিনী শক্তিত সেই দেৱতা ঘূৰি নাহে কিয় ? তোমাৰ এইবোৰ পুথিৰ কথা, বাস্তৱ জীৱনৰ নহয়।"

"অধৈৰ্য্য নহব।। মোৰ সম্পূৰ্ণ বিশ্বাস তেওঁ উলটি আহিবই। এদিন তেওঁ মোৰ স্বপ্নত ধৰা দিছিল। আজি বাস্তৱত ধৰা দিব। নিদি উপায় নাই।"

"তেওঁ যদি সঁচাই উলটি আহে, তেন্তে ইয়াতকৈ আৰু মনোৰম কথা কিবা হব পাৰে জানো ? তোমালোকৰ পুনৰ মিলন হব, কেনে মধুৰ !" উৰঁলি যোৱা দিনবোৰ এটা এটাকৈ কন্নকীৰ স্বপ্নত আলোকিত হৈ উঠিল। সেইবোৰ যে ৰঙীন দিন, ৰঙালী সপোন। "মই জানো, - প্ৰিয়তমে মোক দুনাই আকোৱালি লব। মোৰ পুনৰ প্ৰতিষ্ঠা হব। যোৱা নিশা, বুজিছা, সপোনত দেখিছিলো, মই যেন মোৰ প্ৰিয়তমৰ বুকুৰ মাজত। উষাৰ নিষ্ঠুৰ আগমনে চকুৰ পৰা মোৰ সেই ৰূপ-তৃষ্ণা কাঢ়ি লৈ গল। বাস্তৱে যেন মোক বিদ্ৰুপ কৰিলে। সেই সপোনৰ মৌ-সনা স্মৃতিয়ে আজিও মোৰ হিয়া

উথলায়। ভালপোৱা সদায়েই প্ৰতিদান বিচাৰি আহিছে। প্ৰতিদানৰ অভাৱত হিয়া জহি যায়। মন ভাগি চুৰমাৰ হয়। তথাপি অন্তৰত আশা, চকুত স্বপ্ন আছে বাবেই মানুহ জীয়াই আছে। ই মলঙা মনৰ সঞ্জীৱনী সুধা। ক্ষীণ হলেও, এই আশাৰ নিজৰাকণেই মোক জীপ দি জীয়াই ৰাখিছে।"

"সেইয়ে যদি হয়' -- অন্তৰৰ আশা-নিৰাশা যদি শুকাই যোৱা নাই, তেন্তে এনেদৰে বেজাৰ কৰি লাভ কি ?" বিশালাক্ষীৰ কাৰণে কন্নকীৰ এই অৰ্থহীন কথাবোৰ অসহ্য হ'ল।

"মোৰ যে বুকুত সন্তান নাই, বিশা। চকুলোৰ বাহিৰে গতি মোৰ ক'ত ? মোৰো যদি কোঁচত এটি কেঁচুৱা থাকিলহেঁতেন, স্বামীৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি - তাকেই বুকুত সাৱটি লৈ মৰহি যোৱা মনটোক সতেজ কৰি ৰাখিব পাৰিলোহেঁতেন। নাৰীৰ কাৰণে মাতৃত্ব, ইয়াতোকৈ গৌৰৱৰ কথা কি হব পাৰে ? মাতৃমূৰ্ত্তিৰ স্থান কিমান উচ্চ ! শিশুৰ মোহন মহিমাই দাম্পত্য জীৱনৰ গৰিমা ঘোষণা কৰে। বুকুৰ কেঁচা তেজেৰে গঢ় দিয়া শিশুৰ মৌ মাত অমৃততকৈয়ো যে মধুৰ। সিদিনা সপোনত স্বামীৰ ছবিখন জিলিকি উঠাৰ দৰেই মোৰ কোঁচত জিলিকি উঠিছিল এটি শিশুৰ প্ৰতিচ্ছবি। ইমান সুন্দৰ। ইমান ধুনীয়া ?"

এনে ধৰণৰ অনুভূতিৰঞ্জিত কথাৰ বাবে বিশালাক্ষীৰ বাস্তৱমুখী মনটো অকণো প্ৰস্তুত নাছিল। "এনে তৰহৰ ভাবপ্ৰৱণ কথাবোৰে মোক লেশমানো স্পৰ্শ কৰিব নোৱাৰে, বুজিছা ?"

"তুমি বুজা নাই, বিশা। প্ৰেমেই জীৱনৰ উচ্চতম আদৰ্শ। সৰগ নামি আহিছে, ধৰণীৰ ধূলিকণালৈ, প্ৰেম হৈ। প্ৰেমৰ অভাৱত জীৱন হৈ পৰে এক চেতনাশূন্য পদাৰ্থ। যাৰ অন্তৰত প্ৰেম নাই, তেনে জনৰ জীৱনত কোনো মাধুৰ্য্যও নাই। প্ৰেমৰ স্নিগ্ধ তৰঙ্গমালাত নিজকে উটুৱাই দিব পৰা

জনৰ জীৱন কেনে মহৎ ! প্ৰেম প্ৰীতিৰ স্নিগ্ধ, পদুমপাহিক স্বাৰ্থৰ কালিমাই কলুষিত কৰাটো যে অসম্ভৱ কথা। প্ৰেম চিৰ সুন্দৰ, চিৰ মধুৰ স্বাৰ্থান্ধ সকলৰ হাতত ই হৈ পৰে সাধাৰণ বণিজৰ ব্যৱসায় সামগ্ৰী। আনকি আমাৰ অৱমাননাকাৰী শত্ৰুজনৰ প্ৰতিও প্ৰেম থকা উচিত, - এই প্ৰেমে মানৱক আৰু মহৎ কৰি তোলে। শত্ৰুক জয় কৰিব পৰা একমাত্ৰ সম্মোহিনী শক্তি হৈছে প্ৰেম।”

এইদৰেই দিনবোৰ বাগৰি গ'ল। কভালানে প্ৰায়েই কন্নকীৰ ওচৰলৈ মানুহ পঠিয়ায়, - আন কথাৰ কাৰণে নহয়, ধন বিচাৰি। এইদৰে দিওঁতে দিওঁতে তেওঁৰ হাতত থকা স্বামীৰ সম্পত্তি সকলোখিনি ওৰ পৰিল। শেহত উপায় নেপাই পিতৃ-গৃহৰ পৰা অনা সম্পত্তিখিনিও দি মেলি শেষ কৰি দিলে। সকলো শেষ গৈ গ'ল। অৱশেষত নিজৰ গাত পিন্ধি থকা অলঙ্কাৰবোৰো দি পঠালে। এইদৰেই সকলো সম্পত্তি বিচ্ছিন্ন হৈ গ'ল। মণিমেখলাইৰ জন্মৰ তিনি বছৰৰ পিছত এনে এটা দিন আহিল যিদিনা সুখ-দুখৰ লগৰী বিশালাক্ষী আৰু মাৰাকাভামকে অৰ্থৰ অভাবত কন্নকীয়ে বিদায় দিব লগা হ'ল। তেওঁলোক শোক বিহ্বল হৈ পৰিল। চকুলো টুকি টুকি আনকি ওৰেটো জীৱন বিনা পাৰিশ্ৰমিকেৰে কন্নকীৰ শুশ্ৰুষা কৰিবলৈ দুয়ো গৰাকী প্ৰস্তুত হ'ল। কন্নকী কিন্তু মান্তি নহ'ল। মোৰ ব্যথা বেদনা অকলশৰীয়াকৈ ববলৈ বিচাৰো। মোৰ জীৱনৰ কৰুণ ইতিহাসে তোমালোকক স্পৰ্শ নকৰাকৈ থাকক - ইয়াকেই মই কামনা কৰো। তোমালোক মোৰ পৰা আঁতৰি থাকা। কেতিয়াবা সুখৰ দিন যদি ঘুৰি আহে, মোৰ স্বামীক যদি পুনৰ মই ঘূৰাই পাওঁ, - সেই দিনা, সেই আনন্দোৎসৱৰ দিনা, তোমালোক দুয়ো আহিবা দেই। সেই দিনা যে কি ভাল লাগিব।”

চকুলোৰে বাট তিয়াই দুয়ো গৰাকী পুৰণি সহচৰী আঁতৰি গ'ল। কন্নকী এতিয়া একেবাৰেই অকলশৰীয়া। তেওঁৰ অৱস্থা অধিক দুৰ্বহ হৈ

পৰিল। জীৱনটো সম্পূৰ্ণ শোকাচ্ছন্ন হৈ পৰিল। অলঙ্কাৰ বিহীনা কন্নকী, জীৰ্ণ শীৰ্ণ অৱস্থাত জীৱনটো তেওঁ অতিবাহিত কৰিবলৈ ধৰিলে।

এইদৰেই মন্থৰ গতিত অপৰিসীম দুখ-বেদনাৰ মাজেদি কন্নকীৰ দহটা বছৰ ক্ৰমাৎ উৰঁলি যাবলৈ ধৰিলে। প্ৰত্যেকটো বছৰৰেই যেন সীমা বিস্তৃতি হৈছে। এতিয়াতো তিনিশ পয়ষষ্ঠী দিনীয়া এটা বছৰ নহও, প্ৰত্যেকটোৱেই বিৰাট যুগ। দিন গৈ আছে, এই বেদনাগধূৰ দিনবোৰ। এনেতে মাধৱীৰ বাসগৃহত হোৱা কভালানৰ এটা দুটাকৈ লাঞ্ছনাৰ কথাবোৰ তেওঁৰ কাণত আহি পৰিবলৈ ধৰিলে। দিন বঢ়াৰ লগে লগে লাঞ্ছনাও বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। এই বাতৰি যিমানেই পাবলৈ ধৰিলে, কন্নকী সিমানেই মৰ্মাহত হল। উপায় বিহীন হৈ তেওঁ স্বামীৰ কুশলৰ কাৰণে ভগৱানৰ ওচৰত প্ৰাৰ্থনা জনালে। কন্নকীৰ প্ৰাণত আশাৰ এটি ক্ষীণ বন্তি ঢিমিক-ঢামক্কৈ জ্বলি উঠিল। প্ৰিয়তমৰ কিজানিব প্ৰত্যাৱৰ্ত্তন হয়েই। দিন বৈ গ'ল। সময়ৰ সোঁতত আশাৰ সেই ক্ষীণ বন্তিগছিও ম্ৰিয়মান হৈ পৰিল। ই নিষ্প্ৰভ হৈ গ'ল। মন মৰহি গ'ল, - কোনো আশাই যে আৰু নাই।

চিত্ৰপতিৰ কৌশল

মাধৱীৰ সংস্পৰ্শত ওপজা প্ৰণয়ৰ সোঁতত কভালানে উটুৱাই দিলে সকলো ঐশ্বৰ্য-সম্পত্তি। মনোৰম ৰেশমৰ সাজসজ্জা, সোণ-ৰূপ, হীৰা, মণি-মাণিক আদি বহুমূলীয়া ৰত্নৰাজিৰে মাধৱীক তেওঁ ওপচাই পেলালে । বাছকবনীয়াকৈ মাধৱীক সজোৱাটোৱেই যেন তেওঁৰ একমাত্ৰ ধ্যান-ধাৰণা। একেখন চহৰৰে এটা অঞ্চলত প্ৰণয়ৰ তপত উচ্ছাস, ঐশ্বৰ্য- সম্ভাৰৰ পয়োভৰ। আন এটা অঞ্চলত পৰিত্যক্ত, নিঃসঙ্গ এটা মলঙা জীৱন, বুক্ ভৰা বেদনা।

এনেদৰে দহটা বছৰ প্ৰণয়-উচ্ছাসৰ মাজেদি অতিবাহিত হোৱাৰ পিছত কভালনৰ ঐশ্বৰ্য-সম্পদ ক্ৰমাৎ টুটি আহিবলৈ ধৰিলে। ভৰা বাৰিষা নৈৰ বুকুত খাগৰি- জাঁজি উটি যোৱাৰ দৰে প্ৰণয়-বন্যাত কভালানৰ ধন-বিভূতি সকলো উটি গ'ল। মাধৱীৰ ওচৰলৈ শুদা হাতে যাব নোৱাৰা হ'ল। শুদা হাতে যোৱা মানে চিত্ৰপতি নাইবা লিগিৰী ছেলামৰ কটু চাৱনি নাইবা বাগ্ময় ভৰ্ৎসনা। দুৱাৰ মুখত থিয় হোৱা দেখিলেই তেওঁলোকে কিবা এটা উপহাৰৰ প্ৰস্তাৱ নিদিয়াকৈ নেথাকে, - দিবই দিব। কভালানেও প্ৰায়েই একোটা উপহাৰ লৈ যায়। লিগীৰ লৰি গৈ আনন্দত অধীৰ হোৱা মাধৱীৰ হাতত উপহাৰটি তুলি দিয়েগৈ। মাধৱী আপোনপাহৰা হৈ যায়।

“সোণজনী, কালিয়েই তুমি মোক এই উপহাৰটোৰ কথা নকলা কিয় ? তোমাৰ কথাতো মই কেতিয়াও পেলোৱা নাই।”

মাধৱী মৰমতে কভালনৰ বুকুত ঢলি পৰিল। “প্ৰিয়তম, আমাৰ এই ভালপোৱা প্ৰাণৰ। প্ৰাণৰ ভালপোৱা যে কি নিৰ্ম্মল বস্তু। তুমি মোৰ দেৱতা। তুমি মোৰ স্বামী। তুমি মোৰ সৰ্বস্ব।” চকু কেইটা অলপ অলপ চলচলীয়া

কৰি মাধৱীয়ে আকৌ কবলৈ ধৰিলে। “তোমাক স্বামী বুলিবলৈ মোৰ জানো কিবা অধিকাৰ আছে ? সেই অধিকাৰ কন্নকীৰহে।”

“ওঁহো, তুমি ভুল ভাবিছা। সেই অধিকাৰ তোমাৰহে। কন্নকীৰ নহয়। তেওঁ আজি মোৰ স্মৃতি-লোকত নাই। মোৰ কৰণে তেওঁ আজি বিস্মৃতিৰ গৰ্ভত লুপ্তপ্ৰায়। মোৰ কল্প-লোকত জীয়াই আছা তুমি, তুমি সোণ।”

কভালানৰ সকলো সম্পত্তি শেষ হৈ গ’ল । যিবা আছিল সিয়ো দিন যোৱাৰ লগে লগে অন্ত পৰি আহিল। মাধৱীৰ সম্বন্ধ সম্পত্তিৰ লগত। এই শিক্ষা তেওঁক পোনপটীয়াকৈ চিত্ৰপতিয়েই দিছে। বৰ বঢ়িয়াকৈ। স্বভাৱিকতে কভালানৰ সম্পত্তি কমি অহাৰ লগে লগে আদৰৰ কমি আহিল। ক্ৰমাৎ বহুমূলীয়া উপহাৰ দূৰৰ কথা, একো উপহাৰকে যাচিব নোৱাৰা তেওঁৰ অৱস্থা হ’ল। চিত্ৰপতি আৰু ছেলামে, - দুয়ো তেওঁক পোনপটীয়াকৈয়ে অসন্মান কৰিবলৈ ধৰিলে। আনকী মাধৱীও যেন অন্যমনস্কা হৈ পৰিল।

কভালানৰ প্ৰয়োজন শেষ হৈ আহিছে। চিত্ৰপতিয়ে দিনে নিশাই মন্ত্ৰণা দিবলৈ ধৰিলে জীয়েকক। “তাৰ নিচিনা দৰিদ্ৰ এটাৰ লগত থাকি লাভ কি ? তাক পৰিত্যাগ কৰ, সময় থাকোঁতেই। তোৰ কাৰণে বলিয়া হোৱা এতিয়াও বহুত ঐশ্বৰ্য শালী বণিক কোঁৱৰ আছে। তাৰে এটা বাছি ল। এইটো দোষণীয় কথা বুলি নেভাবিবি। এইয়ে নৰ্তকীৰ জীৱন। নৰ্তকীৰ ধৰ্ম।

“এনে অশোভনীয় কথা মোক নকবা। মই বেজাৰ পাওঁ। আজি আমাৰ এই ধন দৌলত তেওঁৰেই দান নহয় জানো ? ইয়াৰ পূৰ্ব্বে আমাৰ কেনে দুৰৱস্থা আছিল। সেইবোৰ কথা তুমি পাহৰি গৈছা। আজি আমি ইমানবোৰ ঐশ্বৰ্যৰ গৰাকী। ধন সম্পত্তিৰ কথা বাৰু এৰা। তুমি জানাই দেখোন, মই যে তেওঁক প্ৰাণেৰে সৈতে ভাল পাওঁ। এনে এজন মানুহ, যাক

পালে যি কোনো নাৰীয়েই নিজকে ভাগ্যৱতী বুলি ভাবিব, সেইজন মানুহকেই মই পাইছো। আৰু মণিমেখলাই, -তাই যে দেউতাকক এৰি এক মুহূৰ্তও থাকিব নোৱাৰে। মোক নকবা। এনে এটা অসৎ কাম কৰিবলৈ মোক উদগনি নিদিব ! মই নোৱাৰো। এইয়া যে অসম্ভৱ কথা। আমাৰ সম্বন্ধ মৰমৰ। মঙহৰ নহয়।”

“মাধৱী, তোৰ কথা শুনিলে মোৰ খং উঠে। একেবাৰে চুলিৰ আগ পায়গৈ। তই নেজান, - সি যে তোৰ পৰা এতিয়াও কিমান সম্পত্তি লুকুৱাই ৰাখিছে। বন্ধু বান্ধৱ, আত্মীয়স্বজন আনকি কন্নকীৰ হাততো এতিয়াও কিমান সম্পত্তি সি আমি কব নোৱাৰাকৈ ৰাখিছে, তাৰ জানো তই কিবা ভু ৰাখিছ। সেইবোৰ মইহে জানো। দেখাত সি একেবাৰেই আঁকৰা, অজলাটো। কিন্তু আচলতে কিমান দগবাজ, সেইটো কথা জনাইহে জানে। তাৰ পেটৰ কথা তই নুবুজ। সি অসম্ভৱ নোম টেঙৰ। পেটৰ পাকে পাকে তাৰ বুদ্ধি। সি, মণিমেখলাইক কেতিয়াও আমাৰ নৰ্তকী ধৰ্ম পালন কৰিবলৈ নিদিয়ে। দিব জানো ? নিদিয়া মানে পৰিয়ালৰ যুগমীয়া গৰিমা নষ্ট হোৱাটো নহব জানো ? কথাবোৰ অলপ দূৰলৈকে ভাবিবি। সেইবোৰ কথা এৰ। মই কৈছো, -ইয়াক আঁতৰাবই লাগিব। নহলে আমাৰ এই ঐতিহ্যপূৰ্ণ নৰ্তকী পৰিয়ালটোৰ ইয়াতেই অৱসান ঘটিব। বুজিছ নে নাই ?”

“ওঁহো, মোক এনে উপদেশ কেতিয়াও নিদিবা। নিদিবা বুলিছো, নিদিবা। কভালানক মই পৰিত্যাগ কৰিব নোৱাৰো, নোৱাৰো, নোৱাৰো, -এশবাৰ নোৱাৰো। তেওঁৰ অবিহনে মই এক মুহূৰ্ত্তও জীয়াই থাকিব নোৱাৰো । তেওঁক পৰিত্যাগ কৰা মানে মোৰ মৃত্যু অনিবাৰ্য।”

“তোৰ এইবোৰ বৰ বৰ কথা শুনিব নোখোজো ! তই ভাবিছ বিৰহত জহিখহি গোটেই জনী নোহোৱা হৈ যাবি। মই কৈছো নহ’য়। সকলোবোৰ মিছা। কন্নকীৰ নিচিনা এজনী পতিব্ৰতা নাৰী জীয়াই আছে

স্বামীৰ অবিহনে, আৰু তই কৱ, মৃত্যুৰ কথা। এইবোৰ ভাটো-শ্লোক মোৰ আগত নেমাতিবি। এসপ্তাহমান আঁতৰি থাক। দেখিবি সকলোবোৰ ঠিক হৈ যাব। সহ্য হৈ যাব।”

“বাৰু, যৎপৰোনাস্তি চেষ্টা কৰি চাম। এসপ্তাহমানৰ ভিতৰতে অসহ্য যেন যদি লাগে তেন্তে সৰ্বহাৰা হলেও তেওঁক জীৱনত পৰিত্যাগ কৰা কথা মই আৰু কল্পনা নকৰো। তেতিয়া তুমি মোক দোষাৰোপ নকৰিবা। এই কাম কৰিবলৈ উদগনিও নিদিবা। দিলে মই অসম্ভৱ আঘাত পাম - বুজিছা ?”

“হেৰ’, তোকতো মই একেবাৰে অনাথিনী কৰিব খোজা নাই। তোৰ ৰূপ-যৌৱনে কত জনক আকৰ্ষণ কৰিব। মই তোক এটা বাস্তৱ কথাহে কৈছোঁ। অবাস্তৱ একো কোৱা নাই নহয়।”

“তোমাৰ কথাবোৰ মই নুবুজো। সেইটো জানো সম্ভৱ হব পাৰে ? এজনক এৰি আনজনক এইদৰে আকোৱালি লোৱাটো সাধাৰণ পশু-পক্ষীৰ পক্ষেও সম্ভৱপৰ নহয়। আমি মানুহ, - নহয় জানো ?” মাধৱীয়ে মাকক শলঠেকত পেলাওঁ বুলিয়েই এইদৰে চোকাকৈ কৈ পেলালে।

“নৰ্তকীৰ জীৱনত তেনে কোনো নীতি বাণীৰ নাই, বুজিছ ?”

“কব নোৱাৰো। কিন্তু এইটো তুমি ঠিক জানিবা, এইয়ে হৈছে আমাৰ আজি নৈতিক অধঃপতনৰ ঘাই কাৰণ।

“কভালানৰ প্ৰতি তই আকৃষ্ট হৈছিলি কিয় ? তাৰ ঐশ্বৰ্যবিভূতিৰ কাৰণেহে। মিছা জানো ?”

“মিছা তো। মোক আকৰ্ষণ কৰিছিল তেওঁৰ সেই সৰল, সহজ ভালপোৱাই । তেওঁৰ সহজাত ব্যক্তিত্বই।”

“এইবোৰ পুৰণি কথা এৰ বাৰু। এইবোৰ লৈ খৰিয়াল কৰি লাভ কি ? মাত্র এসপ্তাহ পৰিত্যাগ কৰি চা। অৱশ্যে এইটো ঠিক,ইমান কম সময়ৰ ভিতৰতে উপযুক্ত আন এজন প্রণয়প্রার্থী যোগাৰ কৰাটো সহজ নহ’ব। পৰহিৰ পৰাতো ‘ইন্দ্রোৎসৱ আৰম্ভ হলেই। এতিয়াৰ পৰাই তাক পৰিত্যাগ কৰিবলৈ সাজু হ।”

“ওঁহো, মই নোৱাৰো। ইমান কদৰ্য্য কাম এটা মই কেতিয়াও কৰিব নোৱাৰো। তেওঁক আমি পৰিত্যাগ কৰিব লাগে ? তেওঁৰ সকলো ঐশ্বৰ্য্য-সম্পত্তি শেষ পাই আহিছে, সেই কাৰণে, নহয় ? ওঁহো, সম্ভৱ নহয়, আই। মই তো নিদাৰুণ হ’ব নোৱাৰো। ইমানবোৰ মৰম চেনেহ উপেক্ষা কৰি তেওঁক পৰিত্যাগ কৰো কেনেকৈ আই ?”

“থৈ দে মাধৱী, তোৰ এইবোৰ মূল্য নোহোৱা যুক্তি। মই তাক ভালকৈ চিনি পাওঁ - এটা অত্যন্ত অহঙ্কাৰী মানুহ। তাৰ সেই শৰীৰৰ সৌন্দৰ্য্য, অন্তৰৰ নিৰ্মল ভালপোৱা, বিপুল ঐশ্বৰ্য্যৰ সহায়ত তোৰ সি অন্তৰ জয় কৰিছে, - এইয়ে তোৰ বিশ্বাস। তোক সি অন্তৰ দিয়া নাই। তয়ো দিয়া নাই। এইয়া তোৰ মোহহে। ভালপোৱা নহয়।”

“এইয়া ভালপোৱা নহয় ? তুমি কি কোৱা ? এইয়া ভাল পোৱা, অপৰিসীম ভালপোৱা, যি ভালপোৱাৰ বৰ্ণনা নাই, ভাষা নাই। তেওঁ মোক অন্তৰৰ সকলোখিনি মৰম-চেনেহ উবুৰিয়াই ভাল পাইছে। ময়ো অন্তৰ উবুৰিয়াই ভাল পাইছোঁ। মোৰ কোনো অনুযোগ নাই। অনুতাপো নাই।”

“তাৰ আছে কিটো, মাধৱী ? বেপাৰ-বাণিজ্য, ঐশ্বৰ্য্য-সম্পত্তি সকলোবোৰ ধ্বংস হৈ গৈছে। সি এতিয়া নিঠৰুৱা। দৰিদ্র। মই দৰিদ্রক ঘিন কৰোঁ। আৰু তই ? তই এটা ভিকহুৰ প্রেমত বলিয়া। মোৰ দুখ লাগে, - তই একেবাৰে মোহাচ্ছন্ন হৈ গৈছ।”

"তুমি কি পাহৰি গৈছা, আই ? আমিয়েইতো তেওঁৰ এই অভাৱ অনাটন, দুৰৱস্থাৰ ঘাই কাৰণ। আমিয়েইতো তেওঁক এই বিপুল বাণিজ্য সম্ভাৰৰ পৰা আঁতৰাই এই পতনমুখী অৱস্থালৈ আনিলো। এইবোৰ কথা ভাবিলে মোৰ অন্তৰখন গভীৰ হৈ উঠে।"

"বুজিছ, তাৰ এই অধঃপতন তাৰ নিজা দুৰ্বলতাৰ সৃষ্টি। সি যদি সৰল হ'লহেঁতেন, তইহে নেলাগে, তোৰ নিচিনা কুৰিজনী সুন্দৰী যুৱতীয়েও তাক এইদৰে উন্মাদ কৰিব নোৱাৰিলেহেঁতেন।"

"বাৰু, মই আৰু আপত্তি নকৰো। মোৰ পৰা আঁতৰি থাকিলে তেওঁ হয়তো বাণিজ্য আদিতো মনোনিবেশ কৰিব পাৰিব। কন্নকীৰ প্ৰতিও কিছুদূৰ কৰ্তব্য পালন কৰিব পাৰি। গতিকেই মই আৰু আপত্তি নকৰো, আই। এতিয়া কোৱাচোন কি ব্যৱস্থা অৱলম্বন কৰাটো উচিত হ'ব ?"

"শুন তই আৰু কভালান - যেতিয়া সান্ধ্য ভ্ৰমণৰ কাৰণে বাহিৰলৈ ওলাই যাবি, ছেলামে তেতিয়া নৰ্তকীৰ নিঃকিন প্ৰিয়তমলৈ বিদায় বাণী' বোলা সেই বিখ্যাত গীতটো গাব:

আঁতৰি পলোৱা তুমি প্ৰিয়তম মোৰ
নৰ্তকীৰ প্ৰেম-প্ৰীতি নহয় বুকুৰ ।

এই গীতটোৱে তাক অস্থিৰ কৰি তুলিব। সি আত্মসন্মান থকা মানুহ । গীতটোৰ মৰ্ম্ম-কথা সি নুবুজাকৈ নেথাকে। বুজা মাত্ৰকে সি তোৰ পৰা আঁতৰি পলাব, - সেই বিষয়ে সন্দেহ নাই।"

"তুমি তেওঁক একেবাৰে ভুল বুজিছা, আই। মোৰ দুখ লাগে, - আজি ইমান দিনে তুমি তেওঁক চিনিকে নেপালা। মোক তেওঁ অপৰিসীম ভাবে ভাল পায়, বুকুৰ তেওঁৰ প্ৰত্যেকটো নিশ্বাসে মোক ভাল পায়।

প্ৰত্যেকটো তেজৰ কণিকাই ভাল পায়। সকলো, প্ৰয়োজন হলে, আত্মসম্মান বিসৰ্জন দি হ'লেও তেওঁ মোৰ কাষৰতে থাকিব।"

"কেতিয়াও নহয়, মাধৱী। তই একেবাৰেই অনভিজ্ঞা। আজিৰ দিনত এনেকৈ আজলী হৈ থাকিব নেপায়। চাবি, মই কৈছো - সি কুকুৰ পলোৱা দি আঁতৰি পলাব। এক মুহূৰ্ত ও বাট নেচায়।"

"বাৰু, চেষ্টা কৰি চাম।"

"চেষ্টাৰ কথা নহয়। তই এই ভিকহুটোৰ পৰা অব্যাহতি পাবই লাগিব। যদি ইমানতো নেযায়, এটা কাম কৰিবি; - 'সমুদ্ৰ তীৰৰ দূৰণিৰ প্ৰিয়তমলৈ' বোলা সেই গীতটো গাবি, কৃত্ৰিম ব্যথাবেদনা মিহলাই। এনে এটা পৰিস্থিতিৰ সৃষ্টি কৰিবি, তাৰ যাতে অন্তৰত এক গভীৰ সন্দেহৰ উদ্ভৱ হয়, - তই ইতিমধ্যে আন কাৰোবাক হিয়া সমৰ্পণ কৰিছ বুলি।"

"বেচ, মই বঢ়িয়াকৈ ভাও দিম সাগৰৰ পাৰত। মিছাকৈয়ে গীত গাই মোৰ সোণটোক অস্থিৰ কৰি তুলিম। খুব ধেমালি হ'ব। এইদৰে এসপ্তাহ মোৰ পৰা তেওঁক আঁতৰাই থম। এই সপ্তাহটোৰ বিচ্ছেদ তেওঁ সহ্য কৰিব পাৰিবতো ? মোৰ যে বুকুখন চমকি উঠিছে।"

'ইন্দ্ৰোৎসৱ'ৰ শেষ দিনা পুৱা। অতি মনোৰম নগৰখন নানা তৰহৰ বাছকবনীয়া সাজ পিন্ধা মানুহেৰে ভৰপুৰ। কেউপিনে উত্ৰাৱল। কোনোৱে গীত গাইছে। কোনোৱে নাচিছে। কোনোৱে হাঁহিছে। কোনোৱে আকৌ জুম বান্ধি খেল-ধেমালি হৰিষ মনেৰে চাই ফুৰিছে । সকলোৰে কাৰণে এইটো এটা আনন্দৰ পুৱা, তৃপ্তিৰ পুৱা। কেৱল কভালানৰ কাৰণেহে আছিল বেদনাম্লান পুৱা, বিষাদৰ পুৱা। এটা বছৰৰ উৎসৱ সমাৰোহ। প্ৰত্যেক বছৰেই এই উৎসৱৰ পুৱা তেওঁ বহুমূলীয়া উপহাৰ-সম্ভাৰেৰে মাধৱীক ওপচাই আহিছে। আজিৰ এইটো এটা ৰিক্ত পুৱা। আজিৰ এই মহোৎসৱৰ

দিনা মাধৱীক উপঢৌকন দিবলৈ কভালানৰ হাতত একোৱেই নাছিল। তেওঁ নিঃকিন হব পাৰে, দৰিদ্ৰ হব পাৰে, তথাপি মাধৱীৰ প্ৰতি যি অপৰ্যাপ্ত ভালপোৱা, তাৰ শেষ নাই মাধৱীৰ ভালপোৱৰ ওপৰতে তেওঁৰ গভীৰ বিশ্বাস। গতিকেই সাগৰৰ পাৰলৈ যাবলৈ তেওঁ মাধৱীক লগ ধৰিলে, - কিজানিবা বিষাদ-মলিন মনে এধানিমান সকাহ পায়েই।

মাধৱীৰ বাস ভৱনৰ দুৱাৰ মুখতে ছেলামৰ লগত তেওঁৰ সাক্ষাত হ'ল। "চাওঁ, মাধৱীহঁতক দিবলৈ তুমি নো আজি কি বহুমূলীয়া উপহাৰ আনিছা ?" মুখত এটা বিষাদৰ ছাঁ লৈ তাইৰ ওচৰৰ পৰা তেওঁ নীৰৱে আঁতৰি গ'ল। ইয়াৰ পিছত অকস্মাৎ দেখা হল চিত্ৰপতিৰ লগত। "আজি এই মহোৎসৱৰ দিনা তুমি পুহৰ নগৰীৰ শ্ৰেষ্ঠতম সুন্দৰী গৰাকীৰ লগত সাক্ষাত হবলৈ আহিছা শুদা হাতেৰে, নহয় জানো ? বৰ আচৰিত !" লাজ, অপমানত জৰ্জৰিত হৈ কাভালান পালেগৈ মাধৱীৰ কাষ। মাধৱীয়ে তেতিয়াও সাজ-পোচাক পিন্ধাই নাই। "মাধৱী, বেয়া নেপাবা সোণ। তোমাৰ কাৰণে আজি মই একোকে আনিব নোৱাৰিলোঁ।" মাধৱী মাথোন নীৰৱে থাকিল । কভালানক বাহিৰৰ কক্ষটোতে বহিবলৈ কৈ তেওঁ সাজ-সজ্জাত লাগিল। কথাৰ ভিতৰত আনে দিয়া আ-অলঙ্কাৰ, উপহাৰ আদিৰ কথা। কভালানে ইমান দিনে দি অহা উপহাৰৰ কোনো উল্লেখেই নাই। কভালানৰ মনত বেজাৰৰ ঢৌ খেলি গল। নানা ভাবে জুমুৰি দি ধৰিলেহি, - অগেয়েতো কেতিয়াও সাজসজ্জাৰ সময়ত মাধৱীয়ে তেওঁক বাহিৰত বহিবলৈ কোৱা নাছিল। সদায়েই তেওঁ ওচৰতে আছিল। মাধৱীৰ দেহাটোতো তেওঁৰ কাৰণে অচিনাকি নহয়।

উৱঁলি যোৱা মন এটা লৈ কভালান বাহিৰৰ কক্ষটোত বহি থাকিল। লাজ-অপমান, খং-বেজাৰ, এটাইবোৰে তেওঁক আগুৰি ধৰিলে। এটা এটাকৈ মনত উদয় হ'ল - অতীতৰ স্মৃতিবোৰ। প্ৰেম প্ৰীতিৰ ডুখৰীয়া ছবিবোৰ :

জীৱনক সাৰ্থকতা দিয়ে ঐশ্বৰ্য্যবিভূতিয়ে, - এইষাৰ কথা যদি আগতীয়াকৈ উপলব্ধি কৰিব পাৰিলোহেঁতেন ! এনেদৰে নানা কথা ভাবি চিন্তি বিষাদ মনেৰে কভালান বহি আছে - এনেতে ছেলাম অহি উপস্থিত। “এনে উৎসৱৰ দিনাও তোমাৰ গাত সাধাৰণ, পুৰণি সাজপাৰ দেখোন ? এনেকৈতো তুমি একেলগে উৎসৱলৈ মাধৱীৰ লগত যাব নোৱাৰিবা।”

“মাধৱীয়ে এনে নীচ ভাবক প্ৰশ্ৰয় নিদিয়ে, -বুজিছা ? তেওঁ এই মানুহটোকহে ভাল পায়। সাজসজ্জাবোৰকতো নহয় ! ছেলামে মাথোন এবাৰ বেঁকাকৈ চাই বিদ্ৰুপৰ সুৰত হাঁহিলে। মনতে ‘তই মূৰ্খ, একোকে বুজা নাই’, এই ভাব। এনেতে চিত্ৰপতিৰ আৱিৰ্ভাব হল। “ছেলাম, এটা গীতকে নেগাৱ কিয় ? এনেয়ে যে সময় নিয়াইছ। এওঁৰ অন্ততঃ ভাল লাগিব, বেচেৰা অকলশৰে বহি আছে।” ছেলামে ‘নৰ্তকীৰ বিদায় বাণী’ বোলা সেই গীতটো আৰম্ভ কৰি দিলে। গীতটো যে কি মাৰাত্মক ! কি অৰ্থব্যঞ্জক ! গীতৰ প্ৰত্যেকটো শব্দই কভালানৰ প্ৰাণত ধুমুহাৰ সৃষ্টি কৰিলে - সাগৰৰ ধুমুহা। চিত্ৰপতি আৰু ছেলাম, - দুয়ো তেওঁৰ মুখৰ সেই উদ্দীপ্ত পৰিৱৰ্তন নীৰৱে লক্ষ্য কৰিলে। অনিন্দসুন্দৰ মুখখন জলভৰা আকাশৰ চিয়াঁহি বুলীয়া ডাৱৰ কিছুমানে যেন ঢাকি পেলালেহি। ছেলামে দুষ্টালিৰ সুৰত সুধিলে : “গীতটো বৰ ধুনীয়া, নহয়নে ?”

“গীতটোৰ ভাবটো কিন্তু মনোৰম। বাস্তৱ জীৱনৰ লগত ইয়াৰ সম্বন্ধ আছে। কি কোৱা ?” এই বুলি অঘাতৰ উপৰি আঘাত দিয়াৰ মানসেৰে চিত্ৰপতিয়ে গীতৰ অন্তত যোগ দিলে।

এনেতে মাধৱী আহি উপস্থিত। তেওঁৰ আগমনত চাৎকৰে চিত্ৰপতি আৰু ছেলাম, - দুয়ো আঁতৰি গল।

সমুদ্ৰ তীৰত সন্ধিয়া

বাছকবনীয়া সাজপাৰ পিন্ধি ৰূপহীজনী হৈ মাধৱী ওলাই আহিল । কলা চুলিকোছা সুগন্ধী তেলৰ পৰশত চিকমিকাই উঠিল। গাত আঁতি পিন্ধা ৰেশমী শাৰীখনৰ শোভাই শৰীৰৰ সৌন্দৰ্য্য অধিক উজ্জ্বল কৰি তুলিলে। ডিঙিত মুকুতাৰ গলপতা, সোণৰ মণি, নাকত হীৰাৰ নাকফুল, হাতত সোণৰ খাৰু, বাহুত পোৱালমণিৰ মালা, কাণত হীৰা-পতোৱা ফুল আদিৰে সু-শোভিত হৈ মাধৱী উপস্থিত হল। কভালান আচৰিত হৈ গল। ইমান দিনে তেওঁ উপহাৰ দিয়া এপদ অলঙ্কাৰৰ মাধৱীৰ গাত নাই। মনটো বেয়া লাগি গল। লাজ, অপমানত তেওঁ তেনেই ম্ৰিয়মান হৈ পৰিল। মাধৱীয়ে বেদনাক্লিষ্ট কভালানক কলে : “বলা, আগৰ দৰেই উৎসৱ অন্ত পৰাৰ পিছত সাগৰৰ পাৰত বহি জোনাক নিশা গীত গাম, বলা। আজি তাতে পূৰ্ণিমা।

বসন্তমালাক লগত লৈ গাড়ীৰে মাধৱী সাগৰৰ পাৰলৈ ওলাল। কাষে কাষে ঘোঁৰাৰ পিঠিত কভালান। নগৰৰ হাট বজাৰ, বেহা বেপাৰৰ প্ৰধান কেন্দ্ৰবোৰ অতিক্ৰম কৰি যাবলৈ ধৰিলে। অৱশেষত ঘাই ৰাজ বাটেদি গৈ সাগৰৰ পাৰত তেওঁলোক উপনীত হল। সমুদ্ৰ তীৰত আজি বিৰাট জনতাৰ সমাবেশ। কাৱেৰী নদীৰ মোহনাত অৱস্থিত ‘চন্দ্ৰকুণ্ড’ আৰু ‘সূৰ্যকুণ্ড’ ত স্নানৰ বাবে বহু নৰ নাৰী সেইদিনা সাগৰৰ পাৰত সমবেত হৈছে। মানুহৰ বিশ্বাস, এই কুণ্ডদ্বয়ত স্নান কৰিলে প্ৰণয়ী প্ৰণয়িনীৰ মিলন যাউতি যুগীয়া হয়; কভালানেও যাতে মাধৱীৰ লগত তেওঁৰ মিলন যাউতিযুগীয়া হয়, – এই উদ্দেশ্যে তাত স্নান কৰিবলৈ ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰিলে। মাধৱীয়ে সেই প্ৰস্তাৱ সমৰ্থন নকৰিলে। ইমানবোৰ মানুহৰ আগত তেনেকৈ স্নান কৰাটো জানো উচিত হ’ব ?

কভালান আৰু মাধৱী, - দুয়ো তাৰ পৰা আঁতৰি গ'ল, এডোখৰ নিৰ্জন ঠাইলৈ - মনোৰম সন্ধ্যাটো দুয়ো অকলে সঙ্গীতৰ সুৰত উটুৱাই দিয়াৰ মানসেৰে।

হাঁহি ধেমালিৰ মাজেদি দুয়ো বহুত সময় কটালে। কভালানৰ হাতত বীণখন তুলি দি মাধৱীয়ে "গীত এটা গোৱা না" বুলি অনুৰোধ জনালে। বীণ ঝঙ্কাৰি উঠিল; সুৰ স্পন্দনৰ লগে লগে। কাৱেৰী নৈৰ উদ্দেশ্যে কঁপনি তুলি কভালানে গোৱা গীতটো বাগৰি গ'ল। গীতৰ ধ্বনিত মাধৱীৰ বুকুত কঁপনি জাগিল। হিয়াত উখল মাখলৰ সৃষ্টি হ'ল। গীতৰ ভাবধাৰা হ'ল :

"হে কাৱেৰী আই, তুমি চোলাৰাজ্যৰ জননী স্বৰূপিনী। সতীত্ব গুণৰে বিভূষিতা নাৰীৰ দৰেই তোমাৰ প্ৰেম প্ৰীতি অতল, অচল, গভীৰ। কুলু কুলু ধ্বনিৰে আকাশ বতাহ মুখৰিত কৰি তুমি বৈ থাকা। তোমাৰ পাৰৰ গৰখীয়াৰ বনৰীয়া গীতে মায়াপুৰী জগাই তোলে। এই নতুনোৎসৱৰ আগমনত সকলোৰে কণ্ঠ তোমাৰেই গুণ গৰিমা ধ্বনিত হয়।"

কভালানৰ এই কাৱেৰী সঙ্গীত শেষ হোৱাত মাধৱীয়ে এটি গীত গালে, - সমুদ্ৰৰ উদ্দেশ্য :

"হে সমুদ্ৰদেৱ, পুৰুষৰ প্ৰেম প্ৰীতিত কিমান যে অসত্য লীলাখেলা লুকাই আছে, পুহৰৰ এই সৰল, সহজ নাৰীৰ পক্ষে বুজা অসম্ভৱ। কিমান প্ৰণয় প্ৰাৰ্থীয়ে হাতত ধুনীয়া উপঢৌকন লৈ আমাৰ কাষ চাপে। সেই চলনাত আমি হৈ যাওঁ অথিৰ, অস্থিৰ। ৰোহ পাতি ডিঙিৰ মালা ছিঙি ফলবোৰ আমি সাগৰৰ বুকুলৈ দলিয়াই মাধৱীৰ শৰীৰৰ পৰা ধীৰে ধীৰে কভালানে হাতখন আঁতৰাই অনিলে। "নিশা বাঢ়ি আহিছে। এতিয়া যাওঁগৈ বলা", এই বুলি কভালান উঠি পৰিল। মাধৱী তেতিয়াও বহাৰ পৰ উঠা নাই। উঠিবলৈ লেশমানো ইচ্ছাও তেওঁ নেদেখুৱালে। কভালানে তেওঁলৈ আৰু বাট নেচালে।

নিমিষতে তাৰ পৰা তেওঁ আঁতৰি আহিল। তেওঁ যেতিয়া একেবাৰেই দৃষ্টিৰ অগোচৰ হৈ পৰিল, মাধৱী তেতিয়াহে যাবলৈ সাজু হল। বেজাৰত উৰঁলি পৰা এখন অন্তৰ লৈ মাধৱী গাড়ীত উঠি বহিল, - কাষৰত তেওঁৰ প্ৰাণৰ প্ৰিয়তম আৰু নাই। শূন্য হিয়া এখন লৈ তেওঁ ঘৰলৈ উলটিল। মন, প্ৰাণ, জীৱন, সকলো বেদনাৰ উদ্দাম তৰঙ্গমালাই বানপানীয়ে পথাৰ সামৰা দি আগুৰি পেলাইছে।

ক্ষমা সৰগীয়

অন্তৰত বিষাদ, জীৱনৰ প্ৰতি বিতৃষ্ণা, অনুশোচনা, - আনপিনে মাধৱীৰ নিচিনা নৰ্তকী প্ৰিয়াৰ মোহজাল আৰু কন্নকীৰ নিচিনা ন্যায়পৰায়ণা ভাৰ্যাৰ সহজ আকৰ্ষণ, দুয়োটাৰ মাজত মনতে এক ৰিজনিৰ অৱতাৰণা কৰি কভালান আহি নগৰ সোমালহি। বাটত তেওঁৰ চকুত পৰিল এটা সদাশিৱৰ মন্দিৰ। লানি নিছিগাকৈ জ্বলি আছিল বন্তিৰ পোহৰ। মন্দিৰৰ ভিতৰৰ পৰা উটি আহিছিল উপাসনাৰ এটি ক্ষীণ ধ্বনি। ধীৰে ধীৰে কভালান মন্দিৰটোৰ ভিতৰ সোমাই গল। বেদনাত ম্লান তেওঁৰ কণ্ঠত এটি স্তুতি গীত অজানিতে ধ্বনিতে হৈ উঠিল।

স্তুতি গীতটিয়ে বিষাদগধুৰ কভালানৰ প্ৰণলৈ আনিলে অশেষ শান্তি। দেৱতাৰ চকুত যেন এই ব্যাথাতুৰ জনৰ প্ৰতি এটি কৰুণাৰ ধাৰ বৈ গল। এই কৰুণাৰ ধাৰেই তেওঁৰ প্ৰাণত শান্তিৰ নিজৰ এটি বোৱাই দিলে। মন্দিৰৰ কাষৰতে তেওঁ আথেবেথে বহি পৰিল। সেই ঠাইতে এজন গায়কে কৰি তিৰোভানুভাৱৰ ৰচিত ‘ফুৰাল’ কাব্যৰ পৰা কিছুমান স্তুতি গীত পাঠ কৰিছিল। কভালানে প্ৰাণ উজাৰি সেই গীতবোৰ শুনিলে। তেওঁৰ ক্লান্ত মন বহুতখিনি শান্তি পালে।

গায়কে গালে : “ধন সোণৰ লগ জড়িত প্ৰেম প্ৰীতি মৃতদেহৰ দৰেই অসাৰ, মৰণৰ দৰেই অন্ধকাৰময়।”

“কেনে সত্য !” কভালানৰ চকু উপচি পৰিল জীয়া বেদনাৰে।

“প্ৰকৃত সহধৰ্মিণী কোন ? প্ৰকৃত সহধৰ্মিণী প্ৰেম প্ৰীতি, কৰুণা, সহানুভূতিৰ প্ৰতিমূৰ্তি। পৱিত্ৰ প্ৰেমত নাই বঞ্চনা, নাই অভিনয়, নাই প্ৰতাৰণা।”

অজ্ঞাতসাৰেই কভালানৰ মুখৰ পৰা নিগৰি পৰিল : “কন্নকী সঁচাকৈয়ে প্ৰকৃত সহধৰ্মিণী।”

“কামনাৰ যি দাস, সি অন্ধ। সিয়েই বিচাৰে চৰিত্ৰহীনা, হিয়াহীনা নাৰীৰ সঙ্গসুখ।”

“উস্, মইতো কামনাৰেই দাস। ময়ো অন্ধ।”

“নিজৰ বাহুবলেৰে সাধিত কাৰ্য্যইহে পুৰুষক প্ৰকৃত মৰ্যাদা দিয়ে। নিজৰ শ্ৰম উপাৰ্জিত সাধাৰণ বস্তু এটিৰ মূল্য আনৰ পৰা পোৱা সম্পত্তিতকৈ অনেক গুণে মহত্বপূৰ্ণ।”

“সত্য কথা ! মই যে কি মুৰ্খ। নিজা ব্যৱসায় বাণিজ্য পৰিত্যাগ কৰি পিতৃ সম্পত্তি সকলো নাশ কৰিলো। কি যে সৰ্বনাশী কথা।”

“দৰিদ্ৰৰ ক’তো স্থান নাই। দৰিদ্ৰ সকলোৰে ঘৃণিত। সমৃদ্ধি শালীজন সকলোৰে আদৰৰ।”

কভালানৰ সহ্য নহল। মুখৰ পৰা তেওঁৰ নিশব্দে ওলাই গল “আজি মোৰোতা তেনে নিকৰুণ অৱস্থা।”

“ভাগ্যক ধিয়াই থকাজনৰ অধোগতি অনিবাৰ্য। ব্যক্তিৰ উন্নতিৰ মূলতেই হৈছে নিজা পুৰুষাৰ্থ।”

কভালানে মনতে সঙ্কল্প কৰিলে, - দুনাই তেওঁ দৃঢ়ভাবে পুৰুষাৰ্থ কৰিব।

“পতিব্ৰতা নাৰী যাৰ কাষৰত, তাৰ কেতিয়াও একোৰে অভাব নহয়।”

“মোৰতো তেনে সকলো আছে। মোৰোতো কন্নকী আছে। তেওঁ মোক ক্ষমা কৰিব নে বাৰু ?”

“ক্ষমা স্বৰ্গীয় বস্তু। অন্তৰ যাৰ পৱিত্ৰ, বিশুদ্ধ, - তেওঁ আনক নিৰাশ কৰিব লাগে কেনেকৈ সেই কথা নেজানে।” গায়কৰ গীতত ধ্বনিত হল।

কভালানে মনতে ভাবিলে জীৱনৰ এটা দুঃস্বপ্ন শেষ হৈ গৈছে। ভুলৰো শুধৰণি আছে। কন্নকীৰ ওচৰলৈ তেওঁ উলটি যাব। এখোজ দুখোজকৈ কভালান মন্দিৰৰ বাহিৰ ওলাল। ধীৰে ধৰে তেওঁ মাধৱীৰ বাসস্থানৰ কাষতে সজা তেওঁৰ সেই দুদিনীয়া বাসভবনলৈ বাট বুলিলে । বাস ভৱনত সোমায়েই দেখে বসন্তমালা অপেক্ষাৰত। তাইৰ হাতত মাধৱীয়ে দি পঠোৱা কিছুমান চম্পক, মাধৱী, এনে তৰহৰ ফুল,লগতে এখন চিঠিও :

“বসন্তৰ মৃদু পৰশত মানুহৰ যে মনবোৰ কি হৈ যায়, তুমি হয়তো নেজানা। এই সময়তে জীৱনত বহুত ভুল ঘটে। এই বসন্ত কালতেই চকুত আবেশ আঁকি লৈ ডেকা গাভৰু, - ইটোৱে সিটোৰ বুকুত ঢলি পৰে। জোনটোৰ গাতো কালিমা আছে। মানুহৰ জীৱনতো এনে দুটি কালিমা থকাটো জানো দোষণীয় ? সেই বুলিয়েইনো মোক তুমি পৰিত্যাগ কৰি আঁতৰি যোৱাটো জানো যুক্তিসঙ্গত হৈছে ? প্ৰিয়ৰ বুকুত প্ৰিয়া। সেই মুহূৰ্তত জোনালীৰ কিৰণবোৰৰ যেন অতি স্নিগ্ধ, অতি কোমল হৈ পৰে। সেই একে জোনালীৰ কিৰণবোৰ হৈ পৰে বিষাক্ত, তিক্ত - প্ৰিয়তমৰ বিচ্ছেদত, মোৰ সোণ।”

বসন্তমালাৰ হাততেই কভালানে চিঠিখন পঢ়িলে, - নিজ হাতেৰে ইয়াক আনকি স্পৰ্শও নকৰিলে। মাধৱীৰ অষ্টবিধ নৃত্য ভঙ্গীতেই সম্পূৰ্ণ ব্যুৎপত্তি আছে তেওঁৰ ‘কুন্দভেৰী’ নাচোনৰ তালত চকুত বিকশিত হয় মৃদু মাদকতা। এই মাদকতাই প্ৰেমিকৰ হিয়াত উখল মাখলৰ প্লাৱন নমায়।

‘কালভেৰী’ নৃত্যভঙ্গীত বিকশিত হয় ওঠৰ মনোৰম লহৰ। এই মৌ সনা লহৰে পাষাণকো অস্থিৰ কৰি তোলে। ‘উলভেৰী’ নৃত্যত ৰাজহংসৰ মৃদু ভঙ্গিমা, পখীৰ সুমধুৰ কণ্ঠস্বৰ; ময়ুৰৰ মনোৰম পেখম প্ৰতিফলিত হয়। ‘পূৰবী’ নৃত্যত শৰীৰৰ মধ্যদেশত এনে এটি লহৰ উঠে, দৰ্শক কামনাত বিহ্বল হৈ পৰে। ‘কিলভেৰী’ নৃত্যত বুকুৰ এনেদৰে কঁপনি উঠে তাৰ সৌন্দৰ্য্যত দৰ্শক হৈ পৰে উন্মাদ। ‘টাৰচিভেৰী’ ভঙ্গিমাত বিচ্ছেদৰ বেদনাক্লিষ্ট অনুভূতি সুন্দৰকৈ প্ৰতিফলিত হয়। আনহাতে ‘কাটছিভেৰী’ নৃত্যৰ তালে তালে বেদনাবোৰ বাস্তবত মুখৰ হৈ উঠে। অৱশেষত ‘ইদুতফলভৰী’ ভঙ্গিমাৰ ছেৱে ছেৱে অচেতন হৈ তেওঁ প্ৰিয়জনৰ গাত বাগৰি পৰে। এই সকলোবোৰ নৃত্যভঙ্গী মাধৱীৰ জীৱনৰ বস্তু হৈ পৰিছে। মাধৱী এজনী সাধাৰণ নৰ্তকী।

বসন্তমালাই মাধৱীক সকলোখিনি কথা বিবৰি কলে। “সদায় কৰি অহা অভিমানৰ দৰে আজিও তেওঁ এইয়া অভিমানহে কৰিছে। আজি নিশা যদি উলটি নাহে, তেন্তে কাইলৈ পুৱাই মই নিজে যাম।” এই বুলি হাঁহি এটা মাৰি মাধৱীৰে বসন্তমালাক আশ্বাস দিলে। গোটেই নিশাটো বেদনাৰ বোজা বুকুত বান্ধি, তেওঁ উজাগৰে কটলে। এটা বেদনাক্লান্ত নিদ্ৰাহীন নিশা।

সেইদিন নিশা ‘সাস্তা’ মন্দিৰৰ পূজাৰিণী দেৱান্দীৰ লগত কন্নকীৰ সাক্ষাত হ’ল। দেৱান্দীৰ জীৱন কাহিনী অপূৰ্ব। মালতী নামেৰে কপি গোত্ৰৰ এগৰাকী ব্ৰাহ্মণ কন্যা আছিল। জন্ম মুহূৰ্ততে কন্যা গৰাকীৰ সন্তানটিৰ মৃত্যু হ’ল। তেওঁৰ এগৰাকী সপত্নী আছিল। সপত্নীৰ সন্তানটিকে নিজৰ সন্তান বুলি তুলি তালি তেওঁ ডাঙৰ দীঘল কৰিলে। এদিন অকস্মাৎ সেই সন্তানটিয়েই স্তন পান অৱস্থাত ভয়ঙ্কৰ কাহ উঠি মৃত্যুৰ মুখত পতিত হ’ল। এনে এটা প্ৰচণ্ড আঘাতত ম্ৰিয়মান হৈ মালতীয়ে সেই শিশুৰ মৃত দেহ বুকুত বান্ধি লৈ চন্দ্ৰ সূৰ্য্য, বলোৰাম, শিব, ইন্দ্ৰ আদিৰ মন্দিৰত কান্দি কান্দি

প্ৰাৰ্থনা জনাবলৈ ধৰিলে। এই দৰে দেৱতাৰ চৰণত প্ৰাৰ্থনা জনালে, - হেৰোৱা সন্তানৰ জীৱন দান বিচাৰি। প্ৰাৰ্থনা ক'তো ৰক্ষা নপৰা দেখি অৱশেষত 'সাস্তা' মন্দিৰলৈ তেওঁ আহিল। মন্দিৰৰ দুৱাৰ মুখত অকস্মাৎ এগৰাকী জ্যোতিৰ্ময়ী নাৰী আবিৰ্ভূত কৈ কলে : “কোনো দেৱতাই তোমাৰ প্ৰাৰ্থনা ৰক্ষা কৰিব নোৱাৰে। তুমি এক প্ৰায়শ্চিত্ত কৰিব লাগিব। মোৰ হাতত মৃতদেহ সমৰ্পণ কৰা।” মৃতদেহটি কোঁচত লৈ দেৱী গৰাকীৰ পিছে পিছে মালতী শ্মশানলৈ গ'ল। শ্মশানত ডাকিনী এজনী আবিৰ্ভাব হৈ মৃত দেহটো এফালৰ পৰা ভক্ষণ কৰিলে। এনে অমানুষিক ঘটনা দেখি মালতীয়ে চিঞৰত গছৰ পাত সৰুৱালে। সেই বুকু-ভগা কান্দোনত বিচলিত হৈ দেৱী সাস্তা নিজে আৱিৰ্ভাব হ'ল ।

“চিন্তা নকৰিবা, তোমাৰ সন্তান দুনাই সঞ্জীৱিত হৈ উঠিব। কথাষাৰ শেষ হবলৈ নৌ পাওঁতেই অকস্মাৎ জীৱিত শিশু আহি আবিৰ্ভূত হল। মালতীয়ে শিশুটিক নি মাকৰ কোঁচত গটালেগৈ। এই স্বৰ্গীয় শিশুটিয়েই যৌৱন-প্ৰাপ্ত হৈ দেৱান্দীক বিয়া কৰালে। দুয়ো সুখে সন্তোষেৰে ভালেমান দিন অতিবাহিত কৰিলে। পিছত এদিন সকলোখিনি ঘটনা বিবৰি কৈ 'সাস্তা' মন্দিৰত দেৱজ্যোতিষ্মন তেওঁৰ স্বামী অন্তৰ্ধান হ'ল। বিদায়ৰ মুহূৰ্তত পত্নী দেৱান্দীক তেওঁ সেই মন্দিৰৰ পূজাৰিণী হবলৈ উপদেশ দি গ'ল।

দেৱান্দীয়ে স্বামীৰ কৰ্তব্যত মনোনিবেশ কৰিলে। কন্নকীৰ জীৱন-কথা শুনি তেওঁ আচৰিত হৈ গল। সেই নিৰ্মল নাৰী-চৰিত্ৰই তেওঁৰ অন্তৰ গভীৰ ভাবে স্পৰ্শ কৰিলে। মই মানৱী। মোৰ স্বামী দেৱতা। কন্নকী দেৱী। তেওঁৰ স্বামী এটা সাধাৰণ মানুহ। কন্নকীৰ বিষাদৰ বৰ্ণনাই সম্যক ভাবে দেৱান্দীক অস্থিৰ কৰি তুলিলে। 'ইন্দ্ৰোৎসব'-ৰ শেষ দিনা মন্দিৰত পূজা-অৰ্চনা শেষ কৰি, হাতত পূজাৰ নিৰ্ম্মালি লৈ, এই গৰাকী পূজাৰিণীয়েই বিৰহ-কাতৰ কন্নকীক শুভাশীষ দিলে : “তোমাৰ স্বামীৰ অনতিপলমে

প্ৰত্যাগমন হওক।” এই আশীষ বাণী শুনি কন্নকীয়ে কেৱল নিশ্চাস পেলালে : “মোৰ দৈৱৰ বিষয়ে মই সম্পূৰ্ণ অজ্ঞ। তেওঁৰ প্ৰত্যাগমন হ’ব, মোৰ জীৱনলৈ সুখ-শান্তি দুনাই আহিব সেইষাৰ কথা মোৰ বিশ্বাস নহয়। দেৱান্দী, মই এটা বিভীষিকাময় নিদাৰুণ সপোন দেখিছিলোঁ। তেওঁ আৰু মই, - আমি দুয়ো যেন একেলগে কোনোবা এখন মহানগৰীত প্ৰৱেশ কৰিছো। তাত যেন কাৰোবাৰ কু-অভিসন্ধিত পৰি তেওঁ দণ্ডিত হল। মই যেন উতলা হৈ উঠিলো। মহাৰাজৰ সন্মুখত নিজে গৈ মই এই অন্যায়-অবিচাৰৰ প্ৰতিবাদ জনালো। কেউপিনে যেন এক ভীষণ বিপদৰ ছাঁয়া ঘনীভূত হৈ আহিল। সেই বিপদৰ অৱসান ঘটাৰ অন্তত তেওঁ আৰু মই, - আমি দুয়ো যেন চিৰশান্তি লাভ কৰিলো।”

“মৰমৰ কন্নকী, তোমাকতো স্বামীয়ে একেবাৰেই পৰিত্যাগ কৰা নাই। তেওঁ নিশ্চয় উলটি আহিব। বৰ্তমান তোমাৰ এই শোকাৱহ অৱস্থা পূৰ্বজন্মৰ কিবা কৰ্ম্ম-ফলহে। কিবা প্ৰতিজ্ঞা পালনত তুমি অৱহেলা কৰিছিলা। ই তাৰেই প্ৰতিদান। কাৱেৰী নৈ আৰু সমুদ্ৰৰ সঙ্গম স্থলত যে ‘সূৰ্য’ আৰু ‘চন্দ্ৰ’ কুণ্ড আছে, তাত পৱিত্ৰ ভাৱে স্নান কৰিলেই তোমাৰ স্বামীৰ সৈতে মিলন অৱশ্যম্ভাৱী। চিৰ মোক্ষ লাভ। ওলাবা, আমি তাত এদিন দুয়ো স্নান কৰি আহিমগৈ।”

“ক্ষমা কৰা, - সেই কুণ্ডত স্নান কৰি দেৱতাক তুষ্ট কৰা অভিলাষ মোৰ নাই। স্বামীয়েই মোৰ একমাত্ৰ আৰাধ্য দেৱতা। তেওঁৰ বাহিৰে আন দেৱতাৰ পূজা মোৰ পক্ষে অসম্ভব।”

এই কথোপকথনৰ পিছত দেৱান্দী ঘৰমুৱা হ’ল।

কন্নকীৰ অন্তৰত বেদনাৰ এক অসহনীয় বোজা। ইয়াৰ যেন অন্ত নাই। ঘৰৰ দুৱাৰ বন্ধ। এনেতে বাহিৰৰ দুৱাৰত এটা শব্দ তেওঁৰ কাণত

পৰিল। ধীৰে ধীৰে গৈ তেওঁ দুৱাৰখন মেলি দিলে। কন্নকী আচৰিত হৈ গল। সমুখত স্বামীৰ বাস্তৱ ৰূপ। কভালানৰ জাৰ্ণ শীৰ্ণ অৱস্থা। পতিব্ৰতা নাৰীৰ দুচকু উপচি বৰষাৰ ঢল নামিল। স্বামীৰ চৰণ তেওঁ চকুলোৰে ওপচাই দিলে।

কভালানৰ হিয়া বিষাদত উথলি উঠিল, - প্ৰিয়তমা পত্নীৰ শেঁতা মুখ, ক্ষীণ দেহ, শৰীৰত মাথোন সামন্য এখন কাপোৰ, এইবোৰ কল্পনাতীত দৃশ্য দেখি তেওঁ শোকত অভিভূত হল। আথে-বেথে কন্নকীক তেওঁ বুকুত তুলি ললে। “সেই পাতকিনী নৰ্তকীৰ ভুৱা প্ৰণয় সোঁতত মোৰ সকলোখিনি ঐশ্বৰ্য-বিভূতি ধূলি হৈ গল। আজি মোৰ সমুখত শত সহস্ৰ লাঞ্জনা, অপমান আৰু অপযশ । সকলো মই নীৰৱে সহ্য কৰিবলৈ বাধ্য হৈছো।”

অন্তৰত গধুৰ বেদনা লৈ মুখত হাঁহিৰে অনুশোচনাত বুৰ যোৱা স্বামীক তেওঁ সান্ত্বনা জনালে। “চিন্তিত নহবা। মোৰ এই বহুমূলীয়া খাৰুযোৰ তোমাক গটালো। ইয়াক বেচি যি ধন পোৱা, তাৰেই তুমি তোমাৰ লুপ্ত সম্মান পুনৰ উদ্ধাৰ কৰিব পৰিবা।”

কভালানে তাইৰ তপত বুকুখনৰ মাজত মুখখন লুকুৱাই কেঁচুৱা লৰা এটাৰ দৰে ফেকুৰিবলৈ ধৰিলে : “সোণ, তুমি মোক ভুল নুবুজিবা। মাধৱীক মই পৰিত্যাগ কৰি আহিছো। মোৰ অতীত জীৱন মই পৰিত্যাগ কৰি আহিছো। মই আজি তোমাৰ কাষলৈ আহিছো শান্তি বিচাৰি। মোক ক্ষমা কৰিবানে তুমি ?” এইদৰে ভালেমান সময় দুয়ো দুয়োৰে বুকুত অতিবাহিত কৰিলে। কভালানে কলে : “দুৱাৰখন খোলা আছে। বন্ধ কৰি দিওঁনে?”

“নেলাগে। গোটেই সংসাৰখনে আজি জানক আমাৰ এই মধু মিলনৰ কথা। জীৱনৰ নুমাই যোৱা বন্তি আজি জ্বলি উঠিছে। এই বন্তিৰ পোহৰত জীৱন উজ্জ্বল হওক।”

“এই ঠাইত মই আৰু এক মুহূৰ্তও থাকিব নোৱাৰে। মোৰ কাৰণে ই অসম্ভৱ কথা। ইয়াৰ প্ৰত্যেকটো বস্তুৱেই মোৰ অপমান, অপযশৰ কথা ৰিঙিয়াই কয়। এইখন নগৰতেই মোৰ সৰ্বস্ব গল। মই হৈ পৰিলো নগ্ন, দৰিদ্ৰ। আজিয়েই মই মাদুৰালৈ যাম। সেই চহৰখনত মোক কোনেও নেজানে। তাত মই সম্পূৰ্ণ অপৰিচিত। সেই নগৰতেই মই পুনৰ বেপাৰ-বাণিজ্য আৰম্ভ কৰিম। তাত সা-সম্পত্তি গোটাই দুনাই ইয়ালৈ মই প্ৰত্যাগমন কৰিম। এতিয়া সমস্যা হৈছে মূলধনৰ। অৱশ্যে মূলধন গোট নোখোৱাকৈ নেথাকে।”

“মূলধনৰ কাৰণে তুমি অকণো চিন্তা নকৰিবা। মোৰ এই বহুমূলীয়া খাৰুযোৰ লোৱা। ইয়েই তোমাৰ হাতলৈ লগাখিনি ধন আনি দিব।”

“তোমাৰ অলঙ্কাৰত মই আৰু হাত নিদিওঁ। মই নিজেই পুৰুষাৰ্থ কৰি চাও। তুমি বাধা নিদিবা।”

কন্নকীৰ চকু তিৰবিৰাই উঠিল, চকুৰ পানীৰে : “তুমি ইমান দিনৰ মূৰত উলটি আহিছা, তোমাৰ আৰু মোৰ মাজৰ ব্যৱধানটো সেঁৰৰাই দিবলৈকে নেকি ? তোমাৰ বা মোৰ সম্পত্তিৰ মাজত কিবা জানো পাৰ্থক্য আছে ?”

“নেকান্দিবা কন্নকী, - তুমি যি ভাল দেখা, মই তাকেই কৰিম। মোক এতিয়া সুদূৰ মাদুৰালৈ যাবলৈ বিদায় দিয়া। মই এই বছৰটোৰ ভিতৰতে উলটি আহিম।”

“ময়ো তোমাৰ লগতে যাম। এদিনৰ কাৰণে, এক মুহূৰ্তৰ কাৰণেও মই তোমাৰ পৰা আৰু আঁতৰি থাকিব নোৱাৰো।”

“তুমি ইমান দূৰ বাট বুলিবা কেনেকৈ ? মাদুৰা নগৰী ভালেমান দূৰ, বহুত নদী, পৰ্বত, হাবি জঙ্গল অতিক্ৰম কৰি যাব লাগিব। বাটত কিমান যে বনৰীয়া হিংস্ৰ জন্তু আমি পাম ?”

“সকলোবোৰ বিপদ-বিঘিনি সহ্য কৰিবলৈ মই সাজু। সেইখিনি মনৰ বল মোৰ আছে। তোমাৰ লগত যাবলৈ মই প্ৰস্তুত।”

“তেন্তে আজি নিশাই আমি সকলোৰে অজ্ঞাতে ইয়াৰ পৰা আঁতৰি যাম, উষাদেৱীৰ উদয়ৰ আগে আগে।”

দাক্ষিণাত্যলৈ

পুৱতি নিশা কভালান, কন্নকী, দুয়ো নগৰ এৰি বাহিৰ ওলাল। বাটত বিষ্ণু আৰু শিৱৰ মন্দিৰ তেওঁলোকে একোটা সেৱা জনাই গ'ল। সাতোটা বৌদ্ধবিহাৰ, লগতে বৌদ্ধবৃক্ষ জোপাও পাৰ হৈ গ'ল। অৱশেষত অশোকবৃক্ষ জোপাই গাম্ভীর্য বঢ়োৱা জৈন মন্দিৰটোও অতিক্ৰম কৰি গল। সকলোৰে অন্তত নগৰৰ উপৰ সীমান্তদ্বাৰ, ৰাজ-উদ্যান, কুঞ্জবন আদিও পাৰ হৈ তেওঁলোক বাট বুলিবলৈ ধৰিলে।

দুয়ো গৈ এটা আহল-বহল, ওখ বাটত উপনীত হল, কেউকাষে ওখ, ওখ গছৰ ক্ৰম। এই বাটটোৰেদিয়েই গৈ থাকিলে কাৱেৰী নৈৰ ঘাট পাব পাৰি। ইয়াৰ পিছত তেওঁলোক এখন আশ্ৰম পালে গৈ। এইখন আশ্ৰমতেই জৈন ধৰ্ম্মৰ পূজাৰিণী কভান্দী থাকে। কেতিয়াও কন্নকীয়ে ইমান দূৰ একেৰাহে খোজ কঢ়া নাই। ভাগৰত লালকাল হৈ তেওঁ সুধিলে : "মাদুৰালৈ আৰু কিমান বাট ?"

"আৰু বেচি বাট নাই, সোণ।"

আশ্ৰমত দুয়ো প্ৰৱেশ কৰি পূজাৰিণীক সেৱা জনালে। কভান্দীয়ে তেওঁলোকক ভালকৈ নিৰীক্ষণ কৰি চালে। অৱশেষত সুধিলে : "তোমালোক কোনোবা উচ্চ পৰিয়ালৰ মানুহ, নহয় ? এইদৰে খোজকঢ়া অভ্যাস তোমালোকৰ একেবাৰেই নাই, মই বুজিছোঁ। এনেদৰে বাৰু অনাই-বনাই ফুৰিছা কিয় ?"

কভালানে উত্তৰ দিলে "জীৱিকা উপাৰ্জনৰ পথ বিচাৰি আমি মাদুৰালৈ ওলাই আহিছো।"

"মাদুৰালৈ ? এই আলসুৱা ছোৱালীজনীয়ে বাটত বৰ কষ্ট পাব। অৱশ্যে যাত্ৰা কৰি যেতিয়া ওলাই আহিছা, যোৱাটো নিশ্চয় সমীচীন হব। সেই বিখ্যাত মাদুৰা নগৰলৈ যাওঁ যাওঁ বুলি ময়ো ভালেমান দিনৰ পৰা সঙ্কল্প কৰিছো। তালৈ গৈ আমাৰ পৰম দেৱতা অৰিভনক পূজা কৰা, জৈন ঋষি-মুনি সকলৰ মুখত ধৰ্ম্ম ব্যাখ্যা শুনা, এইয়ে হৈছে মোৰ সেই ঠাইলৈ যাবলৈ ওলোৱাৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য ।"

কথাষাৰ শুনি কভালানে বৰ ৰং পালে : "আপুনি তেন্তে এতিয়াই ওলাওক। আপোনাক লগ পালে আমাৰ চিন্তা বহুতখিনি পাতলিব।"

"আমাৰ বাট বিচাৰি উলিওয়াটো কিছুদূৰ টান হ'ব, বুজিছা ? হাবিৰ মাজৰ বাটটোৱেদি গলে এওঁ ভালেখিনি সুবিধা পাব। ৰ'দৰ প্ৰকোপৰ পৰাও হাত সাৰিব পাৰিব। বাটত ভালেমান ফলমূলো পোৱা যাব। বাট কিন্তু সাৱধানে বুলিব লাগিব। হাৰিৰ মাজত চিকাৰীয়ে খান্দি থোৱা ডাঙৰ ডাঙৰ খাল, ফান্দ, এইবোৰ আমি পাম। হাবিৰ মাজেদি নগৈ পথাৰৰ মাজৰ মুকলি বাটেদি যদি যাওঁ, তাতে আকৌ সাপৰ ভয়। এই দুটা বাটৰ বাহিৰে আৰু বাট নাই। আমি এই হাবিৰ মাজৰ বাটটোৱেদিয়েই যাব লাগিব। যাওঁতে মাথোন অলপ সাৱধান হব লাগিল।"

কথা শেষ কৰিয়েই পূজাৰীয়ে হাতত ভিক্ষাৰ জোলোঙাটো আৰু কেইটামান ম'ৰা চৰাইৰ পাখী ললে। যাত্ৰাৰ পূৰ্ব্বে পঞ্চৰিধ জৈন গুৰুলৈ সেৱা জনাই যাবলৈ ওলাল। তেওঁৰ লগে লগে কভালান, কন্নকীয়েও বাট বুলিলে।

কাৱেৰী নৈৰ পাৰে পাৰে তেওঁলোক যাবলৈ ধৰিলে। যাওঁতে বাটত কাৱেৰী নৈৰ পৰা পথাৰৰ বুকুলৈ পানী তোলা নানা বিধ কৌশল চকুত পৰিল। পথাৰবোৰত নানা তৰহৰ খেতি - ফল, ধান, কুঁহিয়াৰ ইত্যাদি। নৈৰ

পাৰত জাকে জাকে চৰাই-হাঁহ, বগলী, পানী কাউৰী, ভাটো ইত্যাদি। ইয়াৰ উপৰিও বাটত যে সাপ কেকোঁৰা ইত্যাদিও পোৱা নাছিল, এনে নহয় । দূৰণিৰ পথাৰত জাকে জাকে গৰু-ম'হ। ৰ'দত দেই পুৰি শ্ৰম কৰা খেতিয়কবোৰ। আনফালে দেখিবলৈ পালে - গাভৰুহঁতে পথাৰত লেছেৰি বুটলিছে। ধেমালিতে ইজনীয়ে সিজনীয়ে গালৈ বোকা ছটিয়াইছে। মৃদুধ্বনিত সূৰৰ লহৰ তুলিছে। হালোৱাই হাল বাইছে, - মুখত গীতৰ সুৰ। মানুহে ভঁৰালত কাম কৰিছে, তাতো মুখত বনৰীয়া সুৰ।

মানুহবোৰৰ ফালে আঙুলিয়াই কভান্দীয়ে সহযাত্ৰী দুজনাক ক'লে : "কৃষিয়েই মানুহৰ প্ৰধান সম্পদ। কৃষিয়েই মানুহৰ প্ৰধান বাণিজ্য। কৃষকেই সমাজৰ ঘাই খুটা। কৃষকৰ পতন মানেই সমাজৰে পতন। কৃষকহে আচলতে স্বাধীন। আন সকলোবোৰেই একপ্ৰকাৰ পৰাধীন। কৃষকে অন্ন বিচাৰি কেতিয়াও আনৰ ওচৰত হাত পাতিব নেলাগে। তেওঁলোকেই আমাক অন্ন দান কৰে। সমাজৰ এনে এটা আৱশ্যকীয় অঙ্গ, তেওঁলোকৰো জীৱন কেনে কঠিন।"

ধুনীয়া ঘৰৰ গাওঁৰবৰ দলটোৱে ক্ৰমাৎ অতিক্ৰম কৰিলে। এই গাওঁবোৰতেই ব্ৰাহ্মণসজ্জনৰ বাস। ব্ৰাহ্মণৰ পূজা-পাতল, যজ্ঞাদিৰ ধূপ-ধূনাই আকাশখন মেঘাচ্ছন্ন কৰি থৈছে। ঘৰবোৰ যেনিবা কুঁৱলীৰে আগুৰি থকা একোটা সৰু সৰু টিলাহে। আকাশ আৱৰি থকা এই যজ্ঞ ধোঁৱাৰ মেঘবোৰ দেখি কভালানে কৈ উঠিল "এই ব্ৰাহ্মণসজ্জনে ইচ্ছানুযায়ী কিজানি ধৰণীৰ বুকুত বৃষ্টিপাতে কৰাব পাৰে।"

এই গাওঁবোৰ অতিক্ৰম কৰাৰ পিছত তেওঁলোকৰ চকুত পৰিল আকৌ কিছুমান সমৃদ্ধিশালী কৃষকৰ গাওঁ। প্ৰত্যেকটো ঘৰৰ দুৱাৰ মুখতেই একোখনকৈ কুঁহিয়াৰশাল, চোতালত একোটা পৰ্বত আকাৰ শস্যৰ দ'ম।

খৰকৈ নগৈ তেওঁলোকে নিতৌ অলপ অলপকৈ বাট বুলি যাবলৈ ধৰিলে। এনেকৈ কেইবাদিনো অতিবাহিত হোৱাৰ শেষত শ্ৰীৰঙ্গম বোলা নগৰখনত তেওঁলোকে প্ৰৱেশ কৰিলেগৈ। সেই নগৰতে এজন জৈন মুনিৰ লগত তেওঁলোকৰ সাক্ষাত হল। কভান্দী আৰু সহযাত্ৰী দুগৰাকীয়ে মুনিজনক সেৱা জনালে। “আমাৰ যেন সকলো পাপ মোচন হয়”, এইবুলি প্ৰাৰ্থনাও জনালে। কভালান আৰু কন্নকীক দেখা মাত্ৰকে অন্তৰ্যামী মুনিৰ আত্মালোকত তেওঁলোকৰ অতীত জীৱনৰ শোকাৱহ কাহিনী উজলি উঠিল। তেওঁ সিদ্ধ মুনি। পাৰ্থিৱ দুখ শোক, হাঁহি অশ্ৰু, - সকলো বিষয় বাসনা জয় কৰিছে। মুনিৰ চকুত অতীত যেনেকৈ উজলি উঠে, ভৱিষ্যতো তেনেকৈয়ে উজলি উঠে। মুনিয়ে অন্তৰ দৃষ্টিত ধৰা পৰা আগন্তুক একো কথাকে তেওঁলোকক জানিবলৈ নিদিলে, নাইবা সেই যাত্ৰাৰ পৰা বিৰত থাকিবলৈকো উপদেশ নিদিলে। মাথোন কলে : “কভান্দী, সকলো প্ৰাণীয়েই কৰ্ম্মফল ভুগিবই লাগিব। অসং কৰ্ম্মৰ প্ৰতিদান অসৎ ফল, সৎ কৰ্ম্মৰ প্ৰতিদান সৎ, - এইটো অৱশ্যম্ভাৱী কথা। জীৱনটো প্ৰচণ্ড ধুমুহাৰ সমুখৰ এটা বন্তি। যি কোনো মুহূৰ্ততে ই নুমাই যোৱা সম্ভৱ। ভগৱৎ উপাসানা, সৎ ধৰ্মত মনোনিবেশ ইত্যাদিৰ সহায়তহে জীৱনৰ ক্ষুদ্ৰ গণ্ডী অতিক্ৰম কৰিব পাৰি।” কভান্দীয়ে কলে : “সত্যৰ প্ৰতি মোৰ প্ৰৱল অনুৰাগ। ভগৱান অৰিভন হৈছে মোৰ ইষ্ট দেৱতা। তেওঁৰ চৰণ কমলত মই আশ্ৰয় বিচাৰো।” মুনিয়ে আশীৰ্বাদ দিলে : “তোমাৰ মোক্ষ লাভ হওক।”

কেউগৰাকী যাত্ৰী একেলগে কাৱেৰী নৈ পাৰ হল। দক্ষিণ পাৰত তেওঁলোকৰ চকুত পৰিল, - মনোৰম উদ্যান, সুশোভন মন্দিৰসমূহ। কভালান আৰু কন্নকী দুয়ো উদ্যানৰ মাজে মাজে বিচৰণ কৰিবলৈ ধৰিলে, - মৰ্ত্তত যেন ৰতি-কামদেবৰহে যুগল মূৰ্তি। সেই সময়তে সেই ফালেদি লগত এজনী তিৰোতা লৈ এটা লুৎসা প্ৰকৃতিৰ মানুহ গৈছিল। যুটীয়া

জীৱনৰ এনে এক মনোৰম ছবি দেখি সি বিদ্ৰুপৰ সুৰেৰে কভান্দীক সুধিলে : “এই দুটা কোন কামদেৱ আৰু ৰতি নেকি ?” “তেওঁলোক কোনো দেৱতা নহয়। তেওঁলোক মোৰেই সন্তান।” এই বুলি কভান্দীয়ে উত্তৰ দিলে।

কথাষাৰ শুনি সিহঁতে বিদ্ৰুপৰ সুৰত কবলৈ আৰম্ভ কৰিলে : “দেৱী, বৰ আচৰিত কথা। কেতিয়াবা একে মাতৃৰ সন্তানক স্বামী স্ত্ৰী হিছাপে পোৱাটো জানো সম্ভৱ ?” এনে এটা উপহাসমূলক কথা শুনি কন্নকীয়ে চকু দুটা মুদি দিলে। কভান্দীৰ খং উঠি গ’ল। তেওঁ সিহঁতক অভিশাপ দিলে, - এই বিদ্ৰুপৰ প্ৰায়শ্চিত্ত হিছাপে শিয়াল শিয়ালীলৈ ৰূপান্তৰিত হৈ সিহঁত ওচৰৰে কঁইটীয়া বনত বাস কৰিব।

চকুৰ আগতে এনে এটা অভূতপূৰ্ব ঘটনা দেখি কন্নকী কভালানে ভক্তিভাৱে কভান্দীক সুধিলে : “সিহঁতৰ এই দোষ সম্পূৰ্ণৰূপে অজ্ঞতাৰ বাবে নহয় জানো ? হে দেৱী, এই পাপ সিহঁতৰ কেতিয়া মোচন হ’ব ?”

“আজিৰ পৰা এবছৰৰ পিছত সিহঁতে এই অভিশাপৰ পৰা মুক্তি পাব।” ইয়াৰ পিছত তিনিও উৰয়ৰ বা বাৰানম নগৰলৈ যাত্ৰা কৰিলে। বাটত কভান্দীয়ে সুধিলে : “এই পুৰণি নগৰখনৰ নাম বাৰানম কিয় হল, জানা নে ?”

“ওঁহো, নেজানো। অনুগ্ৰহ কৰি কব নে কিয় হ’ল ?”

কভান্দীয়ে কবলৈ আৰম্ভ কৰিলে : “পূৰ্বে এই নগৰখন আছিল এখন বৃহৎ হাবি ! ইয়াতে দুটা ঘনচিৰিকা চৰায়ে গছ এজোপাত বাহ সাজি পোৱালি জগাইছিল। ভৰদুপৰীয়া এদিন ৰ’দৰ তাপত এই গছজোপাৰ তলতে এটা হাতী জিৰাইছিলহি। বাহটোত চৰাইজনীয়ে কণী উমনি দি থকা দেখিও হাতীটোৱে উলাহতে ডালটো আঁজুৰি ভাঙি পেলালে। কণী কেইটা মাটিত পৰি চুৰমাৰ হল। চৰাই কেইটাই চিঞৰত গছৰ পাত সৰুৱালে।

শেষত উপায়ন্তৰ হৈ সিহঁতে ওচৰ চুবুৰীয়াহঁতৰ লগত, -মৌ-মাখি বাঢ়ৈ টোকা, ভেকুলী, এইবোৰৰ লগত পৰামৰ্শ কৰিলে। সকলোৱে একগোট হৈ হাতীটোৰ এই নিৰ্মম ব্যৱহাৰৰ বাবে উপযুক্ত শাস্তি বিহিবলৈ ঠিৰাং কৰিলে। মৌ-মাখি কেইটাই হাতীটোৰ চকুৰ আগত ভোন-ভোনাবলৈ ধৰিলে। ভয়ত সি চকু মুদি দিলে। এই সুযোগতে বাঢ়ৈটোকাজনীয়ে খোট মাৰি থাপতে তাৰ চকু এটা উলিয়াই আনিলে। হাতীটোৱে উচাপ খাই আনটো চকু মুদি দিলে। বাঢ়ৈটোকাজনীয়ে সুবিধাই পালে। আনটো চকুও তাৰ চকুৰ নিমিষতে উলিয়াই আনিলে। হাতীটো বিষত জৰ্জৰিত হৈ লৰি ফুৰিবলৈ ধৰিলে, - পানী বিচাৰি। কিজানিবা পানীত চকু দুটা ধুলে বেদনাৰ উপশম পায়েই। এই দৰে উন্মত্ত ভাবে পানী বিচাৰি সি পৰ্বতৰ টিঙে টিঙে লৰি ফুৰিবলৈ ধৰিলে। এনেতে ভেকুলীটোৱে পূৰ্বৰ দিহা মতে তলৰ পৰা টোৰটোৰাবলৈ ধৰিলে। ভেকুলীৰ মাত শুনি হাতীটোৱে পানী পোৱাৰ আশাত টিঙে টিঙে লৰিবলৈ ধৰিলে। অৱশেষত অকস্মাৎ পৰ্বতৰ এটা টিঙৰ পৰা চকুৰে মনিব নোৱাৰা তললৈ সাউতকৈ সি সৰি পৰিল। এই দৰেই এই অশোভনীয় আচৰণৰ হাতীটোৰ মৃত্যু ঘটিল। এই স্থানতেই তাৰ মৃত্যু হৈছিল। শিৱি ৰাজ্যৰ বংশধৰ চোলা ৰজাই ঠাই ডোখৰক ‘বাৰানম’ নাম দি ৰাজধানী পাতিলে। ইয়াৰ অৰ্থ হৈছে, ৰাজ্যত অন্যায় অবিচাৰৰ কোনো স্থান নাই।

ঘটনাটো শুনি কভালানে মনত পৰম আনন্দ পালে। অৱশেষত নিজৰ সকলো দুখৰ কাহিনী তেওঁ কভান্দীক বিবৰি কলে। বেদনাময় এই কথাখিনিত অন্তৰ তেওঁৰ বিষাদেৰে উপচি পৰিল। কভান্দীয়ে কভালানক অশ্বাস দিবলৈ ধৰিলে, - বহুত সজ কথাৰে। শাস্ত্ৰাদি পৰা উদ্ধৃত কৰি। “কওকচোন, মোৰ নিচিনা পাপাত্মাৰ পৰিত্ৰাণ ক’ত ?”

“অন্তৰ পৱিত্ৰ ৰাখা। অপৱিত্ৰ অন্তৰ সকলো দুখ-শোকৰ আধাৰ। পৱিত্ৰ আত্মাই জীৱন জ্যোতিৰ্ময় কৰি তোলে।”..

“অৰিভন দেৱতাৰ চৰণত কাতৰ প্ৰাৰ্থনা জনালে মোৰ পাপ খণ্ডন হব নে বাৰু ?”

“নিশ্চয় হব। অন্তৰত ভক্তি লৈ সেৱা ধৰ্ম ধৰা। এইয়ে মুক্তিৰ একমাত্ৰ পথ।” কভালানে আকৌ সুধিলে : “প্ৰকৃততে অসত্যৰ বিৰুদ্ধে সত্যৰ চিৰকাল অভিযান চলিব নে ?”

কভান্দীয়ে : “নিশ্চয় চলিব, শুনা।”

“ডাৱৰ আঁতৰি হয় ভানু জ্যোতিৰ্ময়,
দিনৰ শেষত হয় জোনৰ উদয়।
সত্যৰেই লীলাভূমি জগততএই,
চিৰকাল হয় হেৰা সত্যৰেই জয়।
অসত্যৰ পদক্ষেপ ভীষণ গতিৰ,
অসত্যৰ অভিযান বিপুল ভঙ্গীৰ।
সত্যই সকলো ভাঙি কৰে চুৰমাৰ,
উজলায় স্বৰ্গ-জ্যোতি সৰগ সুধাৰ।”

মাদুৰ নগৰী

অশোক গছজোপাৰ ছাঁত অৱস্থান কৰি কভান্দীয়ে জৈন প্ৰণালীৰে প্ৰাৰ্থনা জনালে। প্ৰাৰ্থনাৰ অন্তত সৎ-অসৎ জীৱন লৈ কিছু আলোচনা চলিল ! সেই নিশাটো তাতে শেষ কৰি ৰাতি নৌ পুৱাওঁতেই তেওঁলোকে আকৌ যাত্ৰা কৰিলে, মাদুৰালৈ বুলি। সূৰ্যোদয়ৰ মুহূৰ্তত এক কুঞ্জবনত তেওঁলোক উপনীত হ'ল। ডাঙৰ এটা পুখুৰী। ওচৰতে এখন শিলেৰে সজোৱা উপাসনাৰ বেদী। তাতে তেওঁলোকৰ ব্ৰাহ্মণ এজনৰ লগত সাক্ষাত হ'ল। সেই ব্ৰাহ্মণৰ পৰাই যাত্ৰীদলটোৱে পান্ধ্য ৰাজ্যৰ বিষয়ে যাৱতীয় খা-খবৰ ললে। তেওঁ পান্ধ্যাধিপতি নেদাম ছেলিয়ামক প্ৰশংসা কৰি ক'লে : "এই-জনা নৃপতিয়ে আৰ্যসকলক পৰাস্ত কৰি বিৰাট খ্যাতি আৰ্জ্জিছে। এওঁৰ কণ্ঠদেশ ফুলৰ মালাৰে সু-শোভিত। বিজয়ী পতাকাত মৎস্য চিহ্ন অঙ্কিত। এওঁৰ পৰাক্ৰমৰ কাহিনী হিমালয়ৰ পৰা আৰম্ভ কৰি সমুদ্ৰতীৰ পৰ্যন্ত ব্যাপ্ত হৈ আছে ! এই জনা নৃপতিৰ বিচাৰ অতি কঠোৰ। তেওঁৰ ৰাজ্যত অসৎ জনৰ কোনো স্থান নাই। ৰাজ্যখন অতি সমৃদ্ধিশালী।"

কভালানে ব্ৰাহ্মণক সুধিলে : "আপোনাৰ অতীত গৃহভূমি ক'ত? ইয়ালৈ কিয় বা আহিছিল, জানিব পাৰো নে ?"

"মোৰ আদিম বাসস্থান কুতূমণি পৰ্বতৰ মনকদূতত। তিৰোপতি, ৰামেশ্বৰ, কুমাৰী, মাদুৰা, শ্ৰীৰঙ্গম আদি তীৰ্থস্থান মই পৰ্যটন কৰি আহিছো। কাৱেৰী নৈৰ ওপৰত তিৰোথি নামেৰে ওপঙি থকা এটা মন্দিৰ আছে। তাতে বিষ্ণুৰ অনন্তশয়ন মুৰ্তি দৰ্শন কৰি আহিছো।"

কভালানে ব্ৰাহ্মণজনৰ পৰা মাদুৰালৈ যোৱা বাট সুধি ললে। তেওঁৰ মতে ইয়ালৈ যোৱ অতি সুন্দৰ পথটো হৈছে হাবি, পথাৰ, মৰুভূমি আদি

অতিক্ৰম কৰি। বাটত যাওতে তিৰোয়ন কুণ্ডমত সুন্দৰ গুহা, পুখুৰী আদি পোৱা যায়। পুখুৰী তিনটাত, - সাৰাভনম, ভৱকৰণি, ইষ্টসিদ্ধিত স্নান কৰি মানৱে পৰম-ৰূপৰ জ্যোতি পায়। বাটত যাওঁতে ঘোৰ অৰণ্যত থকা বনদেৱীসকলেও কভালানক আহুকাল দিব পাৰে। তাৰ বাবে তেওঁ সতৰ্কতা অৱলম্বন কৰা উচিত। বাটত যাওঁতে পোৱা তিৰোয়ন কুণ্ডমত পূজাপাতল কৰি যাবলৈকো তেওঁলোকক উপদেশ দিলে।

কভান্দীয়ে কলে : "আমাৰ সেই গুহাবোৰ পৰিদৰ্শন কৰা বা পুণ্য সলিলত স্নান কৰা উদ্দেশ্য নহয়। সত্য আৰু অহিংসাৰ মাজেদি জীৱন অতিবাহিত কৰি জানো পুণ্য অৰ্জন কৰিব নোৱাৰি ?

"আপোনাসকলে যি ভাল দেখে তাকেই কৰক। ভগৱানৰ অসীম, অনন্ত ৰূপ দৰ্শন মানৱৰ পক্ষে দুঃসাধ্য।"

যাত্ৰা আকৌ আৰম্ভ হল। দুপৰীয়া পিয়াহত লালকাল দি কভান্দী কন্নকী গছ এজোপাৰ তলতে জিৰণি ললে । কভালানে পানী বিচাৰি ওচৰত জলাশয় এখনলৈ গল।

এনেতে বনকুঁৱৰী এজনীয়ে মায়া কৰি বসন্তমালাৰ ৰূপ লৈ কান্দি কাটি কবলৈ ধৰিলে : "মাধৱী কান্দি কাটি অস্থিৰ হৈছে। তেওঁ মোক নানা প্ৰকাৰে ভৰ্ৎসনাও কৰিছে। মাধৱী এতিয়া মূৰ্চ্ছিত অৱস্থাত। মাজে মাজে ব্যাকুল হৈ তেওঁ চিঞৰি উঠে : "নৰ্তকীৰ জীৱন ঘৃণনীয়, নৰ্তকী সকলোৰে অনাদ্ৰিতা।" ব্ৰাহ্মণজনৰ কথা তেওঁৰ স্মৰণ হ'ল। ততালিকে তেওঁ শক্তিৰ মন্ত্ৰ এফাকি উচ্চাৰণ কৰিলে। মন্ত্ৰ শুনাৰ লগে লগে বনদেৱীয়ে নিজ ৰূপ ধাৰণ কৰি কভালানৰ ওচৰত ক্ষমা বিচাৰিলে। লগতে এই ঘটনাটোৰ কথা কন্নকী আৰু কভান্দীৰ আগত ব্যক্ত নকৰিবলৈকো মিনতি জনালে।

পদুমপাত এখিলাত কভান্দী আৰু কন্নকীলৈ কভালানে পানী আনিলে। ৰ'দৰ তাপ অতি প্ৰখৰ হোৱাত সেই দিনালৈ তেওঁলোক আগ নেবাঢ়িলে। জিৰণি লওঁ বুলি তিনিওজনে এটা কালী মন্দিৰত প্ৰৱেশ কৰিলে । এই মন্দিৰটো আছিল 'মৰাভা' সকলৰ। অতি সমাৰোহেৰে দস্যুৰ দলে ইয়াতেই পূজা অৰ্চনা কৰে।

সন্ধ্যাৰ লগে লগে সেই মন্দিৰত দেৱীৰ পূজা-অৰ্চনা চলিল। এগৰাকী যুৱতীয়ে কালীৰ ৰূপ ধাৰণ কৰিলে। যুৱতীগৰাকী আছিল সেই মন্দিৰৰে পূজাৰীৰ বংশৰ। প্ৰত্যেক বছৰেই এই বংশৰ পৰাই একোজনকৈ মানুহ বলি দিয়া হয়, - দেৱীৰ আগত । নৰ্তকী গৰাকীৰ শৰীৰৰ আভৰণ আছিল এখন ব্যাঘ্ৰচৰ্ম। শিঙাল হৰিণ এটাৰ পিঠিত আৰোহণ কৰি তেওঁ প্ৰৱেশ কৰিলে। নাচনীৰ হাতত এখন ধনু। বেণীত এটা গাহৰীৰ দাঁত। ৰূপৰ এটা অৰ্ধচন্দ্ৰও। ডিঙিত বাঘৰ দাঁতৰ এধাৰ মালা ! সমুখত শালিনী নামৰ এগৰাকী নৰ্তকীয়ে নাচিবলৈ ধৰিলে। নাচোনৰ তালে তালে তাইৰ মুখৰ পৰাই কিছুমান কথা নিজে নিজে নিগৰি পৰিল। "নগৰবোৰত মানুহৰ সমৃদ্ধি দিনক দিনে বৃদ্ধি পাইছে। আনহাতে মৰাভাসকল, তোমালোক দিনক দিনে নিশকতীয়া হৈ পৰিছা। সাধাৰণ মানুহৰ দৰে তোমালোক শান্ত হৈ পৰিছা। তোমালোকৰ দৰে পৰাক্ৰমী এটা ফৈদৰ এইয়া কি যে শোকলগা পতন ! স্বাধীন ভাবে যদি জীৱন যাপন কৰিব খোজা, তেন্তে দেৱীৰ পূজাঅৰ্চনা কৰা।"

শালিনীৰ কথাত অনুপ্ৰাণিত হৈ কিছুমান মৰাভা যুৱক অগবাঢ়ি আহিল। হাতৰ তৰোৱালেৰে খোচ মাৰি কপালৰ তেজ নিজে উলিয়াই দেৱীৰ চৰণত সানি দিলে। শালিনীয়ে তেওঁলোকক আশ্বাস বাণী শুনালে। "তোমালোকৰ এই ভক্তি প্ৰদৰ্শন দেৱী মুগ্ধ হৈছে। এতিয়াৰ পৰা এমাহৰ অন্তত তোমালোকৰ অভিযান সাৰ্থক হব। পান্ধ্য ৰাজ্যৰ ন্যায়পৰায়ণতাৰ অন্ত

পৰিব। তোমালোকে সেই পতনৰ পৰা বহুত ধন-সম্পত্তি লুণ্ঠন কৰি আনিবলৈ সক্ষম হব।”

তাৰ পাচত ভয়ত কুচিমুচি হৈ থকা কন্নকীৰ ফালে চাল নৰ্তকী গৰাকীয়ে কলে : “ইয়াতেই আছে এই গৰাকী নাৰী। এওঁ হব হব সমগ্ৰ তামিল দেশৰ আৰাধ্যা দেৱী।” কথাষাৰ শুনি কন্নকীয়ে মাথোন স্বামীৰ কাণে কাণে কলে : “কেনে অসম্ভৱ।”

এইদৰেই নৃত্য-গীতৰ অন্ত পৰিল। সুৰাপান, বলিদান আদিৰ সৈতে উৎসৱৰে অন্ত পৰিল। নিশা ভালেমান হ’ল । কভালানে ৰাতিয়েই যাত্ৰা কৰাৰ প্ৰস্তাৱ দিলে : “দিনত বেলিৰ প্ৰখৰ তাপত কন্নকীৰ পক্ষে খোজ কঢ়াটো অসম্ভৱ হব। আমি পাৰিম তেওঁ নোৱাৰে।”

এইদৰে যাত্ৰা কৰি পিছ দিনা তেওঁলোক এখন গাৱঁত উপনীত হল । এই গাওখন কিছুমান ব্ৰাহ্মণৰ। বৰ্ত্তমান তেওঁলোকৰ ব্যৱসায় হৈছে সঙ্গীত আৰু নৃত্য। গাৱঁৰ মুখিয়াল মানুহজনৰ ঘৰতে কভান্দী আৰু কন্নকীক বিশ্ৰাম লবলৈ দিহা কৰি দি কভালান ওলাই গ’ল, স্নানাদিৰ কাৰণে। বাটত মাধৱীয়ে তেওঁৰ অন্বেষণত পঠোৱা কুশিকৰৰ লগত সাক্ষাত হল।

“অৱশেষত ইমান অন্বেষণৰ পাচত তোমাক লগ পালো,বঢ়িয়া কথা। এটা কথা জানা নে নেজানা ? তোমাৰ যে পিতৃ-মাতৃ শোকত তেনেই বিহ্বল। আত্মীয়স্বজনো কান্দি কাটি তেনেই উদ্বাউল। তোমাক বিচাৰি পিতাৰাই কেউদিশে মানুহ পঠাইছে। পুহৰ নগৰীৰ অৱস্থা আজি তাহানি ৰামৰ বনবাসত ম্ৰিয়মান হোৱা অযোধ্যা প্ৰায়। বসন্তমালৰ পৰা নিষ্ঠুৰ এই সংবাদ পাই মাধৱী একেবাৰে মুৰ্চ্ছিতা। মই কত বুজনি দিলো, - তাৰ কোনো প্ৰতিফলই নহল। মাধৱীয়ে মোক মাথোন কৈছে : মই আপোনাৰ চৰণত ধৰিছো, - এই বিৰহ-অনলৰ পৰা মোক ৰক্ষা কৰক। এই পত্ৰখনত

কিবা লেখি তেওঁ মোক কলে মোৰ প্ৰাণৰ দেৱতাক দিব। দাক্ষিণাত্যত মই তোমাৰ অন্বেষণত ভ্ৰমিলো। ইমান কষ্টৰ অৱশেষত এইয়া তোমাৰ লগত মোৰ সাক্ষাত। মণিমেখলাইয়ে তোমাক মুখেৰেই কবলৈ কৈছে : দেউতা, মোৰ ওচৰলৈ ঘূৰি আহা। মাৰ দোষৰ বাবে তুমি মোক পৰিত্যাগ কৰিলা কিয় ? মায়েতো একো দোষ লগাওঁ বুলি লগোৱা নাছিল। সোনকালে গুছি আহা, –আমি সকলোটি, তুমি, মই, মা, কন্নকী মা, – এই সকলোটিয়ে একেলগে আনন্দত দিন অতিবাহিত কৰো আহা।”

কথা শুনি কভালানৰ অজ্ঞাতসাৰে চকুলো নিগৰি পৰিল। “তাই ভালে আছে নে ?”

“ভালে আছে, কিন্তু তাই যে ইমান কান্দিছে। মাধৱীৰো সেই একে অৱস্থা। কোনো নাৰীকে কেতিয়াও মই ইমান শোকাতুৰা হোৱা দেখা নাছিলো। এইখন মাধৱীৰ চিঠি।”

পত্ৰৰ সংস্পৰ্শত মাধৱীৰ মধুৰ স্মৃতি তেওঁৰ চকুৰ আগত ওপঙি উঠিল। “মোৰ দোষ ক্ষমা কৰা। অন্তৰ মোৰ পৱিত্ৰ। মই কেৱল ধেমালিহে কৰিছিলো। তোক বেজাৰ দিওঁ বুলি দিয়া নাই। মোৰ ভুলৰ কাৰণে আজি তুমি পিতৃ-মাতৃ, স্বদেশ সকলো পৰিত্যাগ কৰি পৰ্বতে প্ৰান্তৰে অনাই বনাই ফুৰিছা। উলটি আহা, মোৰ সোণ, উলটি আহা। মোক শান্তি দিয়া। মোক জীয়াই থাকিবলৈ দিয়া।”

চিঠি পঢ়ি কভালানে এক দীৰ্ঘ নিশ্বাস পেলালে। “প্ৰকৃততে মাধৱীৰ গাত কোনো দোষ নাই।” এই বুলি তেওঁ কুশিকৰৰ হাতত এখন চিঠি দিলে। “এই পত্ৰখন মোৰ পিতৃ-মাতৃক দিব। মাধৱীক যাতে তেওঁলোকে দোষাৰোপ নকৰে মই ইয়াকেই বিচাৰো। মোৰ আৰু কন্নকীৰ বিষয়ে তেওঁলোকে যাতে অকণো চিন্তা নকৰে। পুহৰ নগৰীত মই দৰিদ্ৰৰ বাস

কৰিবলৈ নিবিচাৰো। মাদুৰাত ধন আৰ্জিহে মই দেশলৈ উলটিম। এই সংবাদ মাধৱী, মণিমেখলাইকো দিব। মণিক মই আশীৰ্বাদ কৰিছো - তাই যাতে ধৰ্মপৰায়ণা হয়।

কুশিকৰে কাৱেৰী পট্টমলৈ প্ৰত্যাগমন কৰিলে। কভালান, কন্নকী কভান্দীৰ ওচৰ পালেগৈ। ব্ৰাহ্মণসকলে তেতিয়া দুৰ্গাদেৱীৰ উপাসনা কাৰ্যত ব্যস্ত। নৃত্য-গীতৰ পয়োভৰ চলিছে। হাতত বীণখন তুলি লৈ কেইটামান স্তুতি গীত গাই কভালানে সকলোকে মোহিত কৰিলে। এনেতে শিৱি আৰু মিনাক্ষী মন্দিৰৰ ডবাৰ শব্দ, বেদমন্ত্ৰ উচ্চাৰণ তেওঁলোকৰ কাণত আহি পৰিলহি। ঘোঁৰা, হাতী, ৰথ, – এইবোৰৰ সমাবেশ হ'ল। এই সমাবেশৰ ধ্বনিত আকাশ মুখৰিত হ'ল। নগৰবাসী সকলে তাত আজি সমবেত। সেই শব্দধ্বনি তৰঙ্গ কল্লোলৰ দৰে উটি আহি তেওঁলোকৰ কাণত পৰিলহি। কাষৰৰ উদ্যানবোৰৰ শোভাৰাশি উচলি পৰিল। নৈৰ পানী পূজাৰ ফুলেৰে উপচি পৰিল। কভালানে চিঞৰি উঠিল : "এইয়া যে পুষ্প সলিল।"

তাৰ পিচত তিনিও এখন নাৱত উঠি পাৰ হ'ল। সিপাৰত এখন ফুলে-ফলে জাতিষ্কাৰ উদ্যান। তাতে তেওঁলোকে বিশ্ৰাম কৰিলেগৈ। নগৰত অৱস্থিত প্ৰত্যেক গৰাকী দেৱ-দেৱীৰ মন্দিৰৰ উদ্দেশ্যে তেওঁলোকে সেৱা জনালে। ধীৰ মন্থৰ গতিৰে অৱশেষত তেওঁলোক গছৰ শাৰীবোৰ পাৰ হৈ গ'ল। নগৰৰ দাঁতিকাষৰীয়া ঘৰ, ধানৰ পথাৰ, পুখুৰী, উদ্যান, - এই এটাইবোৰ ক্ৰমাৎ অতিক্ৰম কৰি তেওঁলোক যাবলৈ ধৰিলে। দূৰৈৰ পৰাই এটা এটাকৈ তেওঁলোকৰ চকুত পৰিবলৈ ধৰিলে, শিৱ, মিনাক্ষী, বিষ্ণু, বলোৰাম, সুব্ৰামন্য আদি দেৱ দেৱীৰ মন্দিৰসমূহৰ উচ্চ চূড়াবোৰ।

কভালানে কন্নকীক তাতে কভান্দীৰ হাতত গতাই নগৰৰ ভিতৰত প্ৰৱেশ কৰিলে, তেওঁলোকৰ থকা মেলাৰ কিবা দিহা কৰাৰ মনেৰে। দুৰ্গৰ সমুখৰ দ্বাৰ খনেৰে তেওঁ প্ৰৱেশ কৰিলে। গোটেই বিয়লি বেলাটো নগৰত

অনাই বনাই ফুৰিলে। সন্ধ্যা সময়ত চকুত পৰিল, নগৰৰ উদ্যানত চালি ধৰি থকা মনোৰম নৰ্তকীবোৰ। বন্তি জ্বলাৰ লগে লগে চকুত পৰিল অট্টালিকাবোৰৰ সমুখত ফুলৰ মাজে মাজে ৰূপহী যুৱতীবোৰ। বজাৰত ভীষণ কোলাহল। ৰূপ, সোণ, হাঁতীদাঁত, হীৰা, মণি-মুক্তা আদিৰে বজাৰ তেনেই ভৰপুৰ।

নগৰৰ পৰা উলটি আহি কভালানে সকলোখিনি বৰ্ণনা কন্নকী আৰু কভান্দীৰ আগত প্ৰকাশ কৰিলে। মদালান নামৰ এজন ব্ৰাহ্মণ কান্যকুমাৰীৰ পৰা প্ৰত্যাগমন কৰি সেই নগৰত সোমাইছিলহি। তেওঁৰ লগত কভালানৰ সাক্ষাৎ হ'ল। কভালানৰ যশ-খ্যাতিৰ কথা তেওঁ ভালেমান দিন ধৰি শুনি আহিছে। "মই শুনিছো কেনেকৈনো তুমি সেই ব্ৰাহ্মণজনক বনৰীয়া হাতীৰ গৰাহৰ পৰা ৰক্ষা কৰিলা। তেওঁক কেনেকৈ ধন-সোণ দি তুষিলা, সেইষাৰ কথাও মই শুনিছো। কেনেকৈনো তুমি আন এজনৰ প্ৰাণৰ কাৰণে প্ৰাণ দিবলৈ সাজু হৈছিলা, - সেইষাৰ কথাও মই ৰাজকৰ্মচাৰীৰ মুখৰ পৰা শুনিছো। কিন্তু মোৰ সোণ, পূৰ্বজন্মৰ অসৎ কৰ্মৰ বাবে তুমি অলপতে অসীম দুখকষ্টৰ সন্মুখীন হ'ব লাগিব। দিব্যজ্ঞানৰ প্ৰভাৱত সকলো কথাৰ বুজ মই পাইছো।"

"মোৰ মনতো এনে ধৰণৰ আশঙ্কাৰ সৃষ্টি নোহোৱাকৈ থকা নাই। সপোনত দেখিছিলো, - এটা অতি নীচকুলীয়া মানুহে যেন মোক কদাকাৰ ম'হ এটাৰ পিঠিত তুলি দিছে। ঘটনাটো দেখি কন্নকী যেন শোক বিহ্বল হৈ পৰিছে। অৱশেষত আমাৰ দুয়োৰে, কন্নকী আৰু মোৰ মোক্ষ লাভ হৈছে।"

কভালান আৰু কন্নকীক কভান্দী আৰু মদালানে উপদেশৰ সুৰত কলে : "এই ঠাই সন্ন্যাসীৰ কাৰণেহে। তোমালোক দুয়ো ইয়াৰ পৰা আঁতৰি নগৰত প্ৰৱেশ কৰাটোহে মঙ্গল হ'ব।

এনতে খাদ্যৰী নামেৰে এগৰাকী দেৱান্দীৰ শিষ্য আছিল। কভান্দীয়ে কন্নকী আৰু কভালানৰ ভাৰ খাদ্যৰীৰ হাতত অৰ্পণ কৰিলে। খাদ্যৰীয়ে তেওঁলোকক নিজৰ বাসস্থানলৈ লৈ গ'ল। তাতে থকা মেলাৰ সকলো যোগাৰ কৰা হ'ল। খাদ্যৰীৰ কন্যা আয়াই কন্নকীৰ শুশ্ৰুষাৰ সকলো ভাৰ গ্ৰহণ কৰিলে। কন্নকীয়ে নতুন এটা পাত্ৰত কভালানৰ কাৰণে আহাৰ সজালে। খোৱা শেষ কৰি কভালানে কলে : "সোণ, মোৰ অন্তৰ বেদনাৰে উপচি পৰিছে। নৰ্তকীৰ প্ৰেমত নিজকে উটুৱাই দিয়া জনৰ পৰিত্ৰাণৰ বাবে কিবা আশা আছে নে ? বৃদ্ধ পিতৃ-মাতৃৰ প্ৰতিও কৰ্তব্য কৰিবলৈ মই পাহৰিলো। তোমাৰ নিচিনা পতিব্ৰতা নাৰীৰ অন্তৰতো কষ্ট দিলো। তোমাৰ ধৈৰ্য দেখি মই স্তম্ভিত হৈছো।"

"তুমি সজ পথৰ পৰা আঁতৰি গৈছিলা, মই জানো। তথাপি তুমি মোৰ দেৱতা। তোমাৰ প্ৰাণৰ কথা মই উপলব্ধি কৰিব পাৰিছো। গতিকেই সেৱিকা হৈ মই আজি তোমাৰ লগ লৈছো।"

"তুমি যে সকলো পৰিত্যাগ কৰিলা, - পিতৃ-মাতৃ, আত্মীয়স্বজন, সুখ-সম্ভোগ, সকলো। জীৱনত তোমাৰ সাৰথি হ'ল পতিব্ৰত। তুমি কিমান উজ্জ্বল। কিমান বিশুদ্ধ। তোমাৰ এই অলঙ্কাৰ বজাৰত বেচি তাৰ মূল্যৰেই মই ব্যৱসায় আৰম্ভ কৰিম। কথাষাৰ ভাবি মোৰ যে হিয়াখন ভাঙি গৈছে। মোৰ কাৰণে ই যে কি অসহ্য !"

চলচলীয়া চকুৰে হাতত অলঙ্কাৰ লৈ কভালান প্ৰৱেশ কৰিলে নগৰৰ অন্তৰথলীত। ক্ৰয় কৰোঁতা বিচাৰি।

অবিচাৰ

কভালানৰ সমুখেদি বৃহৎ কুঁজৰ ষাঁড় এটা পাৰ হৈ গ'ল। এইটো এটা অমঙ্গলৰ চিন। কভালানে ইয়াৰ কোনো সম্ভেদ পোৱা নাছিল। বজাৰত সোময়েই তেওঁৰ চকুত পৰিল সমৃদ্ধিশালী স্বৰ্ণকাৰৰ দোকান এখন ! দোকানৰ বাণিজ্যবাহুল্য লক্ষ্য কৰি কভালানে ঠিৰাং কৰিলে, - এৱেঁই নিশ্চয় ৰাজবাৰীৰ স্বৰ্ণকাৰ হ'ব। মানুহজনৰ ওচৰ চাপি তেওঁ সুধিলে : "এই অলঙ্কাৰ ধাৰৰ মূল্য নিৰূপণ কৰি দিব পাৰিব নে ?"

স্বৰ্ণকাৰ, অলঙ্কাৰ পাত হাতত লৈ, আনন্দত অধীৰ হৈ পৰিল। এসপ্তাহমান আগতে নমুনা চাবলৈ বুলি ৰাজেশ্বৰীয়ে তেওঁৰ অলঙ্কাৰৰ পেৰাটো স্বৰ্ণকাৰৰ হাতত দিছিল। সেই সুযোগতে তাৰে এটা বহুমূলীয়া অলঙ্কাৰসম্ভাৰ তেওঁ লুকুৱাই থৈ সদাগৰ এজনক বেচিলে। সদাগৰে অলঙ্কাৰ লৈ দূৰ দেশলৈ আঁতৰি গ'ল। দুদিনৰ পিছতেই ৰাণীৰ অলঙ্কাৰ চুৰি হ'ল বুলি ৰাজ্যত কোঢ়াল লাগিল। স্বৰ্ণকাৰে নিজৰ নিৰপৰাধৰ কথা বৰ্ণাই ৰজাৰ আগত কলে। ৰজা তেওঁৰ কথাত পতিয়ন নগ'ল : "এইটো বৰ আচৰিত কথা। আমাৰ আন কাৰো ওপৰত সন্দেহ নহয়। তুমিয়েই পেৰাটো হাতত তুলি লওঁতে অলঙ্কাৰপাত কোনোবা তলকত সৰকালা। এসপ্তাহ সময় দিলো। ইয়াৰ ভিতৰতেই অলঙ্কাৰ যেনে তেনে উলিয়াবই লাগিব। নহলে, এই অপৰাধৰ বাবে গুৰুতৰ শাস্তি বিহিম।" এই দুৰ্বহ ঘটনাটোৱে স্বৰ্ণকাৰক মহা চিন্তাত পেলালে। দিনে নিশাই তেওঁ দেৱ-দেৱীৰ উপাসনা কৰিবলৈ ধৰিলে, - বিপদৰ পৰা যাতে ৰক্ষা পৰে সেই মানসৰে। কিবা এক ভাগ্যৰ ফেৰত এই অচিনাকি মানুহজন আহি ওলালহি, - হাতত এই বহুমূলীয়া অলঙ্কাৰ লৈ। অলঙ্কাৰ পাত দেখাত, ওজনত, - সকলোপিনৰ পৰা হোৱোৱা ৰাজ-অলঙ্কাৰ পাতৰ লগত হুবহু মিলে ।।

ধূৰ্ত স্বৰ্ণকাৰে ভাবিলে : ৰাজবাৰীৰ পৰা আহোঁ বুলি এওঁক ইয়াতেই বহুৱাই থওঁ। ৰাজ-কৰ্মচাৰীৰ হাতত দোষী সাব্যস্ত কৰি তাৰ পাচত পঠাই দিম। শুনা মাত্ৰকে মহাৰাজেতো এনে গুৰুতৰ অপৰাধৰ বাবে তাক মৃত্যুদণ্ড বিহিবই। আগন্তুক বিপদৰ পৰা ৰক্ষা পৰা এইয়ে মোৰ উত্তম উপায়। স্বৰ্ণকাৰে কথাষাৰ ভাবি চিন্তি কভালানক কলে : "ডাঙৰীয়া, আপোনাৰ এই অলঙ্কাৰ ধাৰৰ মূল্য যথেষ্ট। মহাৰাণীৰ বাহিৰে আমাৰ ইয়াত সঠিক মূল্য দি ইয়াক কিনাটো কাৰো পক্ষে সম্ভৱ নহয়। আপুনি অলঙ্কাৰ লৈ ইয়াত বাট চাই থাকক। মই ৰাজবাৰীৰ পৰা আহোঁ গৈ।"

কভালানক আথেবেথে তাতে বহিবলৈ দি উৎফুল্ল মনেৰে স্বৰ্ণকাৰ ওলাল, - ৰাজবাৰীলৈ। ইমান সহজেই যথেষ্ট মূল্য পোৱাৰ আশাত কভালানৰ মন নাচিবলৈ ধৰিলে। বিপুল আনন্দত।

সেইদিনা মহাৰাণীৰ ভীষণ অভিমান। হেৰোৱা অলঙ্কাৰ বিষয়ে তৎপৰ নোহেৰা কাৰণে তেওঁ মহাৰাজক ভৰ্ৎসনা কৰিবলৈ ধৰিলে। আজি এসপ্তাহ জুৰি মহাৰাজ ব্যস্ত নগৰৰ সুন্দৰী সকলৰ সঙ্গ-সুখত। মহাৰাণীয়ে এই কথাটি লক্ষ্য নকৰা নহয়। কক্ষৰ পৰ মহাৰাজ ওলাইছেহে মাথোন, এনেতে স্বৰ্ণকাৰে সাষ্টাঙ্গে প্ৰণিপাত কৰি কবলৈ ধৰিলে : ধৰ্মৰাজ, অলঙ্কাৰৰ সৈতে মই চোৰ ধৰা পেলাইছোঁ। সি সেই অলঙ্কাৰ অৰ্দ্ধ মূল্যত কিনিবলৈ মোক খাটিছেহি। এতিয়াও সি মোৰ ঘৰতেই আছে। এই মাত্ৰই মহাৰাজে কৰ্মচাৰী প্ৰেৰণ কৰক, - চোৰ হাতে হাতে ধৰা পৰিব।" অলঙ্কাৰ উদ্ধাৰ হোৱা সংবাদে মহাৰাজক উত্ৰাৱল কৰিলে। মহাৰাণীৰ পৰিতোষণৰ উদ্দেশ্যৰে কোনো বিচাৰ নোহোৱাকৈ তেওঁ চোৰক শাস্তি দিবলৈ উদ্যত হল। তৎক্ষণাত তিনিজন প্ৰহৰী মাতি পঠোৱা হল। "এই মাত্ৰই যা, সেই চোৰটোক মৃত্যুদণ্ড দে গৈ। তাৰ হাতত থকা মহাৰাণীৰ অলঙ্কাৰ ইয়ালৈ লৈ আহিবি। ৰাণীৰ অলঙ্কাৰ তহঁতেতো চিনি পৱাই।"

স্বৰ্ণকাৰে প্ৰহৰী কেইটা লৈ হৰিষ মনেৰে ঘৰলৈ উভটিল। “মই যিহকে হোৱাটা বিচাৰিছিলো, সেইটোৱেই কাৰ্যত পৰিণত হৈছে।” কভালানৰ ওচৰ চাপি স্বৰ্ণকাৰে হাঁহি হাঁহি কলে : “ৰাজ আজ্ঞাত এওঁলোকে তোমাৰ হাতৰ অলঙ্কাৰ পৰ্যবেক্ষণ কৰিবলৈ আহিছে।”

প্ৰহৰীকেইটা অলঙ্কাৰ পৰীক্ষা কৰাত ব্যস্ত হৈ পৰিল। তেওঁলোকে ৰাজবাৰীৰ হেৰোৱা অলঙ্কাৰৰ লগত ইয়াৰ সম্পূৰ্ণ সাদৃশ্য দেখিলে। কভালানৰ চকুলৈ চালে মানুহজন যে চোৰ, এইষাৰ কথা মনলৈ নাহে। প্ৰহৰী কেইটাৰ বিশ্বাস হল, - এনে এজন মানুহ কেতিয়াও চোৰ হব নোৱাৰে। কথা গুণি চাই স্বৰ্ণকাৰৰ কাণে কাণে সিহঁতে কলে : “ইয়াক তো সমুলি চোৰ যেন নেলাগে।” কথা শুনি স্বৰ্ণকাৰৰ খঙে মূৰৰ চুলি পালেগৈ : “মুৰ্খ, তহঁতে চোৰৰ বিষয়ে কি জান ? হাতে হাতে মানুহটো ধৰা পৰিছে। তথাপি তহঁতৰ পতিয়ন নহয়, - নে ? জধামূৰ্খ; তহঁতে এইটোও বুজিব পৰা নাই, - সি তহঁতক, ভুৱা দিবলৈহে এনেখন অজলাৰ ভাও জুৰিছে। সেই চোৰটোৰ কথা মনত নাই নে, - ৰাজদূতৰ ভাও জুৰি কেনেকৈ যুৱৰাজৰ হীৰাৰ হাৰডাল চুৰ কৰি নিছিল ? মূৰ্খ তহঁত। চৌৰ্যবিদ্যাৰ বিষয়ে জানিবলৈ তহঁতৰ এতিয়াও বহুত আছে, - বুজিছ?” স্বৰ্ণকাৰৰ কথাত পতিয়ন গৈ প্ৰহৰী এটাই মূহূৰ্ততে তৰোৱালখন চলাই দিলে। কভালানৰ দেহ খণ্ডবিখণ্ড হৈ তেজেৰে ৰাঙলী হৈ পৰিল।

প্ৰহৰী কেইটাই ৰাণীৰ হোৰোৱা অলঙ্কাৰ ঘূৰাই পাই আত্মহাৰা হৈ পৰিল। লগতে স্বৰ্ণকাৰো। মলাৰাজে স্বৰ্ণকাৰ আৰু প্ৰহৰী, - সকলোকে অলঙ্কাৰ উদ্ধাৰ হোৱা বাবে যথাযোগ্য পুৰস্কাৰ বিতৰণ কৰিলে। তাৰ পিছত তেওঁ হাঁহি মুখেৰে ৰাণীৰ কাষ পালেগৈ : “প্ৰিয়তমে, এইয়া তোমাৰ হেৰোৱা সম্পত্তি। তুমি আৰু মোক নুদুষিবা দেই।” কপাৰুণ দেৱী ৰাজেশ্বৰীয়ে হেৰোৱা অলঙ্কাৰ পুনৰ পাই আনন্দত অধীৰ হ’ল। সকলো অভিমানৰ

এইদৰেই অন্ত পৰিল। পত্নীৰ মুখত হাঁহি থকাসৰকা হোৱা দেখি মহাৰাজ আনন্দত উত্ৰাৱল হৈ পৰিল।

শোকাতুৰা

তেতিয়াও কভালান উভটি নহা দেখি কন্নকীৰ চিন্তাৰ অন্ত নোহোৱা হল। “আজি গোটেই গাটোতে মোৰ কিবা এক অস্বাভাৱিক কঁপনি উঠিছে। তেওঁ বাৰু এতিয়াও উলটি নাহিল কিয় ?” এই সকলোবোৰ কথা মাদাৰীক আয়াই বিবৰি কলেগৈ। “মোৰ সোণ, মোৰো দেখোন অকস্মাতে অন্তৰখন কঁপি উঠিছে। আনকি ইমান যত্ন কৰিও দেখোন জুইত মাখনখিনিকে গলাব নোৱাৰিলোঁ। গৰুবোৰে দেখোন একেলগে জুম বান্ধি মহা আতঙ্কত হেম্বেলিয়াইছে। ডিঙিৰ পৰা সিহঁতৰ টিলিঙাবোৰ অকস্মাৎ খহি খহি পৰিছে। এইবোৰ নিশ্চয় কিবা ভয়ঙ্কৰ বিপদৰহে আগজাননী। এই অমঙ্গল দূৰ কৰিবলৈ আমি এতিয়া ‘কৰৱী’ নৃত্যৰে বলোৰাম, শ্ৰীকৃষ্ণৰ অৰ্চ্চনা কৰো, আহা।”

কেইবা গৰাকী যুৱতী সেই ঠাইত আহি গোট খালে। তেওঁলোকে কুৰৱী নৃত্য আৰম্ভ কৰিলে। পান্ধ্যাধিপতি নেদাম ছেলিয়ামৰ গুণ বখানি গীত জুৰিলে। নৃত্য শেষ কৰি কেইগৰাকী যুৱতীয়ে ভৈগাই নদীত স্নান কৰিলে। মাদাৰীয়ে হাতত ধুপ-ধুনা, ফুল-চন্দন লৈ নেদুমনৰ উপাসনা কৰিলে। তাতে নগৰৰ পৰা অহা কাৰোবাৰ মুখে তেওঁলোকে ৰাণীৰ অলঙ্কাৰ চুৰিৰ অপৰাধত কভালান মৃত্যুদণ্ডত দণ্ডিত হোৱা বুলি সংবাদ পালে।

মাদাৰী তৎক্ষণাত বাসস্থানলৈ প্ৰত্যাগমন কৰি চকুলোৰে শৰীৰ তিয়াই কন্নকীৰ সমুখত উপস্থিত হল গৈ। কন্নকী একেবাৰে বাউলী হৈ পৰিল : “মোৰ আৰু সহ্য নহয়। কৈ পেলোৱা কি সংবাদ আছে। গোটেই শৰীৰতে মোৰ কিবা এক আশঙ্কাৰ কঁপনি উঠিছে ! তোমাৰ এই বিহ্বল অৱস্থা দেখি মই প্ৰায় মুৰ্চ্ছিতা।”

মাদাৰীয়ে অৱশেষত কান্দি কান্দি আৰম্ভ কৰিলে । “ৰাজকৰ্মচাৰীয়ে ৰাণীৰ অলঙ্কাৰ অপহৰণ কৰা অপৰাধত তেওঁক মৃত্যুদণ্ড বিহিলে।” কথাষাৰ শুনা মাত্ৰকে কন্নকী বিজুলী চমকা দি চমকি উঠিল। “কেনে অন্যায়, কেনে অবিচাৰ ! ক’ত তুমি প্ৰিয়তম !” বুলি তেওঁ চিঞৰি চিঞৰি মাটিত বাগৰি পৰিল। “মোৰ স্বামী অপহৰণকাৰী ! হে সূৰ্য্য দেৱতা। তুমিয়েই তো সমগ্ৰ বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ডৰ সাক্ষী।” এনেতে এক আকাশী-বাণী শুনা গল : “তোমাৰ স্বামী কলঙ্কহীন। এই অবিচাৰৰ বাবে গোটেই নগৰখন অগ্নিৰ বুকুত ভস্মীভূত হব।”

কন্নকীয়ে হাতৰ বাকী অলঙ্কাৰপাত লৈ শোক-সহানুভূতিত অভিভূত হৈ থকা যুৱতীবোৰক সম্বোধন কৰি কলে : “আইদেউহঁত, তোমালোকৰ এই বিধৰ্মী ৰজাৰ ৰাজ্যতে বাসস্থান, নহয় ? মোৰ যদি সতীত্ব আছে, মুহূৰ্তলৈ হলেও মৃত স্বামীক মোৰ সঞ্জীৱিত কৰিমেই কৰিম।

কন্নকী বাউলী হৈ নগৰত প্ৰৱেশ কৰিলে, - লগত সেই যুৱতীবোৰ। নগৰবাসী প্ৰায় সকলোৱেই তেওঁক আগুৰি ধৰিলে। “আমাৰ মহাৰাজৰ ন্যায়-দণ্ড বক্ৰ হ’ল। অতীতৰ সেই টানাভান মহাৰাজৰ কীৰ্তি লোপ পালে। অন্যায়ৰ পৰিণাম কি ভীষণ। সতী নাৰীগৰাকীৰ অৱস্থা কি শোক লগা।” ইয়াৰ পিছত জনসমদলটোৱে কন্নকীক স্বামীৰ সমাধিস্থললৈ লৈ গ’ল। সন্ধিয়াৰ ছাঁ তেতিয়া ধীৰে ধীৰে নামিছে। কন্নকীৰ ক্ৰন্দন ধ্বনিয়ে গোটেই নগৰখনতেই শোকাৰ্ত প্ৰতিধ্বনি তুলিলে। পুৱা যাৰ বুকুৰ পৰশ তেওঁ লভিছিল, যাৰ হাতৰ মালাই তেওঁৰ শৰীৰ সু-শোভিত কৰিছিল, তেওঁ আজি ধূলিত লুণ্ঠিত। স্বামীৰ মৃতদেহ বুকুত সাৱটি লৈ চকুলোৰে তেওঁ বুৰাই দিলে। “এনে এটা মনোৰম সন্ধ্যাত তোমাৰ সুন্দৰ সুঠাম দেহে আজি ধূলিত শয়ন কৰিছে। তুমি মোক এষাৰিও কথা নকবা নে ? এবাৰ মুখ তুলি চোৱা । এইয়া মই তোমাৰ ওচৰতে সোণ।... এই নগৰখনত এনে কোনো সদাশয়

লোক নাই নে, এনে কোনো নাৰী নাই নে যি এনে নৃশংস অন্যাচাৰৰ বিপক্ষে বিদ্রোহ কৰি উঠিব ? এই নগৰৰ ধৰ্মানুষ্ঠানবোৰ, দেৱ-দেৱীৰ মন্দিৰবোৰ ধ্বংসপ্ৰাপ্ত হ'ল নেকি ? প্ৰিয়তম, মোক মাথো এষাৰি মাত দিয়া, - ইয়াতোকৈ সৰহ মই একোকে নিবিচাৰো।"

সতীৰ স্পৰ্শত কভালানৰ মৃতদেহ খন্তেকলৈ সজাগ হৈ উঠিল। অস্পষ্ট ভাবে চকু দুটা মেলি তেওঁ ধীৰে ধীৰে ক'লে : "পূৰ্ণিমাৰ জোনটোৰ লেখীয়া তোমাৰ কমনীয় মুখখনিৰ সৌন্দৰ্য্য তেনেই লোপ পাই গ'ল ?" তৎক্ষণাত কন্নকীয়ে কান্দি কান্দি স্বামীৰ চৰণ সাৱটি ধৰিলে। কভালানে পুনৰ সেহাই ক'লে : "তুমি মোৰ কাষৰৰ পৰা আঁতৰি নেযাবা দেই।" এই কেইষাৰ কথা কৈয়েই পুনৰ তেওঁ অচেতন হৈ পৰিল। কভালানৰ আত্মা সৰগলৈ প্ৰয়াণ কৰিলে।

এই অভূতপূৰ্ব ঘটনাটো দেখি কন্নকী নিজেই বিচলিত হ'ল। "ই প্ৰকৃত সত্য নে কেৱল এটা ছঁয়ামযা সপোন ?" তেওঁ ভাবিলে, - "পোন প্ৰথমতে এই নিষ্ঠুৰ ভূপতি গৰাকীৰ সাক্ষাত হৈ তেওঁৰ অত্যাচাৰৰ কথা সোঁৰৰাই দিওঁ। মোৰ প্ৰিয়তমৰ মৃতদেহ সমগ্ৰ নগৰখনৰ সৈতে একেলগে ভস্মীভূত হৈ যাওক।" এনেতে কন্নকীৰ মনত পৰিল সেই ভয়ঙ্কৰ সপোনটোৰ কথা। সপোনটোৰ কথা দেৱান্দীয়ে জানে। "এনে অমঙ্গলীয়া সপোনবোৰ, বৰ আচৰিত, কেনেকৈ সত্যত পৰিণত হয়।"

অৱশেষত কন্নকী ওলাল ৰাজবাৰীৰ উদ্দেশ্যে, মহাৰাজৰ অন্বেষণত।

প্ৰতিশোধ বহ্নি

ৰাণী কপাৰুণ দেৱীয়ে সেই দিন নিশা টোপনিত ভালেমান ভয়ঙ্কৰ স্বপ্ন দেখিলে। মহাৰাজক এই স্বপ্নৰ কথা তেওঁ পুৱাই বিবৰি কলে : “মই সপোনত দেখিছো আপোনাৰ ছত্ৰদণ্ড, তৰবাৰি আদি খহি পৰিছে। সিংহদ্বাৰৰ বিৰাট টিলিঙাটোৱেও যেন বিকট শব্দ কৰি উচ্ছৃঙ্খলতাৰ পৰিচয় দিছে। চকুৰ আগতে দেখিলো উল্কাপাত, মাজনিশা আকাশত ৰামধেনু। অতীততে তোমাৰ উপৰি পুৰুষ উগ্ৰপান্থই যেতিয়া অস্ত্ৰেৰে সমুদ্ৰক আক্ৰমণ কৰি সমুদ্ৰ দেৱতাৰ কোপানল জগাই তুলিছিল, সেই সময়তহে এনেবোৰ অশুভ লক্ষণ পৰিলক্ষিত হৈছিল। সমুদ্ৰ দেৱতাৰ কোপত উচ্চলি উঠিল পাহৰুনিয়া নদী কুমাৰী দেশ বিয়পি পৰিছিল। এনে অশুভ লক্ষণৰ যে প্ৰতিফল কেনে ভয়ানক !”

এনেতে প্ৰহৰী এটা আহি মহাৰাজক সেৱা জনালে। এগৰাকী উগ্ৰবেশী তিৰোতাই মহাৰাজৰ সাক্ষাত বিচাৰিছে। হাতত এপাত মূল্যবান অলঙ্কাৰ, গোটেই মুখমণ্ডল তেওঁৰ চকুলোৰে তিতি থকা।

কন্নকীক আনি ৰাজ-দৰবাৰত উপস্থিত কৰা হ’ল।

“চকুলোৰে ভৰপুৰ মুখশ্ৰী লৈ তুমি ক’ৰপৰা আহিছা, নাৰী”

“মোৰ বাসস্থান পুহৰ নগৰীত। সেই ৰাজ্যৰে শিৱিৰাজে নিজ শৰীৰৰ মাংস কাটি দি কপৌ এটাৰ প্ৰাণ ৰক্ষা কৰিছিল। সেই ৰাজ্যৰ মহাৰাজে নিজ সন্তানক মৃত্যুদণ্ড বিহিছিল, - গোবধৰ প্ৰায়শ্চিত্তস্বৰূপে। সেই ৰাজ্যৰ মাছাতুভানৰ পুত্ৰ কভালানক কিবা দৈৱ দুৰ্বিপাকত অলঙ্কাৰ এপাত বেচিবলৈ আহোঁতে অন্যায়ভাৱে হত্যা কৰা হৈছে। মই তেওঁৰ সহধৰ্মিণী। মোৰ নাম কন্নকী।”

“এই মৃত্যুদণ্ডক তুমি অন্যায় হত্যাকাণ্ড বুলিছা কিয় ? ৰজা সদায়ে দুষ্টক দমন কৰিবলৈ প্ৰস্তুত থকা উচিত।”

“এজন নিৰপৰাধীক মৃত্যুদণ্ড বিহাটো ন্যায় বিচাৰ কেতিয়াও হ’ব নোৱাৰে। ই হৈছে প্ৰকৃততে হত্যা।”

“তুমি তেওঁৰ সহধৰ্মিণী। গতিকে স্বামীক নিৰপৰাধী বুলি ভবাটো একো আচৰিত কথা নহয়। হাতে হাতে ৰাণীৰ অলঙ্কাৰ অপহৰণ কৰা কাৰ্যত তেওঁ ধৰা পৰিছে।”

“এইটো সম্পূৰ্ণ অসত্য কথা। তেওঁ কেতিয়াও কাৰো অলঙ্কাৰ অপহৰণ কৰা নাই। মুহূৰ্ত্তৰ উত্তেজনাৰ বশৱৰ্তী হৈ মহাজে এজন নিৰপৰাধীক এনেদৰে মৃত্যুদণ্ড বিহাটো ঘোৰ অন্যায় হৈছে। আপোনাক সকলোৱে ধৰ্মৰাজ বোলে। আপোনাৰ পক্ষে এই সন্মান কেনে অশোভনীয় হৈছে, - অন্ততঃ আপোনাৰ নিচিনা এজন হত্যাকাৰীৰ পক্ষে।”

ৰাজেশ্বৰ ছেলিয়াম খঙত গৰ্জি উঠিল : “তুমি কি সাহসেৰে এনে কথা কোৱা ?”

“ই সম্পূৰ্ণ সত্য। মোৰ যথেষ্ট প্ৰমাণ আছে।”

“তেন্তে তাৰ প্ৰমাণ দিয়া। নহলে মৃত্যুদণ্ডৰ সন্মুখীন হ’বলৈ এতিয়াই সাজু হোৱা।” এই বুলি কন্নকীৰ হাতত অলঙ্কাৰপাত তেওঁ তুলি দিলে।

“এতিয়াই মই ইয়াৰ প্ৰমাণ দিম। মহাৰাণীৰ অলঙ্কাৰৰ ভিতৰখন কিহেৰে নিৰ্মিত? ক’ব নে মোক ?”

“কিয়, বহুমূলীয়া মুকুতাৰে।”

“কিন্তু মোৰ অলঙ্কাৰৰ ভিতৰত আছে অতি মনোৰম ৰঙচুৱা পোৱাল মণি। চাওক, এইয়া অলঙ্কাৰৰ ভিতৰত কি আছে।” এই বুলি গাৰ সকলো শক্তি প্ৰয়োগ কৰি অলঙ্কাৰপাত তেওঁ মাটিলৈ দলিয়াই দিলে। বস্তুটো ভাগিছিগি পোৱাল মণিবোৰ ছিটিকি পৰিল। সেই মুহূৰ্ততে ৰাজছত্ৰ নিজে নিজে কাটি হৈ পৰিল। বিচাৰদণ্ড বক্ৰ হৈ পৰিল। কন্নকীয়ে খঙত সিপাত অলঙ্কাৰো মাটিলৈ দলিয়াই দিলে। তাৰ পৰাও ছিটিকি ওলাই পৰিল মনোৰম ৰঙা পোৱালবোৰ।

এনে আচৰিত ঘটনা দেখি মহাৰাজ নেদাম ছেলিয়াম হতভম্ব হ'ল। “উস ! মই এটা ধূৰ্ত স্বৰ্ণকাৰৰ কথাতেই পতিয়ন গলো। এটা নিৰাপৰাধীৰ মৃত্যুদণ্ড বিহিলো। এই মহাপাপৰ প্ৰায়শ্চিত্ত মৃত্যুৰ বাহিৰে আন একোৱেই হব নোৱাৰে।” কথা শেষ হওঁ নহওঁতেই মূৰ্চ্ছা গৈ পৰি তেওঁৰ মৃত্যু হল।

মহাৰাণী কপাৰুণাদেৱী স্বামীৰ চৰণত লুণ্ঠিত হৈ পৰিল। “তোমাৰ অবিহনে এই ধৰণীত জীয়াই থকাটো মোৰ পক্ষে অসম্ভৱ। মোক পৰিত্ৰাণ দিয়া।”

কন্নকীৰ অন্তৰ এই মৰ্মস্পৰ্শী ঘটনাই গভীৰ ভাবে স্পৰ্শ কৰিলে : “হে ৰাজ্ঞী, মোৰ অতি মন্দভাগ্য। অন্যায় অবিচাৰৰ সমুচিত প্ৰতিফল চিৰকালেই বিদ্যমান। সতীত্বৰ মহিমা অসীম, অপাৰ। আমাৰ নগৰৰ বহু সতী তিৰোতাই অনেক আচৰিত কাম কৰি গৈছে। এগৰাকী তিৰোতাই নিজৰ বিশুদ্ধতাৰ পৰিচয় দিবলৈ আনকি নিৰ্জীৱ গছৰ হতুৱায়ো কথা কোৱাব পাৰিছিল। আন এগৰাকীয়ে স্বামীৰ মূৰ্তি বুকুত বান্ধি সমুদ্ৰ কল্লোলৰ মাজতে ৰক্ষা পৰিছিল। মহাৰাজ কাড়িবলৰ কন্যাই কাৱেৰী নৈৰ ভয়ঙ্কৰ তঙ্গ-বন্যাৰ বুকুৰ পৰা নিজৰ স্বামীক ৰক্ষা কৰিছিল। আন এগৰাকী, স্বামীৰ বিচ্ছেদ সহিব নোৱাৰি, তেতিয়ালৈকে তেওঁৰ প্ৰত্যাগমন নহয়, তেতিয়ালৈকে সমুদ্ৰ তীৰত শিলা হৈ আছিল। এগৰাকীয়ে আকৌ সপত্নীৰ সন্তানটো পানীত

পৰা দেখি নিজৰ বুকুৰটোকো উটুৱাই দি দুয়োটাকে একেলগে উদ্ধাৰ কৰিছিল। সেই সতীৰ তেজেৰে উদ্ভাসিত পুহৰ নগৰীৰে মই অধিবাসিনী। এই অন্যায় অবিচাৰৰ প্ৰতিশোধ নোলোৱাকৈ কেতিয়াও নেথাকো। নগৰখন মূহূৰ্ততে অগ্নি-দেৱতাৰ সহায়ত ভস্মীভূত কৰিম।”

সেই মুহূৰ্ততে ৰাণীৰ প্ৰাণবায়ু নোহোৱা হ’ল। কন্নকীয়ে নিজৰ বুকুত হাতখন থৈ উচ্চাৰণ কৰিলে : “যদি নাৰীৰ পৱিত্ৰতাই অগ্নি প্ৰজ্জ্বলিত কৰিব পাৰে, তেন্তে এতিয়াই নগৰ ব্যাপি অগ্নি প্ৰজ্জ্বলিত হওক। কেৱল ব্ৰাহ্মণসজ্জন, গৰু-গাই, বৃদ্ধ আৰু শিশুৰ বাহিৰে সকলো অগ্নিৰ বুকুত ভস্মীভূত হৈ যাওক। ৰাজ্যাধিপতিৰ অন্যায় অত্যাচাৰৰ কাৰণে আজি হব এই নগৰ দাহ।”

তৎক্ষণাত ব্ৰাহ্মণৰ বেশ ধৰি শ্যাম কলেবৰ, শিৰত ৰক্তবৰ্ণ পাগুৰি, মুখত হাঁহিৰে অগ্নি-দেৱতা কন্নকীৰ সমুখত উপস্থিত হলহি। “মই তোমাৰ আদেশ পালিবলৈ প্ৰস্তুত।” এই বুলি কৈয়েৱ দেৱতাই তেওঁৰ লেলিহান জিহ্বা প্ৰসাৰিত কৰিলে। সমগ্ৰ নগৰ আগুৰি অগ্নিৰ প্ৰচণ্ড লীলা চলিবলৈ ধৰিলে। এই লোমহৰ্ষক বহ্নিৰ কথা গম পাই দেৱ-দেৱীসকলে আগতীয়াকৈয়ে নগৰ পৰিত্যাগ কৰিলে। অগ্নিৰ তাণ্ডৱ নৃত্যত সমগ্ৰ নগৰখন ভস্মীভূত হৈ গ’ল।

পতিব্ৰতা

অগ্নিৰ গৰাহৰ পৰা ৰক্ষা পাওঁতা ব্ৰাহ্মণসজ্জন কোনেও কন্নকীক এই ঘটনাৰ বাবে দোষাৰোপ কৰা নাছিল। তেওঁলোক কন্নকীৰ এই সুগভীৰ সতীত্বৰ আদৰ্শত বিমোহিত হল। বহুত ভাবি চিন্তি চাই তেওঁলোকে কন্নকীৰ নাম ৰাখিলে পতিব্ৰতা নাৰী। নহয়, পতিব্ৰতা দেৱী। নগৰখন সম্পূৰ্ণৰূপে ভস্মীভূত হৈ গল। নগৰৰ মুখ্য অধিষ্ঠাত্ৰী দেৱী মথুৰাপতিয়ে শোকত অতিভূত হৈ নগৰ-অঞ্চলৰ ধ্বংস সমূহ পৰিদৰ্শন কৰি ফুৰিবলৈ ধৰিলে । অৱশেষত তেওঁ কন্নকীৰ সমুখত আৱিৰ্ভাব হল। কন্নকীৰ প্ৰগাঢ় শক্তিয়ে তেওঁক অভিভূত কৰিলে। “দেৱী, মোৰ শোকৰ কথা শুনাচোন।”

“কোন বাৰু তুমি, মোক এনেকৈ অনুসৰণ কৰিছা ? মোৰ প্ৰতি হোৱা অন্যায়-অবিচাৰৰ সম্ভেদ তুমি কিবা পোৱা জানো ?”

দেৱী মথুৰাপতিয়ে উত্তৰ দিলে : “মই সকলো শুনিছো। আজি প্ৰলয়ৰ আগমুহূৰ্তলৈকে গোটেই নগৰখন স্পন্দিত হৈ আছিল বেদমন্ত্ৰেৰে। অতীজৰ মনু-শাস্ত্ৰনীতিজ্ঞ চোলা বা শিৱি ৰজাৰ তৰহৰ ভূপতি এই ৰাজ্যত নোহোৱা নহয়। এসময়ত স্বনামখ্যাত বেদজ্ঞ পৰাশে চেৰা ৰাজ্যৰ নৃপতিৰ পৰা ভালেমান দান-দক্ষিণা লৈ টেংগান গাঁৱৰ ভিতৰেদি প্ৰস্থান কৰিছিল। তাতে এটা সাধাৰণ ব্ৰাহ্মণ সন্তান আমাৰ ছেলভানে বৈদিক মন্ত্ৰ উচ্চাৰণ কৰি থকা তেওঁ শুনিবলৈ পাইছিল। সেই মন্ত্ৰ উচ্চাৰণত পৰিতৃপ্ত হৈ তেওঁ তাক কিছুমান মণি-মুক্তা উপহাৰ দিয়ে। ৰাজ্যৰ ৰাজকৰ্মচাৰীসকলে সাধাৰণ দৰিদ্ৰ বালক এটাৰ হাতত ইমানবোৰ বহুমূলীয়া ঐশ্বৰ্য্য বস্তু দেখি তাক অযথা দোষী সাব্যস্ত কৰি কাৰাদণ্ড বিহিলে। এই ঘটনাত তাৰ মাক একেবাৰে বাউলী হৈ গল।

"এই অন্যায় অবিচাৰৰ বাবেই আচম্বিতে কালী মন্দিৰৰ দুৱাৰ বন্ধ হৈ গল। ৰাজ্যৰ কিবা অন্যায় অবিচাৰ হৈছে বুলি ৰজাৰ সন্দেহ হল। অৱশেষত তেওঁ জানিবলৈ পালে সেই নিৰপৰাধী ব্ৰাহ্মণ শিশুৰ নিৰ্যাতনৰ কথা। কথাষাৰ বুজিব পাৰিয়েই ৰাজ্যেশ্বৰে শিশুটিৰ পিতৃ বৃদ্ধ ব্ৰাহ্মণৰ ওচৰত ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা বিচাৰিলে। টাংগান, ভায়ালুৰ আদি গাওঁ তেওঁ ব্ৰহ্মণক দান দিয়ে। লগতে লৰাটিৰ মুক্তি দিয়ে। সেই মুহূৰ্ততে নগৰ মুখৰ কৰি মন্দিৰৰ দুৱাৰ আপোনাআপুনি মুকলি হল। মুৰ্খ অতি-তৎপৰ কৰ্মচাৰী কেইটাক কামৰ পৰা অব্যাহতি দিয়া হল।

"দৈৱ দুৰ্বিপাকত আজি সেই জন মহাৰাজেই তোমাৰ বিপক্ষে ষড়যন্ত্ৰ লিপ্ত হল। অষ্টমীৰ দিনা শুক্ৰবাৰে, কাৰ্তিক বৰাণি নক্ষত্ৰৰ সংযোগ ক্ষণত এইজনা মহাৰাজৰ মৃত্যু আছিল। তেওঁৰ ৰাজ্য যে ভস্মীভূত হব, - এই বিষয়েও এক অভিশাপ আছিল। এই অভিশাপেই তেওঁৰ অবিচাৰৰ মূল কাৰণ। সকলো কৰ্ম্মফল, - সকলো ঘটনাৰেই একোটা নিগূঢ় ৰহস্য আছে। অতীজতে বসু আৰু কুমাৰ নামেৰে দুজন শাসনকৰ্তা আছিল। তেওঁলোকৰ ৰাজ্যৰ নাম আছিল সিংহপুৰ আৰু কপিলপুৰ। দুয়োখন ৰাজ্যৰ ভিতৰত প্ৰায়েই যুদ্ধ-বিগ্ৰহ হৈছিল। সিংহপুৰ ৰাজ্যৰ মাটি সাৰুৱা । গছ-গছনিৰে ভৰপূৰ। কপিলপুৰ ৰাজ্যৰ কেউকাষে বাঁহ গছেৰে ভৰপূৰ। দুয়োখন ৰাজ্যৰ ভিতৰত কোনো বিদেশী মুদৈ সদাগৰক এই শাসনকৰ্তা দুজনে, নগৰৰ বাৰ যোজনৰ ভিতৰত প্ৰৱেশ কৰিবলৈ নিদিছিল। এই বাধা অগ্ৰাহ্য কৰি মাবৈ নামৰ এজন বিদেশী সদাগৰে পত্নীক লগত লৈ বহা-বেপাৰৰ উদ্দেশ্যে নগৰ প্ৰৱেশ কৰিলে। পূৰ্ব জন্মত তোমাৰ স্বামী এইজনা নৃপতিৰে প্ৰধান কৰ্মচাৰী আছিল, - তেওঁৰ নাম আছিল ভাৰত। নিৰপৰাধী সদাগৰ জনক কাৰোবাৰ চোৰাংচোৰা বুলি ভাবি তেওঁ তৎক্ষণাত মৃত্যুদণ্ড বিহিছিল। সদাগৰ-পত্নী নীলি শোকত অভিভূত হৈ প্ৰায় চৈধ্য দিন ধৰি নগৰব্যাপি

কান্দোনৰ প্ৰতিধ্বনি তুলিছিল। “হে নৃপতি, এইয়ে তোমাৰ বিচাৰ নে ?” ইয়াৰ পিছত পোন্ধৰ দিনৰ দিনা গিৰি শিখৰ এটাৰ পৰা জপিয়াই তেওঁ আত্মহত্যা কৰিলে। মৃত্যুৰ আগ মুহূৰ্তত তেওঁ এই বুলি অভিশাপ দিছিল : “আজি মোৰ স্বামীৰ প্ৰতি যি অন্যায় অবিচাৰত তেওঁ লিপ্ত হল, এই অন্যায়-অবিচাৰৰ পৰিণাম তেওঁ অহা জন্মত ভুগিব লাগিব। নিৰপৰাধী যদিও অতি গুৰুতৰ দোষত তেওঁও দণ্ডনীয় হব। তেওঁৰ পত্নী শোকত অভিভূত হৈ চৈধ্য দিনৰ শেহত স্বামীৰ সৈতে পুনৰ মিলিত হব।”

কন্নকীয়ে এই কাহিনীটো গভীৰ ভাবে শুনিলে। তেওঁৰ আদেশ অনুসৰি মথুৰাপতিয়ে নগৰখন অগ্নিৰ কৰাল গ্ৰাসৰ পৰা ৰক্ষা কৰিলে। “মোৰ স্বামীৰ লগত পুনৰ মিলন নহয় মানে শান্তি আৰু নেপাওঁ।” কন্নকীয়ে দেৱৰ মন্দিৰ প্ৰৱেশ কৰি তাতেই গাৰ অৱশিষ্ট অলঙ্কাৰ ভাঙি চুৰমাৰ কৰিলে। তাৰ পিছত মাদুৰা নগৰীৰ পৰিম দুৱাৰেদি তেওঁ বাহিৰ হল। “স্বামী আৰু মই - আমি দুয়ো একেলগে এই নগৰ প্ৰৱেশ কৰিছিলোঁ। আজি মই প্ৰত্যাগমন কৰিছো নগৰৰ পৰা অকলশৰে।” ভৈগাই নদীৰ পাৰে পাৰে কন্নকী যাবলৈ ধৰিলে। সকলে বাধা-বিঘিনি অতিক্ৰম কৰি অৱশেষত এটা পৰ্বত পালেগৈ। তাতে ভেংগাই গছ এজোপাৰ তলত তেওঁ জিৰণি ললেগৈ। “এই পৃথিৱীত মোৰ নিচিনা আৰু পাপিষ্ঠা নাই।” কিছুমান পৰ্বতীয়া মানুহ কন্নকীক তেনে বিমৰ্ষ অৱস্থাত দেখি ওচৰ চাপি আহিল। কন্নকীৰ সৌন্দৰ্য - তেওঁৰ শান্ত, সৌম্য মূৰ্তি দেখি সিহঁত আচৰিত হৈ গল। “আপুনি ভলা দেৱী নেকি?”

“মই মানৱী হে। মোৰ স্বামীৰ প্ৰতি কৰা অন্যায় অবিচাৰৰ বাবেই সমগ্ৰ মহানগৰী আজি অগ্নিৰ বুকুত জাহ গল। ইয়ালৈ মই স্বামীৰ সৈতে পুনৰ মিলনৰ আশাৰে আহিছো। সেই আশাকে বুকুত বান্ধি মই অপেক্ষা কৰি থাকিম। চৈধ্য দিনৰ মূৰত তেওঁ আহি মোক এই মৰ্ত্যৰ পৰা লৈ যাব,

- সৰগলৈ।” পৰ্বতীয়া মানুহবোৰ আচৰিত হৈ সেই আগন্তক মুহূৰ্তলৈ বাট চাই থাকিল। অৱশেষত দেৱৰাজ ইন্দ্ৰ নিজেই কভালানৰ সৈতে সৰগৰ পৰা ৰথেৰে নামি আহিল। সেঁশৰীৰে তাৰ পৰা কন্নকীক সৰগলৈ তুলি নিলে।

এই ঘটনাত আচৰিত হৈ পৰ্বতীয়া মানুহবোৰে সকলো কথা ছেৰা ৰাজ্যৰ ভূপতি সেন গোটুভানৰ আগত বৰ্ণাই কলেগৈ। সেই সময়ত তাতে সাটান বোলা এজনো উপস্থিত আছিল। তেওঁ মাদুৰা নগৰৰ গোটেই ঘটনাটো নৃপতিৰ আগত বিবৰি কলে। কথা শেষ হলত সেন গোটুভানে মন্তব্য কৰিলে : পান্ধ্য নৃপতিৰ মৃত্যু একো বেজাৰৰ কথা নহয়। তেওঁৰ মৃত্যুত বিচাৰ-দণ্ড পুনৰ সঞ্জীৱিত হৈ পৰিল।”

অৱশেষত ৰাজাই ৰাণী ভেন্‌মলক সম্বেধন কৰি কলে : “এগৰাকী সমীয়ে স্বামীৰ মৃত্যুত পতি-গুৰুৰ চৰণ সেৱি মুহূৰ্ত্তে মৰণক আকোৱালি ললে। আন এগৰাকীয়ে স্বামীৰ শোকত গোটেই নগৰখনকে অগ্নিদগ্ধ কৰি শেষত সোঁশৰীৰে স্বৰ্গ লৈ প্ৰয়াণ কৰিলে। এই দুগৰাকীৰ ভিতৰত কোন অধিক মহৎ ?”

“সংসাৰৰ তীব্ৰ বেদনা নোহোৱাকৈ অকস্মাতে মৃত্যু হোৱা পান্ধ্যৰাণীৰ মঙ্গল হওক ! যি গৰাকী দেৱীয়ে সেঁশৰীৰে স্বৰ্গযাত্ৰা কৰি মহত্বৰ এনে উচ্চতম আদৰ্শ দাঙি ধৰিছে, - তেওঁৰ উদ্দেশ্যে আমি এক মন্দিৰৰ স্থাপন কৰাটো উচিত হব।”

সেই গোটুভানে বিষয়াসকলৰ সৈতে এই বিষয়ে আলোচনা কৰিলে। দেৱীৰ মূৰ্ত্তি পৱিত্ৰ পাদৰিল পৰ্ব্বতৰ শিলেৰে নাইবা হিমালয়ৰ শিল গঙ্গা নৈত ধৌত কৰাই নিৰ্মিত কৰাটো উচিত হব বুলি সকলো বিষয়াই মত দিলে। মহাৰাজে উমা-গৌৰীৰ বাসস্থান হিমালয় পৰ্বতৰ পৰা শিল আনি মন্দিৰ নিৰ্মাণ কৰাটো বেচি যুক্তিসঙ্গত হব বুলি মত প্ৰকাশ কৰিলে।

ৰাজ্যেশ্বৰৰ সিদ্ধান্ত শুনি হৰ্ষিত হৈ প্ৰধানমন্ত্ৰী তিলভানকদাৰে মাত লগালে : মহাৰাজৰ জয় হওক। কলিঙ্গ, কৰ্ণাটক, কথিদেশ, গঙ্গাদেশ, বঙ্গদেশ আদিৰ বিজয় অভিযানে আজিও আপোনাৰ গৌৰৱ উজ্জ্বল কৰি ৰাখিছে। আৰ্য্য নৃপতিসকলক পৰাস্ত কৰি ৰাজ-মাতৃৰ বাবে গঙ্গাস্নান সুগম কৰি দিয়া কাহিনী আজিও আপোনাৰ উজলি আছে। জয়দ্বীপৰ প্ৰত্যেক ৰাজ্যতে ঘোষণা কৰি দিয়া হওক, - হিমালয়ৰ বিজয়ী অভিযানৰ কথা ।"

অতীজতে এগৰাকী ৰাজকুমাৰীৰ স্বয়ম্বৰ সভাত আৰ্য নৃপতি সকলে তামিল নৃপতিসকলৰ সম্বন্ধে ঘৃণিত মত প্ৰকাশ কৰিছিল। "দাক্ষিণাত্যৰ এই নগণ্য নৃপতিবোৰো আহি আৰ্যাৱৰ্তত সিহঁতৰ ভুৱা গৌৰৱ ঘোষণা কৰিবলৈ বিচাৰে। কি আচৰিত ! এই কাউৰীবুলীয়া নৃপতিবোৰৰ যে কি উংপাত ! কি অহঙ্কাৰ !"

এই সংবাদ কিছুমান সন্ন্যাসীৰ মুখে মুখে বাগৰি আহি মহাৰাজৰ কাণত পৰিলহি। সেই মুহূৰ্ততেই তেওঁ আক্ৰমণ-অভিযান আৰম্ভ কৰি দিলে।

এই অভিযানত মহাৰাজৰ পুত্ৰ ভৰকণাৰ, শতকৰণীজ আদি ফৈদে সকলো প্ৰকাৰে সহায় কৰিলে। সেই সকলৰ সহায়তে তেওঁ নিৰাপদে গঙ্গা নৈ পাৰ হল। তাৰ পাচত গঙ্গা নৈৰ উত্তৰ দিশৰ প্ৰায়বোৰ নৃপতিকেই তেওঁ পৰাস্ত কৰিলে। সেই অঞ্চল সমূহৰ পৰা তেওঁলোকক সম্পূৰ্ণৰূপে বিতাৰিত কৰিলে।

অৱশেষত এই অভিযানৰ অন্তত হিমালয় পৰ্বতৰ পৰা শিল সংগ্ৰহ কৰা হল, মন্দিৰ নিৰ্মাণৰ উদ্দেশ্যৰে। এই পাথৰ অতি সমাৰোহেৰে গঙ্গা নৈত ধৌত কৰা হল। সেই ঠাইতে ব্ৰাহ্মণসকলে মহাৰাজক সাক্ষাত কৰি কলে : "ধৰ্মৰাজ, আপোনাৰ কাৰণে আহি পুহৰ আৰু মাদুৰা নগৰীৰ পৰা বাতৰি আনিছো। মদাৰীয়ে নিজ আশ্ৰিতজনক ৰক্ষা কৰিব নোৱাৰা বাবে

অগ্নিত জাপ দিলে। কভান্দীয়ে অনশনব্ৰত গ্ৰহণ কৰি মৃত্যুক আকোৱালি ললে। আমি কভালানৰ পিতৃ-মাতৃক সকলো সংবাদ দিছো। মাছাতুভানে তেওঁৰ সকলো ঐশ্বৰ্য-বিভূত বিতৰণ কৰি বৌদ্ধধৰ্মত দীক্ষিত হল। মাধৱী তেনেই বিহ্বল হৈ পৰিলে। তেওঁও সন্ন্যাসিনী বেশেৰে অনাই বনাই ফুৰিছে।”

“এই সকলোবোৰ অনৰ্থৰ মূল স্বৰ্ণকাৰটোৰ হল কি ?”

“সি সেই অগ্নিদাহত ভস্মীভূত হৈ গল। নেদাম ছেলিয়ামৰ ভাতৃ বীৰ ছেলিয়ামে ৰাজপাটত উঠিয়েই প্ৰায় এহেজাৰ স্বৰ্ণকাৰক আহুতি দিলে। এই আহুতিৰ পিছতেই ধাৰাসাৰে বৃষ্টিপাত হল।”

“আমি ৰাজ্য এৰি অহা আজি প্ৰায় আঢ়ৈ বছৰৰ ভিতৰতেই যে কিমানবোৰ ঘটনা হৈ গল !” তেওঁৰ সহচৰী কনক আৰু বিজয়াৰ হাতত সেই পৱিত্ৰ শিলচটা দি মাছাতুভানে ৰাজ্যলৈ প্ৰত্যাগমন কৰিলে। আৰ্যাৱৰ্ত্তৰ পৰা বন্দী কৰি অনা নৃপতিসকলক মুক্তি দিলে। মন্দিৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ দিনা এক বিৰাট যজ্ঞৰ আয়োজন কৰা হল - ধৰ্মগুৰু মেদালনৰ পৌৰহিত্যত।

এটি শুভ মুহূৰ্তত চেৰা ৰাজ্যৰ ৰাজধানী ভঞ্জিকৰাভৰত এই দেৱী মন্দিৰটো স্থাপন কৰা হল। এই পৱিত্ৰ দিনটোৰ উদ্দেশ্যে ৰাজ্যৰ সকলো বন্দীকে মুক্ত কৰি দিয়া হ’ল। অতি সমাৰেহেৰে যাগ-যজ্ঞ চলিল। যজ্ঞৰ লগে লগে নানাবিধ হীৰা-মুক্তাৰে মনোৰমকৈ সজ্জিত কন্নকীৰ মূৰ্ত্তি প্ৰতিষ্ঠা কৰা হল। পূজা অৰ্চনা আৰম্ভ হল। গোটেই চহৰখন মুখৰ হৈ উঠিল।

এনেতে দেৱান্দী, বিশালাক্ষী, মাৰাকাডাম, আয়া সেই ঠাই পালেহি। দেৱান্দীয়ে নৃপতিক উদ্দেশ্য কৰি কলে : “আজি যি গংৰকী দেৱীৰ উদ্দেশ্যে পূজা অৰ্চনা চলিছে, সেই গৰাকী দেৱী মোৰেই সখী।” বিশালাক্ষীয়ে ক’লে :

“সকলো সুখ-সম্ভোগ পৰিত্যাগ কৰি বহিৰ্গমন কৰা এই দেৱী গৰাকীৰ ময়েই সহৰী।”

দেৱান্দী ধীৰে ধীৰে দেৱী-মূৰ্ত্তিৰ কাষ চাপি গ’ল। তোমাৰ সপোনৰ প্ৰকৃত মৰ্ম্ম মই এতিয়াহে উপলব্ধি কৰিব পাৰিছো।”

বিমল সৰগীয় জ্যোতিৰে জ্যোতিষ্মতী হৈ কন্নকী আকাশত আৱিৰ্ভাব হ’ল। যাগ-যজ্ঞৰ সফলতা তেওঁ কামনা কৰিলে। এনে অভূতপূৰ্ব দৃশ্য দেখি মাছাতুভান আনন্দত অধীৰ হ’ল ।

সেই অশৰীৰী আকাশী আত্মাই ধীৰে ধীৰে উচ্চাৰণ কৰিলে। “পান্ধ্যাধিপতি সম্পূৰ্ণ নিৰপৰাধী। তেওঁ আজি দেৱৰাজ ইন্দ্ৰৰ অতিথি। মোৰ প্ৰতি তেওঁৰ স্নেহ অসীম, পিতৃবৎ। সেই স্নেহে মোক আপ্লুত কৰিছে।”

নগৰৰ যুৱতীবৰ্গই দেৱীৰ সমুখত নৃত্য-গীত কৰিলে। দেৱান্দীয়ে মহাৰাজৰ আগত মণিমেখলাইৰ ভাহি উঠা যৌৱনৰ কথা কলে। ইমান কোমল বয়সতে তাই কিদৰে নো আশ্ৰমবাসিনী হবলৈ পালে, - সেই বিষয়েও ক’লে।

“উস্, কেনে এক অতুলনীয় ৰত্নৰাজি সাগৰৰ বুকুত নিক্ষেপিত হ’ল - এই বুলি কৈ সেন গোটুভান বিষাদত ম্ৰিয়মান হ’ল।

এনেতে ক’ব নোৱাৰাকৈয়ে দেৱান্দীৰ সৰ্বশৰীৰত এটা কম্পন অনুভূত হ’ল - যেন কিবা এক ঐশ্বৰিক শক্তিৰ স্পৰ্শতহে। “এই জন-সমাজৰ মাজত তিনিজনী দুবছৰীয়া ছোৱালী আছে। এই পাত্ৰৰ পানী সিহঁতৰ গাত ছটিয়াই দিয়া, দেখিবা সিহঁতৰ পূৰ্বজন্মৰ সকলোবোৰ কথা স্মৰণ হ’ব।”

দেৱান্দীৰ নির্দেশ অনুসৰি পাত্ৰটোৰ পানী সিহঁতৰ গাত ছটিয়াই দিয়া মাত্ৰকে ছোৱালী কেইজনীৰ পূৰ্বজন্মৰ কথা স্মৰণ হ'ল। পূৰ্ব্বজন্মত তাৰে এজনী কন্নকীৰ মাতৃ আছিল "বুকুৰ জীউ মোক এৰি তই এইদৰে কিয় আঁতৰি গলি ?" আনজনী আছিল পূৰ্বজন্মত কভালানৰ মাতৃ। তাই কলে : "নিশাৰ ঘোৰ অন্ধকাৰত তই কন্নকীৰে সৈতে আঁতৰি আহিলি, বাছা।"

মদালানে কলে : "সিহঁত দুয়োজনী আজি একে ঘৰতে জন্ম গ্ৰহণ কৰিছে।" সেন গোটুভানে ধন-সোণেৰে মন্দিৰ ওপচাই পেলালে। দেৱান্দীক ধূপ-ধূনা, ফুল-ফলেৰে মন্দিৰত নিতে নিয়মীয়াকৈ পূজা অৰ্চনা চলাবলৈ অনুৰোধ জনালে। মহাৰাজে নিমন্ত্ৰিত অৱন্তি অধিপতি, সিংহলাধিপতি, আৰ্য্যাৱৰ্ত্তৰ নৃপতিসকলৰ সৈতে মন্দিৰ প্ৰদক্ষিণ কৰি বেদীত অঞ্জলী যাচিলে। প্ৰত্যেক গৰাকী নৃপতিয়ে নিজ নিজ ৰাজ্যত কন্নকী দেৱীৰ আশীষ বৰ্ষণ কামনা কৰি প্ৰাৰ্থনা জনালে। এক অশৰীৰী আত্মাৰ কণ্ঠস্বৰত আকাশ মুখৰিত হৈ উঠিল। "তোমালোকৰ মনোবাঞ্ছা পূৰ্ণ হওক।" দেৱান্দীৰ শৰীৰত আকৌ ঐশ্বৰিক শক্তি অনুভূত হ'ল।

তোমালোক পুণ্যাত্মা। কন্নকী দেৱীৰ কণ্ঠস্বৰ তোমালোকে নিজে শ্ৰৱণ কৰিলা। জীৱনৰ সুখ-সম্ভোগ, বিষয়-বাসনা পৰিত্যাগ কৰা। পৰম ব্ৰহ্মত অচলা ভক্তি স্থাপন কৰা। অহিংস ব্ৰতত ব্ৰতী হোৱা। দান ধৰ্মত দীক্ষিত হোৱা। অসৎ সঙ্গ পৰিত্যাগ কৰা। জীৱন-যৌৱন, ঐশ্বৰ্য-বিভূতি সকলো খন্তেকীয়া।"

দেৱীৰ উদ্দেশ্যে মদালানে ৰচনা কৰা স্তুতি-গীত এটি সকলোৱে সমস্বৰে গালে :

“এই গৰাকী দেৱীয়ে পাপ ৰাজ্য ভস্মীভূত কৰালে। যন্ত্ৰণাত মুমুৰ্ষ ৰাজ্যত ধাৰাসাৰে বৃষ্টিৰ প্লাৱন নমালে। পান্ধ্যাধিপতিক ন্যায়পন্থা প্ৰদৰ্শালে। এই গৰাকী দেৱীৰ স্বামী দেৱতাই সৰ্ব্বস্ব। সেই দেৱতাৰ চৰণতেই তেওঁ সকলো জলাঞ্জলি দিলে। আমাৰ সকলোৰে দেৱী তুমি, - চিৰ আৰাধ্যা।”

সমাপ্ত

সমাপ্তি

ব্লগ অসম (blogasom.blogspot.com) ৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত।

প্ৰকাশ : ২৬-০৩-২০২০

প্ৰচ্ছদৰ ছবিৰ সৌজন্য : অমৰ চিত্ৰ কথা ‘কন্নগী’।

এই গ্ৰন্থখনৰ লগত জড়িত যিকোনো বিষয়ৰ বাবে নাইবা অসমীয়া ই-কিতাপ সংক্ৰান্তীয় অন্যান্য বিষয়ৰ বাবে অনুগ্ৰহ কৰি ‘’nibirborpuzari@gmail.com’’ ত যোগাযোগ কৰক। অসমীয়া ই-কিতাপৰ প্ৰসাৰ আৰু প্ৰচাৰত সহায় কৰাৰ বাবে ধন্যবাদ।